

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra mezinárodních vztahů

Jan Jindřich

**Ruská bezpečnostní politika vůči muslimským
autonomním republikám na Severním Kavkaze**

Diplomová práce

Praha 2012

Autor práce: **Jan Jindřich**

Vedoucí práce: **PhDr. Miloš Balabán, PhD.**

Rok obhajoby: 2012

Bibliografický záznam

JINDŘICH, Jan. *Ruská bezpečnostní politika vůči muslimským autonomním republikám na Severním Kavkaze*. Praha, 2012. 101 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra mezinárodních vztahů. Vedoucí diplomové práce PhDr. Miloš Balabán, PhD.

Abstrakt

Cílem diplomové práce je najít odpověď na otázku, proč krize kolem čečenské nezávislosti postupně eskalovala až do podoby válečného konfliktu, zatímco zbylá část Severního Kavkazu zůstávala, navzdory předpovědím mnohých autorů, po dlouhou dobu klidná. A také hrozí-li dnes opakování čečenského scénáře, tedy etnopolitický konflikt, v případě některé z dalších muslimských autonomních republik na Severním Kavkaze. Odpovědi na tyto otázky jsou hledány s pomocí faktorů způsobujících vznik etnického konfliktu, tak jak je definuje Svante E. Cornell ve svém díle *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Tyto faktory jsou průběžně konfrontovány s empirickými daty, která poskytuje případová studie čečenského konfliktu v první části diplomové práce. Přítomnost, eventuelně nepřítomnost těchto faktorů u ostatních muslimských autonomních republik je zkoumána metodou *Process Tracingu*. Získaná data jsou následně kvantitativně zpracována systémem, kde je přítomnost či absence daného faktoru ohodnocena bodovým koeficientem.

Abstract

The aim of this diploma thesis is to answer the question why the crisis caused by the Chechen struggle for independence gradually escalated into war, while the rest of North Caucasus remained relatively calm, despite the predictions of many authors. Also to determine to whether extend the repetition of Chechen scenario is nowadays possible. Or in other words what are the odds that a new ethnopolitical conflict will erupt in some other Muslim autonomous republic in the North Caucasus. The answers to these questions are sought via factors causing the emergence of ethnic conflict, as were defined by Svante E. Cornell in his book *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus - Cases in Georgia*. These factors are continually confronted with empirical data, which are provided by the case study of Chechen conflict in the first part of the thesis. Presence or absence of those factors in other Muslim autonomous republics is examined by method of *Process Tracing*. The data obtained are then processed quantitatively, in the way that presence or absence of the factor in question by a certain score.

Klíčová slova

Severní Kavkaz, etnopolitický, konflikt, válka v Čečensku, Čečensko, Rusko, Ruská federace, Dagestán, bezpečnostní politika, protipovstalecký

Keywords

North Caucasus, ethno-political, conflict, war in Chechnya, Chechnya, Russia, Russian Federation, Dagestan, security policy, counter-insurgency

Rozsah práce: 185 000 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne: 18. května 2012

Jan Jindřich -----

Poděkování

Na tomto místě bych velmi rád poděkoval svému vedoucímu práce, panu PhDr. Miloši Balabánovi, PhD. ze Střediska bezpečnostní politiky CESES FSV UK, pánům PhDr. Vítovi Stříteckému M.Phil. a Mgr. Nikolovi Hynkovi MA, Ph.D. z Institutu politologických studií a v neposlední řadě také paní Mgr. Janě Kolářové, bez jejichž cenných rad a připomínek by tato práce nikdy nemohla vzniknout.

Institut politologických studií
Teze diplomové práce na téma Ruská bezpečnostní politika vůči muslimským autonomním republikám na Severním Kavkaze

Cíl práce

Cílem diplomové práce bude pomocí aplikace Svante Cornellem definovaných hypotéz¹ ohledně faktorů ovlivňujících vznik etnopolitického konfliktu na událostech v Čečensku otestovat použitelnost těchto hypotéz pro Severokavkazský region a následně s jejich použitím určit, zda ostatní autonomní islámské republiky v oblasti vykazují analogické symptomy, a tedy zda existuje reálné nebezpečí opakování čečenského scénáře jinde.

Vymezení tématu

Zkoumané období je definováno rozpadem SSSR a koncem roku 2011. Geograficky se jedná o území Adygejské autonomní republiky, Dagestánské autonomní republiky, Čečenské autonomní republiky, Ingušské autonomní republiky, Kabardsko-Balkarské autonomní republiky a Karačajevsko-Čerkeské autonomní republiky.

Výběr tématu

Problematika konfliktu v Čečensku je v Čechách poměrně dobře známá, zejména díky aktivitám některých neziskových organizací a novinářů. Z tohoto důvodu se také většina autorů vědeckých prací zaměřuje na lidsko-právní či humanitární dimenzi konfliktu. Nepoměrně menší část autorů se zabývá analýzou vlastního konfliktu a vědecké studie, které by potvrdzovaly, nebo naopak vyvracely možnost vypuknutí analogického konfliktu v některé z dalších severokavkazských republik, dokonce zcela chybí. Možnost opětovného vypuknutí etnopolitického konfliktu na Severním Kavkaze s sebou nese tak zásadní bezpečnostně-politické důsledky nejen pro RF, ale i pro ostatní státy regionu, že si seriózní vědecký výzkum rozhodně zaslouží.

¹ Cornell, S.: *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*, Department of Peace and Conflict Research, Report No. 61, Uppsala 2002, str. 21

Výzkumné otázky

Do jaké míry odpovídají teoretické předpoklady etnopolitického konfliktu (podle Cornella)² čečenské realitě?

Hrozí vypuknutí etnopolitického konfliktu v některé z dalších muslimských autonomních republik Severního Kavkazu?

Jaké podmínky pro vznik etnopolitického konfliktu splňují jednotlivé muslimské autonomní republiky a jaké faktory naopak chybějí?

Metoda zpracování

Z metodologického hlediska se diplomová práce bude skládat ze dvou částí. V první části bude použita metoda shody, s jejíž pomocí bude potvrzena či vyvrácena aplikovatelnost Cornellových hypotéz³ na případ etnopolitického konfliktu v Čečensku.

V druhé části bude použita metoda „*Process Tracing*“ s jejíž pomocí se bude dokazovat přítomnost analogických procesů u ostatních testovaných subjektů, tzn. ostatních autonomních republik. Metoda „*Process Tracingu*“ bude mít v této práci i komparační ambice, kdy se bude pokoušet vysvětlit, proč některé faktory vedly v Čečensku k ozbrojené konfrontaci, zatímco v jiných autonomních republikách Severního Kavkazu nikoli. V rámci použití komparativního přístupu bude nutné zachovat poměrně rigidní strukturu jednotlivých kapitol tak, aby vybrané faktory byly systematicky analyzovány stejným způsobem.

² - *tamtéž*

³ Cornell, citované dílo, str. 21

Obsah:

1. Úvod	3
1.1 Kavkaz - zóna etnopolitických konfliktů.....	3
1.2 Výzkumné otázky a jejich zpracování.....	6
1.3 Faktory ovlivňující vznik etnopolitického konfliktu.....	7
1.4 Výzkumný záměr.....	9
1.5 Dostupná literatura k tématu.....	11
1.6 Politická mapa Kavkazu	13
2. Případová studie: Etnopolitický konflikt v Čečensku	14
2.1 Úvod.....	14
2.2 První kontakty	15
2.3 Severní Kavkaz v 19. století	18
2.3.1 Ruská protipovstalecká strategie	18
2.3.2 Velký gazavat.....	22
2.3.3 Vzestup a pád imáma Šamila.....	25
2.3.4 Exodus kavkazských národů.....	27
2.4 Severní Kavkaz pod sovětskou vládou	29
2.4.1 První světová válka a období nezávislosti.....	29
2.4.2 Severní Kavkaz za občanské války	30
2.4.3 Sovětské řešení národnostní otázky.....	31
2.4.4 Stalinské deportace	34
2.4.5 Návrat deportovaných národů na Severní Kavkaz.....	37
2.5 Rozpad SSSR a cesta k čečenské nezávislosti	40
2.5.1 Počátky národního hnutí.....	40
2.5.2 Džochar Dudajev se stává prezidentem	42
2.5.3 Nezávislost a konflikt s Moskvou.....	43
2.6 První válka v Čečensku.....	45
2.6.1 Cesta k válce.....	45
2.6.2 Dudajev autoritářským vůdcem.....	46
2.6.3 Ruské zásahy do vnitřních záležitostí Čečenska.....	48
2.6.4 První válka v Čečensku.....	49
2.7 Druhá válka v Čečensku	53
2.7.1 Dvě Ruska, dvě války	53
2.7.2 Vývoj směrem k občanské válce	54

2.7.3 Čečenská invaze do Dagestánu.....	56
2.7.4 Druhá válka v Čečensku.....	58
2.7.5 Čečenizace	60
2.8 Epilog	63
2.8.1 Ruská protipovstalecká strategie a konec války v Čečensku	63
2.8.2 Čečenský terorismus.....	64
2.8.3 Soumrak etnopolitického konfliktu v Čečensku.....	65
3. Etnopolitický konflikt na Severním Kavkaze a jeho faktory.....	67
3.1 Úvod.....	67
3.2 Přítomnost kulturních rozdílů.....	69
3.3 Existence předchozích konfliktů	73
3.4 Národní koncept.....	78
3.5 Etnická dominance	81
3.6 Politická diskriminace	83
3.7 Obtížný terén.....	86
3.8 Ekonomická životaschopnost	88
3.9 Radikálně nacionalistické vedení.....	90
3.10 Interpretace výsledků výzkumu	92
3.11 Závěr.....	96
4. Seznam použitých zkratk.....	97
5. Seznam použité literatury.....	98
5.1 Knihy	98
5.2 Odborné články	99
5.3 Články v novinách.....	101
5.4 Webové stránky	101

1. Úvod

1.1 Kavkaz - zóna etnopolitických konfliktů

Téměř sto let od konce britsko–ruského soupeření, které Rudyard Kipling nazýval Velkou hrou o Střední Asii, se oblast Kavkazu opět dostala do popředí zájmu geopolitických stratégů. Rozpad Sovětského svazu vytvořil mocenské vakuuum, které na jedné straně vedlo k aktivizaci nacionalistických hnutí, dříve úspěšně držených na uzdě sovětskou ideologií a represivním aparátem státu. Na druhé straně toto politické vakuuum umožnilo státům sousedícím s kavkazským regionem razantně posílit svůj vliv v oblasti, aniž by se musely obávat konfrontace s početnou sovětskou armádou. Řeč je hlavně o Turecku a Íránu, kde oba státy mají na Kavkaze své strategické zájmy a v případě Turecka i etnicky blízké spojení – Ázerbájdžán a turkické národy Severního Kavkazu - Balkary a Karačajce.

Výbušná konstelace měla za následek nejen vznik několika nových suverénních států, založených na základech bývalých autonomních sovětských socialistických republik, jako je Arménie, Ázerbájdžán a Gruzie, ale vedla také k celkem osmi válkám a ozbrojeným konfliktům¹, jimiž se region stal pověstným. Od rozpadu Sovětského svazu v roce 1991 si tyto války vyžádaly životy desetitisíců lidí a statisíce dalších donutily opustit vlastní domovy. Kavkaz se stal centrem chronické nestability a dějištěm konfliktů, jako byla občanská válka v Gruzii v letech 1991-92, válka o území Náhorního Karabachu mezi lety 1991 až 1993, která nakonec přerostla v otevřený střet mezi Ázerbájdžánem a Arménií (1993-94), válka za nezávislost Abcházie, probíhající ve stejném časovém období, dále první (1994-96) a druhá (1999-2003) válka v Čečensku. Vedle výše zmíněných válek se kavkazský region stal dějištěm minimálně tří ozbrojených konfliktů – konflikt o Prigorodnyj rajon mezi Ingušskem a Severní Osetií (1992), čečenská invaze do Dagestánu (1999) a pětidenní konflikt mezi Ruskou federací a Gruzii ohledně statusu Jižní Osetie (2008). Zatímco dění na Jižním Kavkaze se věnuje celé řada knih a odborných článků, Severní Kavkaz (s výjimkou Čečenska) stále do jisté míry zůstává neprobádaným územím. Je tomu tak, přestože vývoj událostí v této části regionu nebyl o nic méně turbulentní než v případě jeho jižní části.

¹ Podle typologie obsažené v: Sarkees, Meredith Reid and Frank Wayman (2010). *Resort to War: 1816 - 2007*. CQ Press, dostupné na The Correlates of War Project <http://www.correlatesofwar.org/> (staženo 15. 4. 2012)

V etnicky velice heterogenním prostředí Severního Kavkazu došlo již na konci 80. let 20. století k prudkému vzestupu nacionalismu. Jednotlivé etnické skupiny začínaly pociťovat nejistotu ohledně budoucího vývoje, danou kolapsem dlouhodobě budované sovětské ideologie „bratrství národů Sovětského svazu“. I když je možné polemizovat nad tím, nakolik bylo ono „bratrství“ odrazem reálné každodenní zkušenosti, je nesporné, že se vedle komunistické ideologie a armády stalo jedním z hlavních integračních faktorů,² které držely Sovětský svaz pohromadě.

Z tohoto důvodu se zdá být zcela pochopitelné, že poté, co občané SSSR začali pod náparem změn přinášených Gorbačovovou érou ztrácet svoji společnou sovětskou identitu, neměli jiného východiska, než najít si identitu novou, v převážné většině případů založenou na etnickém základě. Destruktivní proces započatý politikou *Glastnosti* a *Perestrojki* vyvrcholil v letech 1990/91 bojem o moc mezi prezidentem Sovětského svazu Michaiilem Gorbačovem a prezidentem Ruské svazové federativní socialistické republiky Borisem Jelcinem. V průběhu konfliktu se oba politici snažili naklonit si představitele ostatních federálních subjektů a to zejména nabídkou získání vyšších pravomocí. Ilustrativním je v tomto případě výrok Borise Jelcina: „*Veźmĕte si tolik moci, kolik mĕžete unĕst.*“³ Adresovaný právě autonomním subjektům tehdejší RSFSR.⁴ Svým bojem o moc tak oba političtí protivníci, Gorbačov i Jelcin, způsobili to, co později Vladimir Putin nazval: „*největší geopolitickou katastrofou dvacátého století*“⁵, tedy rozpad Sovětského svazu.

I když z našeho pohledu je poměrně těžké ztotožnit se s těmito slovy ruského prezidenta, faktem zůstává, že to byl právě rozpad SSSR, jenž akceleroval vývoj událostí, které vedly až k nejkrvavějšímu konfliktu v moderních dějinách Ruska – oběma čečenským válkám. První válka, nesoucí všechny znaky etnopolitického konfliktu mezi de facto nezávislým Čečenskem a Ruskou federací vypukla v prosinci 1994. Již od počátku bojových operací vysvětlovalo

² Balabán, M.: *Vojenské, politické a ekonomické aspekty postavení Ruské armády v ruské společnosti v 90. letech*, disertační práce na Institutu mezinárodních studií FSV UK [rukopis], Praha 2000, s. 110

³ Dvořák, L: *Rusko: Moskva, nebo regiony?*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 2/2006, s. 16

⁴ RSFSR – Ruská sovětská federativní socialistická republika, oficiální název Ruska v rámci Sovětského svazu.

⁵ Výroční projev ruského prezidenta V. Putina z 25.4. 2005

ruské vedení nezbytnost „*obnovení ústavního pořádku v Čečenské autonomní republice*“⁶ tím, že jinak by mohlo dojít k rozšíření etno-separatistických tendencí i do ostatních muslimských autonomních republik na Severním Kavkaze. Na první pohled se takové nebezpečí zdá být zcela reálným. Všechny severokavkazské autonomní republiky (s výjimkou pravoslavné Severní Osetie) vykazují podobné znaky. Všechny jsou obývány převážně muslimy, mají za sebou dlouhou historii konfliktních vztahů s Ruskem a všechny se zdály mít začátkem 90. let stejnou příležitost k prohlášení nezávislosti. Přesto se touto cestou vydalo pouze Čečensko.

⁶ Takto se ruská operace oficiálně nazývala, viz: Potapov, P.: *Čečenskij pojas*, Minsk 2010, s. 106

1.2 Výzkumné otázky a jejich zpracování

Právě otázka, proč se násilný etnopolitický konflikt nerozšířil z Čečenska do okolních muslimských autonomních republik je první výzkumnou otázkou, na kterou se tato práce pokusí najít odpověď. Druhá výzkumná otázka souvisí s tou první a jejím úkolem je zjistit, zda v současné době existuje nebezpečí, že by u některé z autonomních republik mohlo dojít k opakování čečenského scénáře, tedy ke vzniku násilného etnopolitického konfliktu. Pro potřeby této práce je etnopolitický konflikt definován jako dlouhotrvající organizované násilí, páchané vojenskými nebo polovojenskými uskupeními, která na jedné straně reprezentují danou menšinu a na druhé straně centrální vládu. Z tohoto důvodu ani opakované teroristické útoky proti vojenským či civilním cílům, páchané skupinami na okraji společnosti, ani spontánní nepokoje na etnickém základě neklasifikují případ jako násilný etnický konflikt. Tedy alespoň do té doby, dokud nepřerostou v organizované protesty.⁷

Samotná diplomová práce je rozdělena do dvou hlavních kapitol. První kapitola představuje případovou studii etnopolitického konfliktu v Čečensku od jeho počátku ve druhé polovině 18. století až do radikální změny strategie čečenských povstalců v letech 2005/2006. Úkolem první části je sběr dat ohledně procesu vzniku a průběhu etnopolitického konfliktu v Čečensku. Tato data budou mít ve druhé části práce funkci kontrolní proměnné a jejich úkolem bude potvrdit či vyvrátit oprávněnost výběru faktorů použitých při výzkumu. Těmito faktory jsou myšlena kritéria, která ve své disertační práci *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia* stanovil Svante Cornell.⁸ Jak již ze samotného názvu vyplývá, Cornell tyto faktory testoval na etnopolitických konfliktech v oblasti Jižního Kavkazu. Prvním úkolem této diplomové práce je tedy otestovat, zda výše uvedené faktory platí i pro realie Severního Kavkazu. Právě k tomuto účelu budou použita data získaná z případové studie čečenského konfliktu.

⁷ Cornell, S.: *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*, disertační práce na Department of Peace and Conflict Research univerzity v Upsale, Upsala 2002, s. 92

⁸ - *tamtéž*, s. 21-58

1.3 Faktory ovlivňující vznik etnopolitického konfliktu

Faktory, které jsou v této práci na základě Cornellových tvrzení⁹ považovány za zásadní pro vznik etnopolitického konfliktu, a o něž se tedy bude opírat výzkum, jsou následující:

1. **Přítomnost kulturních rozdílů** - Tento faktor pracuje s hypotézou, že: „*Čím větší jsou kulturní rozdíly mezi dvěma skupinami, tím větší je riziko vzniku konfliktu.*“ To samozřejmě neznamená, že konflikt nemůže vzniknout i v situaci, kdy jsou kulturní rozdíly mezi oběma stranami prakticky zanedbatelné, v takovém případě se nicméně o etnopolitický konflikt nejedná.
2. **Existence předchozích konfliktů** - Pracovní hypotéza pro tento faktor zní: „*Existence minulých konfliktů a mýtů o nich, zvyšuje riziko vypuknutí konfliktů nových.*“ Mnozí autoři se shodnou, že po vzájemných konfliktech mají národy tendenci glorifikovat vlastní historii a demonizovat tu protivníkovou. V této situaci obvykle vůbec nezáleží, na čí straně je pravda. Mnohem důležitější je subjektivní vnímání situace daným národem.
3. **Národní koncept** – Hypotéza doprovázející tento faktor zní: „*Čím více se národní koncept přibližuje konceptu etnickému, tím větší je riziko konfliktu.*“ Jak známo národní koncept může být založen na etnickém nebo politickém principu. Politické národy jsou ty, u jejichž příslušníků nehraje roli etnický původ jedince. Takovými národy jsou například Američané nebo Rusové (pokud máme na mysli obyvatele Ruské federace). Naopak příslušníky národa postaveného na etnickém konceptu se mohou stát jen lidé patřičného etnického původu. Takto definovaný národ představují například Japonci.
4. **Etnická dominance** – Zde platí hypotéza, že: „*Čím větší je dominance jednoho etnika na území, které obývá, tím větší je riziko konfliktu.*“ Tento faktor značí, že způsob jakým je na daném území distribuována minoritní populace, má zásadní vliv na pravděpodobnost vypuknutí konfliktu. Pokud příslušníci minoritního národa žijí na daném území v rozptýlených skupinách, pravděpodobnost, že dojde k etnopolitickému konfliktu je mnohem menší, než když žijí kompaktně a na daném území představují dominantní etnikum.
5. **Politická diskriminace** – V případě tohoto faktoru platí poměrně jednoduchá hypotéza, že: „*Politická diskriminace daného etnika zvyšuje riziko konfliktu.*“

⁹ - *tamtéž*

6. **Obtížný terén** – Tento faktor se zakládá na tvrzení, že: „*Přítomnost obtížného terénu, zvláště hor či hlubokých lesů, na území autonomní republiky zvyšuje pravděpodobnost konfliktu.*“ Souvisí s přesvědčením, že obtížný terén výrazně zvyšuje možnosti vedení guerillového boje, a tedy poskytuje šanci početně slabším povstaleckým jednotkám zvítězit nad mnohem silnějším protivníkem, čímž nepřímo podněcuje vznik samotného konfliktu.
7. **Ekonomická životaschopnost** – Související hypotéza zní, že: „*Ekonomická životaschopnost autonomní republiky jako celku zvyšuje riziko konfliktu – zvláště pokud z ní místní obyvatelstvo přímo neprofituje.*“ Základním předpokladem existence tohoto faktoru je tvrzení, že pokud perspektiva samostatnosti nepřináší danému etniku žádné potencionální ekonomické výhody, nebude o ni usilovat.
8. **Radikálně nacionalistické vedení** – Tento faktor souvisí s hypotézou, že: „*Přítomnost radikálně nacionalistického vedení výrazně zvyšuje riziko konfliktu.*“ Jinými slovy, že záleží na tom, jakým způsobem se lokální političtí vůdci snaží získat moc a zdali jsou k dosažení vlastních cílů ochotni mobilizovat národ na základě etnického klíče.

1.4 Výzkumný záměr

Pokud bude na základě případové studie ve druhé kapitole dostatečně prokázán vliv výše uvedených faktorů na vznik etnopolitického konfliktu v Čečensku, bude to bráno jako potvrzení jejich platnosti. Tyto faktory budou dále konfrontovány s empirickými daty, která poskytuje případová studie čečenského konfliktu. Přítomnost, eventuelně nepřítomnost těchto faktorů u ostatních muslimských autonomních republik bude zkoumána metodami komparace a *Process Tracingu*. Získaná data budou následně kvantitativně zpracována systémem, kde přítomnost či nepřítomnost daného faktoru bude ohodnocena bodovým koeficientem. Předpokladem je, že autonomní republika s nejvyšším skóre představuje útvar s největší pravděpodobností vzniku etnopolitického konfliktu a naopak.

Metoda *Process Tracingu* byla pro tuto práci zvolena z toho důvodu, že ve své podstatě kombinuje deduktivní a induktivní přístup k analýze. I když zůstává otevřena empirickým datům a v principu se snaží o jejich strukturování, *Process Tracing* není čistě induktivním postupem. V každém kroku empirického procesu se snaží najít zároveň jak důkazy, které potvrzují danou hypotézu, tak důkazy, které ji vyvracejí. Ovšem jeho hlavní síla tkví v možnosti co možná nejdůkladněji zkoumat vzájemná působení mezi různými proměnnými. Dále zkoumá časovou posloupnost jednotlivých událostí a umožňuje určit vzájemná propojení mezi různými faktory.¹⁰ *Process Tracing* v této práci plní také komparativní funkci, když proti sobě staví do kontrastu případy s různými výsledky. Jednoduše řečeno, snaží se vysvětlit, proč v případě Čečenska došlo k vypuknutí etnopolitického konfliktu a v ostatních případech nikoli.

Jak je patrné z definice výzkumných otázek, předmětem zkoumání diplomové práce jsou všechny muslimské autonomní republiky v oblasti Severního Kavkazu. Jmenovitě se jedná o Adygejskou, Karačajsko-Čerkeskou, Kabardinsko-Balkarskou, Ingušskou, Čečenskou a Dagestánskou autonomní republiku. Časově je zkoumané období definováno počátkem kavkazských válek koncem 18. století a radikální změnou strategie čečenských povstalců

¹⁰ - *tamtéž*, s. 99

mezi lety 2005/2006. Hlavní část výzkumu se ovšem týká doby po bolševické revoluci v roce 1917.

Z hlediska větší objektivity výzkumu nebudou v této části práce Kabardinsko-Balkarsko a Karačejsko-Čerkesko považovány za jednotné celky, ale jednotlivé národy, které tyto republiky tvoří, budou zkoumány každý zvlášť. Podobným způsobem je nutné upřesnit i postavení Čečenska, kdy v souvislosti s jeho rolí kontrolního subjektu budou ve většině případů považovány za legitimní pouze ty faktory, které vedly k vypuknutí první čečenské války. Je tomu tak z toho důvodu, že faktory vedoucí ke vzniku druhé války v Čečensku jsou v severokavkazském kontextu zcela specifické. Ruské straně v ní totiž šlo hlavně o odčinění potupné porážky z roku 1996, zatímco Čečenci byli příliš opojeni svými předchozími vojenskými úspěchy, než aby se snažili hrozící intervenci Moskvy odvrátit (podrobněji viz následující kapitola). Lze tak poměrně s jistotou říci, že hlavním faktorem, zodpovědným za vypuknutí druhé čečenské války byla sama existence konfliktu z let 1994-1996.¹¹ Vzhledem k tomu, že žádná z autonomních republik Severního Kavkazu se dosud neocitla v podobném postavení jako Čečensko mezi lety 1996 až 1999, nemá porovnávání procesů vedoucích ke druhé čečenské válce s procesy přítomnými v ostatních republikách praktický smysl.

¹¹ Zurcher, CH.: *Post-Soviet Wars: Rebellion, Ethnic Conflict, and Nationhood in the Caucasus*, New York 2007, s. 119

1.5 Dostupná literatura k tématu

Ač by se mohlo zdát, že odborné literatury k danému tématu existuje velké množství, opak je pravdou. Vývoji situace na Severním Kavkaze se věnuje poměrně omezené množství autorů a většina z nich pouze konfliktu v Čečensku. Z toho důvodu najít relevantní odborné informace o současném dění například v Karačajsko-Čerkeské autonomní republice bylo poměrně obtížné. Čestnou výjimku v tomto ohledu představuje sborník americké nadace *Jamestown* s názvem *Volatile Borderland: Russia and the North Caucasus* pod editorstvím Glena Howarda. Tento sborník představuje komplexní soubor informací o dění na Severním Kavkaze s akcentem na dobu od roku 1999. Jediným jeho nedostatkem je poněkud proměnlivá kvalita jednotlivých příspěvků. Další publikací, která se do značné míry dotýká i „nepopulárních“ republik Severního Kavkazu, je práce Svante Cornella *Small Nations and Great Powers: A Study of ethno-political conflict in the Caucasus*. Tato práce poskytuje naprosto vyčerpávající vývoj vzájemných vztahů mezi Ruskem a severokavkazskými národy od 17. století. Jediná její nevýhoda je částečná zastaralost, neboť kniha vyšla již v roce 2001. V této souvislosti nelze nezmínit jinou práci od stejného autora s názvem *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*. Toto dílo, ač se Severním Kavkazem nezabývá, se stalo velkou inspirací pro konečnou formulaci výzkumného záměru této diplomové práce.

Další knihou, bez které by bylo možné si vznik této diplomové práce jen stěží představit, je *Insurgency in Chechnya and the North Caucasus: From Gazavat to Jihad* od Američana Roberta Chaefera. Tato kniha přináší velice vzácný pohled na politiku, kterou Rusko provádí na Severním Kavkaze z perspektivy protipartyzánského boje. Dle mého názoru jde o jednu z velice řídkých západních publikací, která se snaží o skutečné pochopení ruské strategie na místo slepé kritiky ruských postupů ve srovnání s těmi západními. Kniha dalšího velmi erudovaného autora Christoha Zurchera s názvem *Post-Soviet Wars: Rebellion, Ethnic Conflict, and Nationhood in the Caucasus* se zabývá celým Kavkazem, tedy i jeho jižní částí. Svou koncepcí se do jisté míry podobá práci Svante Cornella, ovšem výsledky v ní prezentované se od těch Cornellových často diametrálně liší.

Další anglicky psané dokumenty, tentokrát zaměřené přímo na vojenské aspekty obou čečenských válek představují publikace anglického *Conflict Research Centre*, které je

součástí Královské vojenské akademie se sídlem v Sandhurstu. Práce autorů jako je C.W. Blandy, M. Orr, L. Grau, M. de Haas, patří k těm nejlepším, jaké lze k dané problematice získat. Podobně kvalitním pracovištěm je i *US Army Command and General Staff College* ve Fort Leavenworth.

Česky psané publikace vztahující se k dané problematice samozřejmě také existují, a to zejména v případě Čečenska. Nicméně značná část z nich je psána se zřetelným pročečenským akcentem a o ruské bezpečnostní politice na Severním Kavkaze se v nich zpravidla mnoho nepíše. Světlou výjimkou je práce Emila Souleimanova *Konflikt v Čečensku*, která představuje velice obsáhlý a ucelený zdroj informací o politickém pozadí obou čečenských válek i společenském vývoji po jejich skončení. Jediným nedostatkem knihy je z mého pohledu možná až příliš stručný popis vojenských operací.

Co se týká rusky psané literatury, té samozřejmě existuje nepřehledné množství a část z ní byla použita i při psaní této práce. Ovšem problémem v případě velké části ruských knih bývá jejich proměnlivá kvalita, stejně tak jako promítání předsudků autora ohledně kavkazských národů do celého vyznění textu. Dalším nebezpečím u ruských publikací je také skrytá agenda některých autorů, kteří se snaží prezentovat situaci na Severním Kavkaze způsobem, který nejlépe poslouží jejich domovské instituci či agentuře. Jednou z čestných výjimek je výborná kniha Nikolaje Bugaje *Čečenskaja republika: konfrontacija, stabil'nost', mir*.

Posledním zdrojem, který bych rád zmínil, je disertační práce M. Balabána *Vojenské, politické a ekonomické aspekty postavení Ruské armády v ruské společnosti v 90. letech*, která se sice problematice Severního Kavkazu věnuje jen okrajově, zato však přináší podrobný pohled do vztahů mezi ruskou armádou a politickou reprezentací státu. I když i v jejím případě platí, že se jedná o práci již poměrně zastaralou.

1.6 Politická mapa Kavkazu¹²



¹² Zdroj: <http://www.wikipedia.org/> (staženo 15. 5. 2012)

2. Případová studie: Etnopolitický konflikt v Čečensku

2.1 Úvod

Čečensko prozatím zůstává jedinou z kavkazských autonomních republik, která se kdy pokoušela o nezávislost na Rusku. Díky tomu představuje neocenitelný zdroj informací ohledně dynamiky secesionistických procesů a poskytuje tak referenční bod pro analýzu podobných tendencí u ostatních autonomních celků v regionu. Z tohoto důvodu případová studie čečenské cesty k nezávislosti a zase zpátky do sestavy Ruské federace představuje jeden z hlavních pilířů této práce. Na případu Čečenska bude demonstrována platnost faktorů přímo ovlivňujících vznik etnopolitického konfliktu tak, jak byly definovány Svante E. Cornell.¹ Tyto faktory budou rozděleny do dvou skupin, na faktory dlouhodobé a faktory spouštěcí. Do skupiny dlouhodobých faktorů jsou řazeny takové okolnosti, kterými je sice vznik etnopolitického konfliktu podmíněn, ale jejich samotná přítomnost konflikt nevyvolá. Mezi spouštěcí faktory jsou naopak zařazeny typicky krátkodobé okolnosti, které mají sílu etnopolitický konflikt rozpoutat, ovšem opět ne bez tomu nakloněných dlouhodobých faktorů.

Následující případová studie etnopolitického konfliktu v Čečensku se bude zabývat vývojem událostí na teritoriu bývalé autonomní sovětské socialistické republiky od konce 80. let a její hlavní těžiště bude spočívat v analýze procesů vedoucích k první čečenské válce. Jak bude vysvětleno v závěru této kapitoly, vývoj událostí vedoucích ke druhé válce v Čečensku je příliš specifický a závislý na předchozích čečensko – ruských interakcích, než aby jej bylo možné zodpovědně využít při hledání obdobných procesů v ostatních severokavkazských autonomních republikách.

¹ Cornell, S.: *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*, dizertační práce na Department of Peace and Conflict Research univerzity v Upsale, Upsala 2002, s. 21-58

2.2 První kontakty

Plné pochopení komplikovaných vztahů mezi Rusy a Čečenci vyžaduje pohled do poměrně vzdálené minulosti. Ruské impérium a horské národy Severního Kavkazu na sebe poprvé narazily v 16. století, poté, co vojska ruského cara Ivana IV. Hrozného dobyla Astrachaňský Chanát (1556). Carská armáda se sice pokoušela postupovat dále na jihozápad, ale roku 1604 byla poražena Osmany a donucena stáhnout se zpět k Astrachani. Kozácké stanice a pevnosti, které byly během postupu ruských vojsk založeny, byly opuštěny a Kavkaz se na téměř jeden a půl století ocitl mimo velmocenskou politiku.

Druhým ruským pokusem o proniknutí na Kavkaz byla tzv. Perská expedice Petra I. (1722), která sice dosáhla až města Baku na území dnešního Ázerbájdžánu, nicméně v důsledku smrti cara byla většina územních zisků opět ztracena. Další, tentokrát již mnohem serióznější pokus o proniknutí na Kavkaz Rusko uskutečnilo o šedesát let později, za vlády carevny Kateřiny Veliké. Hlavním cílem tehdejší politiky bylo zabezpečení přístupu Ruska na jižní Kavkaz (z ruské perspektivy označován termínem Zakavkazsko), tedy na území dnešní Gruzie, Ázerbájdžánu a Arménie. Z tohoto důvodu Rusové zpočátku neusilovali o nastolení plné kontroly nad těžko přístupným pohořím Kavkazu a spokojili se s ovládnutím Severní Osetie.² Tím získali kontrolu nad strategicky důležitým Křížovým průsmykem, přes který později povede známá Gruzínská vojenská silnice, a také ovládli pobřeží dnešního Dagestánu v čele s městem Derbent, představujícím bránu pro postup dále na jih.

V současné literatuře se často uvádí, že islamizace Čečenska, která v roce 1999 vyústila v útok na Dagestán a poté plynule přešla v druhou čečenskou válku, byla jevem způsobeným neadekvátní ruskou politikou, která do té doby sekulární Čečence v podstatě vehnala do područí zahraničních radikálů. Pokud se ovšem podíváme na historii konfliktů na Severním Kavkaze, zjistíme, že převládají konflikty plně nebo alespoň částečně založené na náboženském základě. Čistě sekulárními byly za celou více než dvousetletou historii kavkazských rebelií pouze dva konflikty. Již zmiňovaný boj za nezávislost Čečenska po rozpadu Sovětského svazu a povstání Hassana Izrailova ve 40. letech 20. století. Ve všech ostatních konfliktech mělo právě náboženství hlavní mobilizační a jednotící funkci mezi mnoha, často znesvářenými čečenskými klany (tejpy). Na jiném než náboženském základě by

² Připojena k Rusku v roce 1774

také byla těžko představitelná spolupráce Čečenců s obyvateli dnešního Dagestánu a dalšími horskými etniky obývajících Severní Kavkaz, neboť kromě otázky víry mezi těmito národy jednoduše neexistovalo žádné další pojítka. I když bezpochyby platí, že od roku 1995 na území Čečenska začal proudit cizí prvek v podobě salafistického islámu, nedá se říci, že by do té doby byl náboženský fundamentalismus na Severním Kavkaze neznámým pojmem – vyskytoval se zde hojně již od prvního *gazavatu*,³ i když v poněkud odlišné, sufijské, podobě.

První *gazavat*, tedy svatá válka proti Rusku, byl vyhlášen v roce 1785 Šejkem Mansúrem, Čečencem z vesnice Aldy, v souvislosti s narůstající přítomností ruských vojsk na Kavkaze. Klíčovým se v tomto ohledu jeví založení pevnosti Vladikavkaz. Šejk Mansúr, vlastním jménem Ušurma, již v mládí odešel studovat islám do Dagestánu. V té době se jednalo o běžnou praxi, neboť Dagestán představoval centrum islámského učení na Severním Kavkaze. Po příchodu do Dagestánu se mladý Ušurma stal přívržencem ortodoxní větve sufijského islámu – *nakšbandíje*. Po návratu zpět do Čečenska začal Šejk Mansúr hlásat nutnost ozbrojeného vystoupení proti ruským vetřelcům a také nutnost dodržování islámských nařízení. Také dokázal přimět Čečence, aby opustili některé ze svých tradic, které se podle jeho názoru dostávaly do rozporu se správným pojetím muslimské víry. V tradičně velice konzervativním Čečensku tyto snahy zprvu narazily na odpor. Ovšem tak jako rostla plocha území zabraného Rusy, rostla i beznaděj místních obyvatel. Ve spojení s učením *nakšbandíje*, jež hlásá, že k tomu, aby bylo možné nevěřící porazit, je nutné nejprve očistit místní muslimské praktiky od pohanských zvyků,⁴ to vedlo k tomu, že počet Mansúrových přívrženců začal rychle narůstat.

Rusové se nejprve snažili Šejka zdiskreditovat, a když tato strategie nevedla k úspěchu, padlo rozhodnutí Mansúra zajmout. S tímto úkolem byl do Mansúrovi rodné vesnice Aldy v roce 1785 vyslán oddíl plukovníka Pieriho. Když Čečenci uviděli blížící se ruská vojska, uchýlili se ke své tradiční taktice. Opustili vesnici a skryli se v okolních lesích. Pieri poté, co zjistil, že vesnice je zcela prázdná, se rozhodl, že ji nechá pro výstrahu vypálit. Mansúr na zprávy o vypálení své rodné vesnice zareagoval vyhlášením *gazavatu*, Pieriho oddíl dostihl a

³ Starší termín pro „džihád“, používaný hlavně v lidovém pojetí islámu.

⁴ Chaefer, R.W.; *Insurgency in Chechnya and the North Caucasus: From Gazavat to Jihad*, Westport 2010, s. 56

zcela zničil. Následovala otevřená válka, která se v průběhu let rozšířila na takřka celý Severní Kavkaz, ruská vojska v ní utrpěla několik těžkých porážek a horalům se podařilo na nějakou dobu uzavřít pozemní cesty mezi Ruskem a Gruzii. Válka skončila roku 1791, kdy byl Šejk Mansúr zajat a poslán do vyhnanství do Solovětského kláštera, kde v roce 1794 i zemřel.⁵ Ač se jedná o poměrně dávnoou historii, postava Šejka Mansúra nebyla v Čečensku zapomenuta, o čemž svědčí mimo jiné i to, že v období čečenské nezávislosti v letech 1990 – 1999 neslo jeho jméno i největší čečenské civilní letiště – nynější letiště *Severnyj* v Grozném.

I přes vítězství Ruska nad vojsky Šejka Mansúra neexistovala v této době žádná koherentní strategie, která by se zabývala problematikou začleňování Severního Kavkazu do Ruské říše. Carští vojáci se do obtížně přístupných horských vesnic příliš nevydávali a některá etnika, obývající hůře přístupné oblasti Kavkazu, mezi něž patřili i Čečenci, byla během této doby ponechána relativně v klidu.

⁵ *Mansur*, Kavkazskij Uzel [online], 23.5. 2002; dostupné z: <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/20607/> (staženo 20.4. 2012)

2.3 Severní Kavkaz v 19. století

2.3.1 Ruská protipovstalecká strategie

Ruská strategie ohledně Kavkazu se začala měnit v průběhu 19. století potom, co během první (1804-1813) a druhé (1826-28) persko-ruské války připadlo carskému impériu téměř celé území dnešních kavkazských států. Nově dobyté oblasti plnily dvě, strategicky velice důležitá poslání. Zaprvé, představovaly nárazníkový pás pro případ opakování perské či turecké expanze a zadruhé sloužily jako nástupiště pro další ruské výboje směrem na jih. Cílem těchto výbojů nemělo být nic jiného než splnění dávného ruského snu o přímém přístupu na perský trh a k pobřežím teplých moří.⁶ Vzhledem ke strategické důležitosti regionu bylo naprosto nemyslitelné, aby důležité komunikace spojující Zakavkazsko s vlastním Ruskem, probíhaly přes *carem de facto* nekontrolované území Severního Kavkazu, kde navíc docházelo k častým útokům horalů na zásobovací konvoje.⁷

Řešením situace na Severním Kavkaze byl z rozkazu cara Alexandra I. pověřen hrdina napoleonských válek generálporučík Aleksej P. Jermolov. V té době Jermolov platil za jednoho z nejlepších velitelů carské armády, což bezpochyby svědčí o významu, jaký Petrohrad přikládal řešení situace na Kavkaze. Jermolov se v regionu poprvé objevil v roce 1816. Obdařen titulem guvernéra Gruzie a vrchního správce Severního Kavkazu, představoval carova přímého zástupce v regionu a disponoval v podstatě neomezenými pravomocemi.

O tom, že nový vládce na Kavkaze rozhodně netrpěl žádným přehnaným sentimentem k místnímu obyvatelstvu, je možné usuzovat i z jeho vlastních slov, která pronesl při příležitosti svého jmenování: *„Chci, aby hrůza z mého jména strážila naše hranice mocněji než řetězy či pevnosti, aby mé slovo bylo pro domorodce zákonem nevyhnutelnějším nežli smrt. Povýšenost v očích Asiátů je znakem slabosti a já budu z čisté lidskosti neúprosně přísným.“*⁸ Naneštěstí pro horské národy Kavkazu, ale v konečných důsledcích i pro samotné

⁶ Cornell, S.: *Small Nations and Great Powers: A Study of ethnopolitical conflict in the Caucasus*, Londýn 2001, s. 12

⁷ Zurcher, CH.: *Post-Soviet Wars: Rebellion, Ethnic Conflict, and Nationhood in the Caucasus*, New York 2007, s. 32

⁸ Badddeley, J.F.: *The Russian Conquest of the Caucasus*, Londýn 1908, s. 97, cit. dle: Chaefer, R.W.; *Insurgency...*, s. 58

Rusko, Jermolov nebyl jen vynikajícím důstojníkem, brilantním stratémem, hrdinou napoleonských válek, ale dle výpovědí jeho současníků byl také pěkný „řezník“.⁹ Situaci na Kavkaze chápal jako historický úkol Ruska civilizovat barbarské horské kmeny. Z toho důvodu byla jeho strategie založena výlučně na donucovacích metodách, bez jakékoli snahy zajistit si podporu místního obyvatelstva na dobrovolném základě. Standardní prostředky Jermolovovy strategie tak spočívaly v nedobrovolném přesídlování, ničení úrody, vypalování lesů a vesnic, zajímání čečenských žen, ze kterých se pak stávaly nevolnice nebo dokonce polní manželky Jermolovových vojáků.

Ze strategického hlediska dával plán generála Jermolova smysl. Prioritou bylo udržení Gruzínské vojenské silnice, která představovala kriticky důležitou spojnici mezi Jermolovovým štábem v Tbilisi a hlavními silami ruských vojsk, nacházejícími se ve Vladikavkazu. Poté, co byl zajištěn bezpečný pohyb vojsk i materiálu, plán postoupil do další fáze, která spočívala v postupu carských vojsk od Gruzínské vojenské silnice směrem na východ k pobřeží Kaspického moře. Logicky první oblastí, která se takto dostala do popředí Jermolovova zájmu, bylo Čečensko.

Jermolov se za účelem ovládnutí Čečenska rozhodl použít brilantní a zároveň pravděpodobně jedinou možnou strategii, která spočívala v budování postupně se posunujících pevnostních linií. Pevnosti v této době představovaly klíčový nástroj ruské expanze a to hned z několika důvodů. Zaprvé, děla umístěná v pevnostech poskytovala carským vojskům důležitou technologickou převahu nad čečenskými bojovníky. Využití technologické převahy bylo nutné z toho důvodu, že ruští vojáci zpravidla nebyli schopni v blízkém boji porazit čečenské bojovníky, využívající všech výhod horského terénu.

Zde je na místě poznamenat, že na naprosto stejné taktice boje byla založena i strategie použitá ruskou armádou na přelomu 20. a 21. století během druhé čečenské války. Jediným rozdílem bylo, že pevnostní děla nahradily sofistikované zbraňové systémy jako TOS-1A, Grad, tanky, BMP nebo letadla. Neschopnost řadových ruských vojáků vést účinný boj s čečenskými povstanci v horských podmínkách zůstala nezměněna.

⁹ Chaefer, R.W.; *Insurgency...*, s. 59

Důmyslně vybudovaná pevnostní soustava zároveň poskytovala Jermolovovým vojákům opěrné body, z nichž bylo možné poměrně bezpečně podnikat výpady do hor s cílem ničit čečenská pole i úrodu, vypalovat lesy a pustošit celé vesnice. Ač to na první pohled nemusí být patrné, vypalování lesů se ukázalo být velice efektivním nástrojem vedení protipovstaleckého boje. Tímto způsobem bylo možné připravit Čečence o jejich tradiční úkryty. Současně se tím snižoval i počet míst kde hrozilo, že by ruská vojska mohla padnout do nastražené léčky, taktického prvku, tak často používaného horaly. Navíc, v otevřeném terénu měla carská vojska nad povstalci přece jen navrch.

Z oblastí, které se ocitly v týlu pevnostní soustavy, nařídil Jermolov vyhnat nespolehlivé obyvatelstvo a nahradit ho Kozáky. Ti, výměnou za poskytnutou půdu, byli povinni zásobovat ruská vojska potravinami a proviantem. Zabrání úrodných oblastí na severu Čečenska tak poskytlo Jermolovovi nenahraditelnou logistickou základnu pro budoucí operace v hornatém a neúrodném Dagestánu. Ruský generál počítal s tím, že pokud se mu podaří vyhnat Vajnachy¹⁰ z úrodných nížin do hor, kde, jak se domníval, jejich dobytek nedokáže přežít zimu, donutí je tím přiznat porážku a přijmout svrchovanost ruského cara. Horalům ochotným podřídit se ruské nadvládě byl připraven vrátit zabavenou půdu¹¹ a poskytnout jim určitá, v ruské říši nadstandardní, práva. Horaly, kteří nabídku odmítli, Jermolov označil za necivilizovatelné bandity, se kterými nelze udělat nic jiného než je fyzicky zlikvidovat.

Opět zde můžeme najít zarážející podobnost s výrazně pozdějším ruským politickým diskursem, kdy ruští politici během první i druhé války v Čečensku neváhali prezentovat povstalce jako krvežíznivé bandity, se kterými se nedá jednat jinak než silou. Již samotný ruský výraz „*bandformirovanija*“, často oficiálními místy používaný k označení jednotek povstalců, se snaží evokovat spíše kriminální než politický podtext dosud probíhajícího konfliktu. Tato skutečnost jen dokazuje hloubku, do které jsou stereotypy vyvolané Jermolovem zakořeněny v ruském, ale i čečenském národním vědomí.

¹⁰ Jedná se o název jazykové skupiny, do které patří Čečenci i Inguši a kromě nich ještě Batsové, kteří žijí na území dnešní Gruzie.

¹¹ Chaefer, R.W.; *Insurgency...* s. 60

Největší tragédií, která poznamenala ruské smýšlení o Kavkaze, bylo zdání, že represivní protipovstalecká strategie zvolená generálem Jermolovem, skutečně funguje. Po dobu přibližně deseti let panoval na území Čečenska relativní klid, kdy útoky na ruské vojáky či přistěhovalce z řad Kozáků byly spíše sporadické. Ve skutečnosti se však pod iluzí zdánlivé nečinnosti čečenská společnost radikálně změnila. Díky svému decentralizovanému klanovému (tejpovému) uspořádání, představovala již od počátku strukturu mimořádně vhodnou pro vedení dlouhodobého povstaleckého boje. Navíc v důsledku ruské politiky neomezeného použití násilí došlo k postupné radikalizaci společnosti na náboženském základě. Výsledkem pak byla nejnebezpečnější revolta, které Rusko kdy muselo na Severním Kavkaze čelit – povstání vedené Imámem Šamilem, známé také jako Velký gazavat.

Strategie generála Jermolova paradoxně nevedla k modernizaci společenského řádu kavkazských národů, jak si představoval, ale naopak k upevnění jejich tradiční klanové struktury. Zdá se pravděpodobné, že kdyby nedošlo k vyhnání Čečenců do hor a oni mohli zůstat v úrodných nížinách kolem řeky Těrek, jejich společnost by se nadále feudalizovala, přibližně po vzoru Kabardinců a skrze nově vzniklou feudální elitu by se snad alespoň částečně podařilo integrovat Čečensko do Ruského impéria. Místo toho, složitý život v horách tradiční klanovou strukturu čečenského národa ještě více utvrdil.

Navíc taktika používaná generálem Jermolovem na Kavkaze Čečence ještě více utvrdila v přesvědčení, že Rusům prostě není možné důvěřovat. Jak již bylo řečeno, Jermolov často využíval taktiku zastrasování, ničil celé vesnice i s jejich obyvateli, pokoušel se hrozbami donutit jednotlivé čečenské tejpy k boji proti sobě, porušoval záruky, které sám osobně vydal apod. Vzhledem k tomu, že Jermolov figuroval na Kavkaze jako carův přímý zástupce, svým chováním krajně negativně ovlivnil způsob, jakým obyvatelé Čečenska vnímají Rusy, a to až do dnešních dnů. Jak ve své knize uvádí J.W. Chaefer: „Protože se Jermolov zabýval pouze nátlakem, prohrál bitvu o srdce a mysl Čečenců¹² a zkazil celé další generace. A protože ruský stát nikdy nedostal šanci, aby byl vnímán jako důvěryhodný či legitimní, tak jakmile se v regionu pevně etabloval fundamentální islám, se svým kompletním souborem vlády, morálními i právními zákony, pro Rusy již nebyla šance na vytvoření konkurenční

¹² Odkaz na anglický termín Hearts and Minds, který označuje jednu ze základních premis strategie protipovstaleckého boje v západních zemích.

*ideologie.*¹³ V souvislosti s tím zůstane jedním z velkých paradoxů dějin, že po dlouhou dobu jediným hnutím, schopným soupeřit s islámem na ideologickém poli byl komunismus. To také vysvětluje, proč se komunisté zpočátku na Kavkaze setkávali se značnou podporou. Dokonce je možné říci, že horské národy Kavkazu zachránily rodící se bolševický stát před rozhodným útokem vojsk generála Děnikina. To vše jen proto, aby se ty samé národy později staly obětmi represí a deportací ze strany státu, jehož vznik zpočátku tak podporovaly.

2.3.2 Velký gazavat

Tak zvaný Velký gazavat (1829-59) byl vyhlášen na území dnešního Dagestánu a rychle se rozšířil do Čečenska a Ingušska. Průběh tohoto významného střetnutí velmi dobře popisují práce ruských klasiků; Lermontova, Puškina nebo Tolstého. I když se jedná o literaturu uměleckou, často popisuje kavkazské reálie přesněji než různá oficiální hlášení.

K vyhlášení Velkého gazavatu nad veškerou pochybnost přispěla právě Jermolovova politika. Obyvatelé Dagestánu měli možnost na vlastní oči vidět následky ruské kampaně a jasně chápali, že po pacifikaci Čečenska přijde na řadu právě Dagestán. I když Jermolov byl tou dobou již poslán do výslužby kvůli podezření z účasti na povstání děkabristů, jeho nástupce, generál Rosen rozhodně neoplýval nějakou větší vstřícností vůči horským národům. Vzhledem k nevyhnutelnosti ruského vpádu na dagestánské území vyvstala nutnost najít lídra, který by dokázal svou autoritou překonat etnické a klanové rozdíly panující mezi dagestánskými obyvateli. Takovým lídrem se mohl stát pouze člověk s vysokou náboženskou autoritou.

Důležitost náboženského aspektu vyplývá z faktu, že Dagestán nikdy nebyl jednotným státním útvarem. Dokonce ani neexistuje pojem dagestánské národnosti. Ve skutečnosti území, pro které se dnes užívá označení „Dagestán“, představuje konglomerát 30 různých etnik, hovořících často naprosto odlišnými jazyky. Tato etnika jsou si navzájem natolik vzdálena, že až do příchodu ruštiny, plnící funkci univerzálního jazyka, nebyli lidé žijící na jednom konci údolí často schopni komunikovat ani se svými nejbližšími sousedy, obývajícími

¹³ Chaefer, R.W.; *Insurgency...*, s. 61

druhý konec téhož údolí. Jediným společným jmenovatelem, alespoň u valné většiny etnik, bylo právě muslimské náboženství.

Právě s úkolem vybrat náboženského vůdce se v roce 1829 sešla rada složená ze zástupců většiny dagestánských klanů. Kavkazským imámem rada zvolila příslušníka avarského etnika Kazi Mulla. ¹⁴ Nový imám vyhlásil ihned po svém zvolení gazavat proti ruským vetřelcům. Pro stále více konzervativní obyvatele Kavkazu znamenal gazavat přibližně totéž, co dnes pro ortodoxní muslimy džihád. Stejně tak jako džihád i gazavat je možné vykládat ve dvou rovinách. V prvním případě jako snahu muslima žít v souladu s příkázáními Koránu (tedy to, co dnešní muslimové nazývají Velkým džihádem), ve druhém se jedná o obranu muslimských zemí před útokem nevěřících (neboli Malý džihád). ¹⁵ Vzhledem k tomu, že tehdy na Kavkaze patřila mezi nejrozšířenější odnože sufismu značně fundamentalistická nakšbandíja, jejíž učení všem „dobrým“ muslimům ukládalo povinnost účastnit se gazavatu, povstání se začalo rychle šířit z Dagestánu dále do Čečenska a Inguška.

Kazi Mullah, vědom si zkušeností získaných Čečenci v průběhu více než 40letého odboje vůči Rusům, připravil své následovníky na vedení dlouhodobé partyzánské války. Donutil obyvatele opustit vlastní vesnice a skrýt se v lesích tak, aby nepředstavovali snadný cíl pro trestné výpravy ruských vojáků. Zavedl v Čečensku pěstování kukuřice namísto tradičního obilí, neboť nová plodina měla mnohem menší nároky na pěstování a navíc poskytovala vydatnější krmivo pro koně. ¹⁶ Asi nejdůležitějším krokem Kazi Mulla k zajištění dostatečně robustní logistické základny pro dlouhodobou partyzánskou kampaň bylo zavedení manufakturní výroby pušek v hornatých oblastech Dagestánu. Na většině dagestánského území nebylo možné pěstovat prakticky žádné zemědělské plodiny, zato výroba pušek slavila velký úspěch. Odhaduje se, že v polovině 19. století zde bylo vyráběno až 20 000 kusů pušek ročně. Většinu z nich představovaly moderní zbraně s rýhovanou hlavní, které v porovnání se

¹⁴ Některé zdroje o něm hovoří jako o Gazi Mullaovi nebo Ghazi Muhammadovi.

¹⁵ Podrobněji například viz heslo „džihád“ na webové stránce BBC: http://www.bbc.co.uk/religion/religions/islam/beliefs/jihad_1.shtml (staženo 20.4. 2012)

¹⁶ Chaefer, R.W.; *Insurgency...*, s. 62

standardními puškami carské armády té doby vynikaly svojí kvalitou a přesností.¹⁷ Vlastní výroba umožnila povstalcům získat kvalitní zbraně za poměrně nízkou cenu bez nutnosti jejich složité přepravy na dlouhé vzdálenosti.

Velký gazavat začal útoky na ruské pevnosti Kizylar, Narzaň a Tarki (dnešní Machačkala), z nichž poslední dvě se povstalcům podařilo dobýt. Současně s úspěšnými útoky na pevnosti se Kazi Mullah snažil přimět Rusy k vyjednávání. Cílem jeho strategie totiž nebyla vojenská porážka ruských vojsk, dobře věděl, že k tomu nemá potřebné zdroje a vlastně ani armádu. Čečenští povstalci byli sice výbornými guerillovými bojovníky, ale naprosto postrádali disciplínu, hierarchizovaný systém velení a základní znalosti v oblasti taktiky nutné pro vedení boje pravidelnou armádou. Konečným cílem Kazi Mullaha bylo přesvědčit Rusy, že kontrola nad Čečenskem je v konečném součtu bude stát mnohem víc, než kolik představuje eventuelní přínos z jeho ovládnutí. *Smečku vlků nelze ochočit, takže pokud nebudete pronikat na jejich území a zdaleka se jim vyhnete, potom se nemusíte obávat, že budete napadeni.*¹⁸ Ovšem ruská oficiální místa na Kazi Mullahovy nabídky k vyjednávání nereagovala.

Víra v to, že stačí jen vést boj dostatečně dlouhou dobu a Rusové sami pochopí nesmyslnost svého počínání a sami z Kavkazu odejdou, se v čečenském strategickém myšlení neobjevuje naposledy. Jak bude vysvětleno dále, je možné dokonce tvrdit, že se jedná o jeden z hlavních důvodů, proč většina čečenských povstání byla odsouzena k neúspěchu dříve, než vlastně začala. Kazi Mullahovi ovšem nebylo souzeno stát v čele povstání příliš dlouho. Již v roce 1831, tedy dva roky po vyhlášení Velkého gazavatu, se ruským vojákům podařilo Kazi Mullahu vystopovat a obklíčit v jeho rodné vesnici Gimry v západním Dagestánu. Po krátkém boji s ruskou přesilou byl Kazi Mullah spolu s většinou svých věrných zabit.

¹⁷ - *tamtéž*, s. 62

¹⁸ Osamělý vlk je čečenským národním symbolem. Sami Čečenci říkají: „Vlk je jediné zvíře, které si troufne na někoho silnějšího, než je on sám. To co vlkovi chybí v síle, je bohatě nahrazeno jeho troufalostí, odvahou a zručností. Pokud ovšem v bitvě prohraje, umírá tiše, nevyjadřujíc přitom ani bolest ani strach. A umírá vždy tváří k nepříteli.“ Usmanov, L.: *Nepokorennaja Čečnja*, Moskva, s. 42

2.3.3 Vzestup a pád imáma Šamila

Jestliže si Rusové mysleli, že odstraněním Kazi Mullaha zasadí povstání smrtelný úder, velice se mýlili. Prakticky ihned po jeho smrti se vedení povstalců ujal další imám – Šamil. Imám Šamil, ač sám původem dagestánský Avar, je bezpochyby nejvýznamnější postavou čečenských dějin. Do dnešních dnů také zůstává jediným vůdcem, kterému se podařilo překonat etnickou nevraživost a vybudovat na území dnešního Čečenska, Dagestánu a Ingušska útvar, který vykazoval mnohé znaky státní struktury.

Imám Šamil, tak jako jeho předchůdci, začal své unifikační snahy v náboženské oblasti. Požadoval důslednější dodržování islámských zákonů, zrušil některé dávné zvyky vycházející z pohanství atd. Při těchto snahách se opíral o tradiční učení nakšbandíje založeného na tom, že všechny muslimské neúspěchy jsou způsobeny odklonem od původního, ničím nezkaženého islámu, tak jak jej přinesl Prorok. V souladu s tímto učením, dokud se muslimové nevrátí k původním kořenům své víry, vítězství nad nevěřícími nebude možné. Samozřejmě ne všichni Kavkazané s tímto striktním výkladem souhlasili a byli kvůli němu ochotni opustit staré tradice, ovšem imám Šamil velmi rychle získal pozici dost silnou na to, aby tuto menšinu k souhlasu donutil.

Krátce poté, co se Šamil stal vůdcem povstání, začal s budováním oddílů jemu bezmezně oddaných náboženských bojovníků nazývaných *Murtazekové*, které imám dosazoval do vesnic, aby plnili roli místních správců. *Murtazekové* byli elitou mezi čečenskými bojovníky, extrémně loajální, nebojácní a za své činy odpovědní pouze Šamilovi. Spolu s takzvanými *Najby* (Šamilovými žáky) a místními soudci představovali páteř historicky prvního státního útvaru na Kavkaze s fungující hierarchickou strukturou, která dokázala alespoň částečně nahradit do té doby dominantní horizontální klanovou strukturu. Tato struktura, založená na šariátském právu, dovoľovala Šamilovi kontrolovat výběr daní, poplatků, vybírat typ plodin, které jednotlivé vesnice budou pěstovat a dokonce i řešit případy krevní msty.

Paradoxně tak v reakci na ruský pokus „civilizovat“ horské národy Kavkazu, Šamil dokázal úspěšně sjednotit stovky miniaturních politických jednotek, které do té doby byly zvyklé jednat zcela autonomně a které navíc byly vůči sobě často nepřátelské. Na těchto na

pohled nepřilíš pevných základech Šamil vytvořil první jednotný stát v regionu, s jehož pomocí pak dokázal po dlouhých 19 let vést válku s mocným Ruským impériem.

Při posuzování Šamilových úspěchů je důležité mít na paměti, že povstání, které vedl, bylo odsouzeno k nezdaru vlastně již od samého počátku. I když se Šamilovi podařilo vytvořit poměrně dobře fungující administrativu, nikdy se mu nepodařilo transformovat kavkazskou guerillu do podoby toho, co Chafer nazývá III. fází povstaleckého boje.¹⁹ To se ostatně Čečencům, s výjimkou roku 1994, nepodařilo nikdy. Vždy platilo, že jakmile měli povstalci dost sil k tomu, aby mohli koncentrovat větší množství bojovníků na jednom místě, stali se zároveň dostatečně velkým cílem pro ruskou armádu, která tato uskupení dokázala účinně eliminovat. Situace v roce 1994 byla odlišná tím, že Čečenci disponovali poměrně velkým množstvím těžké bojové techniky včetně dělostřelectva, které získali ze skladů sovětské armády. Z tohoto důvodu mohli čečenští povstalci po dobu přibližně půl roku vzdorovat náporu ruské vojenské mašinerie s využitím prvků konvenčního manévrového boje (III. fáze povstání). A do jisté míry si tuto schopnost zachovali až do samého konce čečenské války.

Imám Šamil takovýmito možnostmi zdaleka nedisponoval. Přestože byl bezpochyby schopen značně znepríjemňovat život Rusům na Kavkaze, nikdy nedokázal jejich postavení v regionu skutečně ohrozit. Jediným, co mohlo nepříznivou situaci zvrátit, a na co sám Šamil také spoléhal, byla pomoc Osmanské říše. Bohužel pro něj, spoléhání se na zahraniční intervenci bylo také důvodem, proč se povstání nakonec zhroutilo. Ačkoli se osmanský sultán stavěl k myšlence poskytnutí podpory kavkazským povstalcům velmi vstřícně (koneckonců Turecko nemělo s Ruskem právě nejlepší vztahy), po debaklu osmanské armády v Krymské válce se stalo zjevným, že takováto akce nepřipadá v úvahu. Zjištění, že pomoc ze zahraničí nepřijde, byla poslední ranou morálce Šamilových povstalců. Jejich vůle k bezmála třicetiletému, nepřetržitému odporu byla založena na víře, že stačí vydržet ještě o několik

¹⁹ Chafer ve své knize rozlišuje 3 fáze povstání.

- I. **Latentní fáze** – počáteční období povstání, kdy probíhá nábor a výcvik nových členů, zajišťují se finance a organizace vyvíjí svoji vlastní ideologii.
 - II. **Guerillová fáze** – období, kdy se povstalci snaží kombinací násilí nízké intenzity (jako jsou sabotáže, teroristické útoky) a propagandy mobilizovat masy.
 - III. **Manévrová válka** – období, kdy se povstalecké síly transformují do podoby regulární armády, je ustanovena nová vláda a dokončována likvidace starých politických elit.
- Podrobněji viz: Chafer, R.W.; *Insurgency...*, s. 24-30

měsíců déle a mocný osmanský sultán jim pošle na pomoc vojáky, s nimiž pak společně Rusy z Kavkazu vyženou. Když bylo jasné, že k ničemu takovému nedojde, donutili zástupci význačných severokavkazských klanů Šamila k tomu, aby se pokusil uzavřít s Rusy mír. Ovšem mírové podmínky ruské strany, požadující odchod povstalců z hor a jejich přesídlení do jiných oblastí Ruského impéria, se pro většinu horalů ukázaly jako neakceptovatelné. Válka tedy pokračovala, ale díky slábnoucí vůli povstalců k odporu se Rusům podařilo Šamila brzy zajmout.

Zajetím povstaleckého lídra Rusové zasadili povstání paralyzující úder. Struktura velení založená na osobní loajalitě každého z velitelů vůči Šamilovi se takřka ze dne na den zhroutila, jednota klanů se rozpadla, tak jak jejich jednotliví vůdci opět začali sledovat pouze své vlastní zájmy. Za nastalé situace nebylo pro ruské autority složité zlikvidovat poslední ohniska povstání a přistoupit k programu přesídlení problémových kavkazských národů. Všem horalům (ne jenom obyvatelům Čečenska, Dagestánu a Inguška účastnícím se Šamilova povstání, ale i Čerkesům a turkickým Blakarům a Karačajům) bylo zprvu nabídnuto „dobrovolné“ přesídlení do Osmanské říše. Pro mnohé se varianta odchodu do exilu zdála být lepší než zůstat v postavení druhořadých občanů Ruské říše a tak téměř milion horalů ze Severního Kavkazu skutečně odešlo. Bohužel cesta byla dlouhá a náročná, stejně tak jako útrapy spojené s příchodem do Osmanské říše, která se v té době nacházela v hluboké vnitřní krizi. Dle odhadů tak celá jedna třetina uprchlíků cestu do emigrace nepřežila.²⁰

2.3.4 Exodus kavkazských národů

Zbylým uprchlíkům se přes všechny nesnáze podařilo v novém prostředí etablovat a vytvořit početné diaspory příslušníků kavkazských národů, které se dodnes nacházejí na území Turecka, Sýrie a Jordánska. Členové těchto diaspor nikdy nezapomněli na svůj původ a v pozdější době, zvláště v Turecku, vytvořili silnou pročečenskou lobby, která se aktivně angažovala v pomoci čečenským povstalcům během obou čečenských válek. Turečtí Čečenci sháněli finanční prostředky na podporu bojových operací povstalců, dodávali jim zbraně i vybavení a tajně umožňovali čečenským povstalcům léčit se ze zranění na tureckém

²⁰ - *tamtéž*, s. 69

venkově.²¹ Výše uvedené platí zejména pro první čečenskou válku, podpora poskytovaná povstalcům ze strany v Turecku žijících krajanů dosahovala v průběhu druhé války nesrovnatelně menších rozměrů. Rozdíl byl způsoben hlavně tím, že v průběhu druhé čečenské války dokázala Moskva přimět Ankaru, aby podobné aktivity postavila mimo zákon.

Kavkazany, kteří přesídlení do Osmanské říše odmítli, čekalo stěhování do nížin, zatímco jejich horské vesnice byly ruskými vojáky srovnány se zemí. Opuštěné oblasti byly osidlovány příslušníky „spolehlivých“ národů pravoslavného vyznání, převážně Kozáky, Ukrajinci či Armény.²² Přítomnost nových etnik na Kavkaze ještě více komplikovala již tak dost složitou národnostní situaci a stala se do budoucna příčinou mnoha dalších konfliktů. V současné době snad neexistuje na Severním Kavkaze národ, který by nepretendoval být na drobný kus území ovládaného jiným etnikem.

Nucený odchod horalů z rodných vesnic a zábor „jejich“ půdy Kozáky či jinými přistěhovalci opět rozdmýchal povstalecké nálady. Někteří z vystěhovaných Kavkazanů si dokázali najít cestu zpět do hor, kde pokračovali v partyzánském boji proti Rusům. V následujících letech povstalecká aktivita na Severním Kavkaze střídavě rostla a slábla v závislosti na aktivitě ruských vojsk. Ta se stále držela původní Jermolovovy strategie založené na zastrašování a nátlaku. Ovšem ani bezskrupulózní použití vojenské síly nepřineslo zvrát do situace v regionu. Severní Kavkaz tak zůstal územím, které Ruská říše až do svého konce v roce 1917 nedokázala zcela ovládnout.

²¹ Zurcher, CH.: *Post-Soviet Wars...*, s. 106

²² Chaefer, R.W.: *Insurgency...*, s. 69

2.4 Severní Kavkaz pod sovětskou vládou

2.4.1 První světová válka a období nezávislosti

První světová válka, možná poněkud překvapivě, neměla na Severní Kavkaz prakticky žádný vliv. Události v oblasti začaly nabírat obrátky až poté, co v důsledku Únorové revoluce abdikoval car a moci v Rusku se ujala Prozatímní vláda. Následná krize vytvořila mocenské vakuum, jehož důsledky se samozřejmě nevyhnuly ani Kavkazu. Carská instituce Kavkazského místodržitelství byla nahrazena nepříliš efektivním pětičlenným orgánem nazvaným Zvláštní komise pro Zakavkazsko (OZAKOM).²³ Zprávy o abdikaci Mikuláše II. a rozkladu ruské armády jen utvrzovaly horaly v tom, že právě nastala jedinečná příležitost pro znovuzískání nezávislosti.

Za tímto účelem se již v květnu 1917 ve Vladikavkazu sešel první Severokavkazský kongres, složený z vybraných zástupců všech etnických skupin žijících v regionu, tedy včetně pravoslavných Kozáků a Osetinců. Úkolem kongresu bylo ustanovit komisi, která by prozatím vykonávala funkci vlády ještě nevyhlášeného nezávislého Severního Kavkazu. Ovšem již v srpnu téhož roku převzali kontrolu nad projektem společného severokavkazského státu muslimští duchovní. Ti na druhém Kongresu národů Severního Kavkazu požadovali, aby za jednotný právní rámec vznikajícího státu byla přijata šarija, a aby byli z regionu vyhnáni všichni Rusové.²⁴ S takovými požadavky zástupci Osetinců a Kozáků nemohli souhlasit a jednání kongresu opustili. Přesto se islamistům nakonec nepodařilo přesvědčit všechny své oponenty, a tak šarija zatím oficiálně přijata nebyla.

Boj kavkazských národů za nezávislost získal další impuls díky bolševikům a jejich Říjnové revoluci. Ti ve snaze zajistit si podporu neruských národů rozpadajícího se impéria vydali Deklaraci práv národů Ruska, v níž garantovali všem národům právo na národní sebeurčení až do odtržení a svobodu vyznání. Muslimské národy Kavkazu si deklaraci vyložily po svém – jako oficiální uznání platnosti šariátského práva. Tou dobou byl projekt Severokavkazského státu beztak již výlučně muslimskou záležitostí, což jen potvrzovaly nájezdy Čečenců a Ingušů do podhorských oblastí ve snaze získat zpět půdu zabranou v minulosti Kozáky.

²³ Osobyj ZAKavkazskij KOMitet – Speciální komise pro Zakavkazsko

²⁴ Chaefer, R.W.; *Insurgency ...*, s. 90

V těchto místech je zajímavé vzpomenout, že z přesně stejných důvodů jako před nimi bolševici, tedy ve snaze zajistit si podporu neruských etnik, proti sobě rozehráli nacionalistickou kartu i Gorbačov s Jelcinem. Jeden i druhý se snažili získat na svou stranu představitele autonomních sovětských socialistických republik, kterých bylo v Sovětském svazu 16, tím že jim nabízeli více a více pravomocí až na hranici de facto nezávislosti. Na rozdíl od roku 1917 v té době ovšem neexistovali žádní *bělogvardějci*, kteří by dokázali secesionistické tendence Čečenců efektivně utlumit.

2.4.2 Severní Kavkaz za občanské války

Vzájemná nevraživost mezi Kozáky a horaly způsobila další z mnoha kavkazských historických paradoxů. Totiž byli to právě Kozáci, kteří umožnili vznik nepravděpodobné aliance mezi ateistickými bolševiky a muslimy na Severním Kavkaze. Když se v roce 1918 naplno rozhořela ruská občanská válka, Kozáci, jakožto za vlády cara privilegovaná vrstva obyvatelstva, přirozeně podporovali Bílé. A vzhledem ke konfliktu panujícím mezi Kozáky a horaly bylo logické, že Kavkazané viděli své potenciální spojence právě v Rudých.

V této bouřlivé době byla dne 11. května 1918 vyhlášena Nezávislá republika svaz horalů Severního Kavkazu, často také označovaná termínem Horská republika. Zahrnovala v sobě území dnešního Stavropolského kraje, Abcházie, Adygejska, Kabardino–Balkárie, Karačajsko–Čerkeska, Severní Osetie, Čečenska, Inguška a Dagestánu. Ovšem nová republika byla jednotným státním útvarem spíše jen na papíře a i její deklarovaný rozsah odrážel spíše přání jejích zakladatelů než situaci odpovídající realitě.

Mezi jednotlivými subjekty sdružovanými Horskou republikou existovaly obrovské rozpory v etnické, politické i náboženské oblasti. Vůdci jednotlivých klanů se nedokázali shodnout ani na tom, zda větší hrozbu pro nezávislost Horské republiky představuje vojsko *bělogvardějského* generála Děnikina²⁵ nebo 11. sovětská armáda bojující v oblasti proti němu.

²⁵ Anton Ivanovič Děnikin (1872-1947) – generálporučík carské armády, podílel se na plánování Brusilovovy ofenzivy, poslední úspěšné ruské ofenzivy v první světové válce, později náčelník štábu gen. Kornilova. Po bolševické revoluci prchá do Čerkeska, kde formuje protibolševickou Dobrovolnickou armádu. Na jím ovládaných teritoriích je prováděna politika Bílého teroru. Po porážce Dobrovolnické armády v roce 1919 Děnikin rezignoval na post jejího velitele a prchl do Francie. V exilu napsal řadu vojensko-teoretických prací.

Nakonec se většina horalů přiklonila k názoru, že větší problém představují *bělogvardějci* a začala více či méně aktivně podporovat aktivity Rudých. Když se generál Děnikin střetl se silícím odporem proti své vládě u místního obyvatelstva, rozhodl se odložit plánovaný útok na Moskvu a nedbaje historických zkušeností carské armády, pustil se do předem prohraného pokusu o pacifikaci Kavkazu. Toto zdržení umožnilo Sovětům zorganizovat efektivní obranu, stejně tak jako protiofenzivu, která nakonec Bílé z Kavkazu vyhnala.²⁶

2.4.3 Sovětské řešení národnostní otázky

Ještě před koncem ruské občanské války uzavřel J. V. Stalin, tehdejší národní komisař²⁷ pro národnostní otázky, se zástupci Horské republiky dohodu, podle níž se RSFSR²⁸ zavázala akceptovat šariát jakožto jediný právní systém platný na Kavkaze, vystěhovat Kozáky a vrátit jejich půdu původním vlastníkům, ustanovit arabštinu jediným oficiálním jazykem a nevměšovat se do vnitřních záležitostí horalů.²⁹ Na oplátku se Horská republika zavázala vstoupit do sestavy RSFR jako Autonomní sovětská Horská republika. Ovšem již bez Dagestánu, který se stal samostatnou ASSR, a Abcházie, která získala status svazové republiky.

Další územně-administrativní změny se dotkly Severního Kavkazu v roce 1924, kdy byla Horská ASSR oficiálně zrušena a na jejím místě vznikly Adygejská, Čečenská, Čerkeská, Ingušská, Kabardino-Balkarská, Karačajská a Severo-oseťinská autonomní oblast, které patřily do sestavy nově vytvořeného Severokavkazského kraje. Později, v roce 1934 byla Čečenská a Ingušská autonomní oblast sjednocena do společné Čečensko – Ingušské AO. V roce 1936, v souvislosti s přijetím takzvané Stalinské ústavy, byla spolu s ostatními i Čečensko–Ingušská AO povýšena na autonomní republiku. V této podobě pak Čečensko –

Zemřel v USA, kde byl také pochován s vojenskými poctami. V roce 2005 byly na příkaz Vladimira Putina jeho ostatky převezeny do Donského kláštera v Moskvě.

²⁶ Pipes, R.: *The Formation of the Soviet Union: Communism and Nationalism, 1917 – 1923*, Cambridge MA, s. 215; cit. dle: Chaefer, R.W.; *Insurgency...* s. 94

²⁷ Národní komisař (rusky *narodnyj komissar*, zkráceně *narkom*) – sovětský ekvivalent ministra.

²⁸ RSFSR – Ruská sovětská federativní socialistická republika, do vzniku Sovětského svazu (30. 12. 1922) oficiální označení sovětského Ruska.

²⁹ Chaefer, R.W.; *Insurgency ...*, s. 96

Ingušská ASSR existovala mezi lety 1936 až 1944 a od roku 1957 až do rozpadu Sovětského svazu.

Rozdělování a opětné slučování administrativních jednotek nebylo žádným samoučelným cvičením, jak by se na první pohled mohlo zdát. Ve svých důsledcích šlo o propracovaný systém kontroly nad odbojnými kavkazskými národy. Hlavní architekt tohoto systému, Josif Stalin, při jeho tvorbě vycházel ze slavného římského hesla: „Rozděl a panuj!“ V souladu s ním bylo hlavním kritériem při tvorbě nového administrativního dělení Severního Kavkazu, aby žádné z „nespolehlivých“ muslimských etnik nezískalo autonomii v rámci národnostně homogenního celku. Dodržení daného kritéria vyžadovalo posuny hranic tak, aby do nových autonomních celků byly inkorporovány oblasti s převládajícím ruským nebo kozáckým obyvatelstvem (prostor severně od řeky Těrek v případě Čečenska, celkově zvláštní vymezení Adygejska, kde titulární národ tvořil jen 30 % z celkového počtu obyvatel a jiné). Současně s tím byly na místech, kde k tomu existovaly podmínky, vytvářeny autonomní celky inkorporující dvě pokud možno nepřátelská či alespoň vůči sobě navzájem ostražitá etnika. V souladu právě s tímto principem vznikly Kabardinsko–Balkarská i Karačajsko–Čerkeská ASSR. Z čistě etnického hlediska by dávalo mnohem větší smysl vytvoření společné republiky Karačajců a Balkarů, protože se v obou případech jedná o turkické národy hovořící velice podobným jazykem. Stejně tak by bylo mnohem výhodnější spojit do jednoho autonomního celku od sebe nepříteliš kulturně vzdálené Kabardince a Čerkesy.³⁰

Vytvoření něčeho takového ovšem zdaleka nebylo Stalinovým záměrem. On chtěl vytvořit systém, který by stavěl jednotlivá etnika žijící v autonomních republikách proti sobě tak, aby jejich příslušníci sami pociťovali potřebu vnějšího garanta své bezpečnosti. Tímto garantem samozřejmě nemohl být nikdo jiný než Moskva. Stalinovo etnické inženýrství došlo nejdále v případě Čečenska. Čečenci tvořili na území, které obývali, většinu a v okolí se nenacházelo žádné jiné etnikum, které by mohlo být použito k vytvoření standardní dvounárodnostní ASSR. Spojovat Čečence do jedné autonomní republiky se Severními Osetinci nebylo pro Sověty výhodné, neboť ti odjakživa patřili k hlavním spojencům Rusů na Kavkaze a podobný krok by toto spojenectví mohl vážně ohrozit. Ani spojení Čečenců s jedním z hlavních

³⁰ Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 2

dagestánských etnik nepřipadalo v úvahu, protože Dagestán představoval příliš delikátní společenství a takto razantní zásah by ho mohl zcela destabilizovat. Stalin vyřešil tento problém skutečně originálně, vytvořením nového národa – Ingušů.³¹ Inguši jsou stejně jako Čečenci Vajnachové, mluví shodným jazykem a do příchodu Sovětů sami sebe považovali za Čečence.³² Je až zarážející, jak rychle se Stalinovi podařilo toto smýšlení změnit. Samozřejmě Inguši vždy udržovali přátelské vztahy se svými čečenskými bratřenci, ovšem o tom, jak silnou se jejich uměle vytvořená národní identita stala, svědčí fakt, že se v roce 1990 rozhodli sledovat své vlastní národní zájmy a nenásledovat Čečence v jejich snaze o samostatnost.

Odhlédneme-li od škod, které Stalinův systém napáchal ve vztazích mezi jednotlivými horskými etniky, jednalo se o systém úspěšný. Za dobu jeho fungování se nikdy nestalo, že by se jakékoli dva severokavkazské národy spojily a společně povstaly proti Sovětskému svazu. Ve skutečnosti k poslední koordinované ozbrojené akci kavkazských národů proti Rusům došlo na počátku 20. let minulého století, tedy dlouho předtím, než byly administrativní změny finalizovány Stalinskou ústavou.

Od té doby sice na Severním Kavkaze došlo i k dalším povstáním, nicméně vždy se jednalo o izolované, monoetnické aktivity. S postupem času se navíc začalo původní těžiště konfliktů, postavené na rovině horalé proti ruským vetřelcům, posunovat do roviny sporů mezi jednotlivými horskými národy. Někteří autoři při negativním hodnocení sovětské národnostní politiky na Severním Kavkaze zapomínají, že tato politika nebyla navržena k tomu, aby regionu zajistila trvalý klid, ale k tomu, aby situace na Kavkaze neohrozila stabilitu Sovětského svazu jako celku. A z tohoto hlediska byla sovětská národnostní politika poměrně úspěšná.

³¹ Z tohoto důvodu kdykoli se v předchozím textu objevuje termín Inguši nebo Ingušsko, děje se tak pouze ve vztahu k dnešnímu teritoriu Ingušské AR, součásti Ruské federace a obyvatelům na tomto teritoriu žijícím. Termín samotný nemá historickou relevanci.

³² Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 242

2.4.4 Stalinské deportace

Období mezi světovými válkami by se na Severním Kavkaze jen stěží dalo nazvat klidným, přesto bylo naprosto nesrovnatelné s tím, co pro kavkazské národy na přelomu let 1943/44 přichystalo sovětské vedení. Po vítězství v bitvě u Kurska, kdy všem začalo být jasné, že konečná porážka nacistického Německa je nevyhnutelná, se Stalin rozhodl využít příznivé situace a vyřešit problém odbojných kavkazských národů jednou pro vždy. Tímto řešením bylo s genocidou hraničící permanentní vysídlení místního obyvatelstva. Jako záminka k tak drastickému kroku posloužilo nařčení většiny kavkazských národů z vlastizrady a kolaborace s Němci. Ač se od počátku jednalo o nařčení značně absurdní, dostalo se mu od počátku značné pozornosti ze strany komunistických propagandistů, a tak se do dnešních dnů lze u značné části ruských obyvatel setkat s názorem, že deportace byly oprávněným trestem za chování kavkazských národů během Velké vlastenecké války. Ve skutečnosti tomu tak zdaleka nebylo.

Je pravdou, že od roku 1940 operovaly na území Čečenska povstalecké oddíly Hasana Izrailova, ovšem to bylo ještě v době, kdy mezi Třetí říší a Sovětským svazem platil pakt Molotov – Ribbentrop. Navíc od počátku bojových operací na východní frontě si Izrailov zachovával vůči Německu ostražitost, jak dokládá prohlášení, které vydal společně s druhým čečenským povstaleckým lídrem Majrbekem Šeripovem. V prohlášení adresovaném čečenskému národu bylo výslovně uvedeno, že Němci budou na Kavkaze vítáni jen za předpokladu, že uznají nezávislost Čečenska.³³ Ačkoli podle názoru některých autorů byli Němci připraveni tento požadavek splnit,³⁴ jejich postup do nitra Kavkazu byl zastaven ještě na území Severní Osetie. Jediným důkazem přímé spolupráce Čečenců s nacisty tak zůstává přítomnost několika diverzních komand, složených z příslušníků německých speciálních jednotek, která byla do Čečenska vysazena letecky.

O absenci reálného základu pro obvinění z kolaborace svědčí i fakt, že dle vlastních, bezpochyby nadsazených údajů NKVD, se Izrailova povstání účastnilo přibližně 5000

³³ - *tamtéž*, s. 188

³⁴ - *tamtéž*

Čečenců.³⁵ Pro srovnání, v době druhé světové války bojovalo v řadách Rudé armády 17 413 příslušníků čečenské a ingušské národnosti, z nichž 36 získalo titul Hrdiny Sovětského svazu.³⁶ Je více než typické pro realie stalinského Ruska, že ani tito vojáci a jejich rodiny nebyli ušetřeni deportací.

Jedno z nejhorších období v historii Severního Kavkazu začalo v listopadu 1943, kdy byl celý karačajský národ nahnán do dobytčích vagónů a převezen do několika předem vybraných lokalit ve Střední Asii a na Sibiři. V únoru 1944 je pak následovali Čečenci a Inguši. A v březnu téhož roku ještě i Balkaři. Jak vyšlo najevo v souvislosti s otevřením některých moskevských archivů na začátku 90. let dvacátého století, deportace byly pečlivě plánovány od podzimu 1943. Volba Karačejců jako prvního národa určeného k deportaci padla z důvodu jejich relativně malé početnosti (68 000),³⁷ neboť v jejich případě se mělo nejspíše jednat o ověření proveditelnosti daného plánu.

Sovětským stratégům bylo jasné, že přesunutí mnohem větších národů Čečenců (387 229) a Ingušů (91 250)³⁸ představuje daleko obtížnější úkol, než v případě Karačajů. Jak ve své knize zmiňuje John Dunlop: „...něčeho takového mohlo být dosaženo pouze za pomoci bleskové rychlosti, klamu a za použití zdrcující síly.“³⁹ Z důvodu, aby se předešlo vzniku paniky nebo dokonce ozbrojenému odporu ze strany obyvatelstva, byl pro začátek operace zvolen 23. únor, kdy se v SSSR slavil Den armády. Přípravami na tento svátek bylo možné snadno zdůvodnit zvýšený počet vojáků a nákladních automobilů ve všech čečenských městech. V osudný den byli lidé pod záminkou slavnosti vylákáni ze svých domovů, naloženi na nákladní vlaky a posláni do Střední Asie.

³⁵ - *tamtéž*

³⁶ *Historical Fate of Chechens Inside Russia*, The North Star Compass [online], dostupné z: <http://www.northstarcompass.org/nsc0003/chechen1.htm> (staženo 20.4. 2012)

³⁷ Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 186

³⁸ - *tamtéž*

³⁹ Dunlop, J.; *Russia Confronts Chechnya: Roots of a Separatists Conflict*, Cambridge 1998, s. 63

Není asi zapotřebí zvláště zdůrazňovat, že transport deportovaných probíhal za otřesných podmínek ruské zimy v přeplněných nevytápěných vagónech, které nebyly vybaveny ani sebeprimitivnějším sociálním zařízením. Ani strážní se o transportované lidi příliš nestarali, a tak většina z nich dostala jídlo jen jednou za celý týden, který celá operace zabrala. Ve vagónech se rychle začaly šířit nemoci, zejména tyfus. Lidé v průběhu transportu ovšem umírali i z jiných příčin, mezi něž patřilo podchlazení, podvýživa a celkové vyčerpání organismu.

Pro deportované trápení neskončilo ani po příjezdu na místo určení. Na nově příchozí totiž nečekalo žádné ubytování, ani pro ně nebylo zajištěno jídlo. Navíc místní obyvatelstvo bylo předem patřičně instruováno o tom, že k nim přijíždějí povstalci a zrádci sovětského režimu. V některých případech dokonce propaganda šla tak daleko, že zobrazovala Čečence jako horské divochy se sklony ke kanibalizmu. Celkem se uvádí, že během transportu a období prvních pěti let nuceného vyhnanství zemřela 1/3 deportovaných Karačajů a Balkarů a přibližně 1/4 Čečenců a Ingušů.⁴⁰

Ještě horší osud čekal na obyvatele čečenských vesnic vysoko v horách, příliš odlehlých na to, aby se k nim mohly dostat nákladní automobily NKVD. Tito lidé, označení za nepřesunutelné, byli komandy NKVD posléze zaživa upalováni ve vlastních domech. Stejný osud potkal tetu a dva bratrance pozdějšího čečenského prezidenta Džochara Dudajeva.

Celková demografická ztráta však byla mnohem větší, než by výše uvedená čísla mohla indikovat. Výzkum historiků Nekriče, Conquesta a Bugaje ukazuje, že mezi lety 1926 – 1937 činil přirozený přírůstek obyvatel Čečenska 36%.⁴¹ Mezi lety 1959 – 1970 to bylo dokonce 46%. Ovšem mezi lety 1939 – 1959 dosahoval přirozený přírůstek Čečenců pouhé 2,5%.⁴² Na základě těchto dat je možné poměrně bezpečně usuzovat, že pokud by se čečenský národ v tomto období vyvíjel přirozeným tempem, čítal by v roce 1959 něco přes 600 000 lidí a ne

⁴⁰ Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 187

⁴¹ Tiškov, V.A. a kol.: *Čečenskij krizis*, Moskva 1995, s. 8-10; cit. dle: Dunlop, J.; *Russia...*, s. 70

⁴² Conquest, R.: *The Nation Killers*, Londýn 1970, s. 160; cit. dle: Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 187

420 000, jak to uvádí ve stejném roce provedené sčítání obyvatelstva. V konečném součtu tak přímý i nepřímý dopad deportací na čečenský národ dosahoval počtu okolo 200 000 obětí.⁴³

Po skončení deportací byly autonomní republiky vysídlených etnik zrušeny a na uvolněné území byli přestěhováni příslušníci okolních národů. V některých případech byli k přesídlení nuceni i násilím. V této souvislosti se nabízí otázka, podle jakého klíče bylo rozhodováno o tom, který z kavkazských národů bude deportován, a který nikoli. Dělo se tak na základě Stalinových či Beriových osobních antipatií nebo existovala nějaká objektivnější kritéria? O tom prozatím mezi výzkumníky nepanuje konsensus. Faktem zůstává, že zatímco Balkaři, Čečenci, Inguši a Karačajci byli deportováni, Adygejcům, Dagestáncům a Kabardincům bylo dovoleno na Severním Kavkaze zůstat.

2.4.5 Návrat deportovaných národů na Severní Kavkaz

Úmrtí Stalina v březnu 1953 znamenalo pro Čečence, stejně tak jako pro ostatní kavkazské národy žijící ve vyhnanství, postupné uvolňování poměrů. Došlo na zrušení původního nařízení, které deportovaným zakazovalo vzdálit se na více než 3 kilometry od místa trvalého pobytu, následně jim byl povolen pohyb po celém území Kazachstánu. Současně s tím bylo povoleno i vydávání vlastních novin, provozování rádia. Celkově vzato, sovětský režim se snažil Čečence v Kazachstánu udržet.

S přibývajícím časem však tato snaha stále více začínala připomínat boj s větrnými mlýny. Čečenci se začali na Severní Kavkaz ilegálně vracet již v průběhu roku 1954. Hlavní vlnu pak odstartoval Chruščovův Tajný referát, přednesený na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu. V něm generální tajemník mimo jiné odsoudil právě deportace kavkazských národů jako nezákonné. Jakmile obsah referátu vešel ve všeobecnou známost, neexistovalo nic, co by dokázalo příliv Čečenců zpět do vlasti zastavit. Státní orgány se sice zprvu pokoušely proces návratu deportovaných zpět na Kavkaz řídit, dokonce rozdělit na etapy, ale velmi rychle se ukázalo, že něco takového není schopen dokázat ani sovětský bezpečnostní aparát.

⁴³ - *tamtéž*

V souvislosti s návratem vysídlenců byly v roce 1959 obnoveny všechny zaniklé autonomní republiky, ovšem již ne v celém svém původním teritoriálním rozsahu. Čečensko – Ingušská ASSR tak přišla o Inguši tradičně obývaný Prigorodnyj rajon, který připadl Severní Osetii a o Auchovskij rajon, který se nově stal součástí Dagestánské ASSR. Tyto územní změny, doprovázené navíc problémy způsobenými tím, že Čečenci navracející se do svých rodných vesnic často nacházeli své domy obývané příslušníky jiných etnik, samozřejmě stabilitě v regionu příliš neprospívaly. Na druhou stranu, konflikt Čečenců a Ingušů se sousedními národy, který v době trvání SSSR často zaměstnával značné síly sovětské policie i armády, byl jedním z hlavních důvodů, proč začátkem 90. let nedošlo k rozšíření války z Čečenska do některé z okolních autonomních republik.

Přestože se většina Čečenců vrátila zpět do vlasti, zůstala valná většina průmyslových podniků v ruských, eventuelně arménských rukou a to až do konce 80. let. Tento fakt způsobil vlnu nezaměstnanosti, hlavně mezi mladou čečenskou populací, na kterou většina z jejich příslušníků reagovala sháněním sezónních pracovních míst v jiných oblastech Sovětského svazu zejména pak v Moskvě a Leningradě. Zde se většina z nich začala věnovat pololegálním, či zcela ilegálním činnostem. Participaci Čečenců na černé ekonomice ještě zvýšil příchod politiky *Perestrojki* ve druhé polovině 80. let, která před nimi otevřela zcela nové příležitosti k nelegálnímu podnikání. Například notoricky známý čečenský terorista Šamil Basajev, začínal svoji kariéru pašováním elektroniky a počítačů.⁴⁴ Podobné případy jen dále zhoršovaly vztahy mezi Kavkazany a většinovým ruským etnikem.

Diskriminace Čečenců, způsobená přetrvávajícími pochybami ohledně jejich loajality vůči Sovětskému svazu, panovala nejen v pracovní, ale také ve vzdělávací a politické sféře. Například v jiných ASSR bývalo pravidlem, že si rodiče mohli zvolit, zda jejich potomek bude navštěvovat ruskou anebo místní základní školu. Rozdíl byl v tom, že hlavním vyučovacím jazykem v ruské škole byla přirozeně ruština a místní jazyk se vyučoval jen doplňkově, zatímco v místní základní škole tomu bylo naopak. V Čečensku ovšem existovaly jen školy ruské a výuka čečenského jazyka byla dokonce v 60. letech na nějakou dobu zcela

⁴⁴ Stepenin, M.: *Mne ne dali pojmat' Xattaba i Basajeva*, in: *Vlast' č.*: 6 (408), Moskva 13. 2. 2001

přerušena.⁴⁵ Diskriminace se dotýkala i Čečenců snažících se získat vyšší vzdělání. Dokonce i pozdější čečenský prezident Džochar Dudajev, předtím generálmajor sovětského letectva, musel v té době předstírat osetinský původ, aby byl vůbec přijat na leteckou akademii.⁴⁶

Co se týče politické sféry Čečensko–Ingušské ASSR, i zde dominovali etničtí Rusové. Přitom se v žádném případě nejednalo, ve srovnání s dalšími autonomními republikami o obvyklou situaci. Již od dob politiky *Korenizacije* ve 30. letech 20. století platilo, že stranický aparát ASSR tvořili převážně příslušníci místního etnika (nebo etnik). S vedením složeným výhradně z ruských funkcionářů byla Čečensko–Ingušská ASSR výjimkou. Výrazná změna situace nastala až s nástupem *Glasnosti* a *Perestrojki*, kdy se na místo prvního tajemníka komunistické strany Čečenska dostal zástupce místního obyvatelstva, Doku Zavgajev. Ironií osudu je, že ač se k moci dostal jako reformátor, nedokázal se následujícímu bouřlivému vývoji událostí přizpůsobit a svoji mocenskou pozici rychle ztratil.

V důsledku toho, že vysoké funkce v Čečensko–Ingušské ASSR vždy zastávali jen etničtí Rusové, došlo k situaci, kdy na místní úrovni neexistovaly střední a vyšší stranické kádry čečenské národnosti. A právě existence nacionalizované vrstvy stranické byrokracie v případě ostatních autonomních republik představovala podmínku pro zachování politického dialogu mezi centrem a periferií. V žádném z případů, kdy byla během etno-nacionalistického boomu začátku 90. let zachována alespoň částečná kontinuita politického vedení autonomní republiky, nedošlo k vypuknutí válečného konfliktu. V některých případech takovýto proces vedl k nezávislosti bývalého autonomního subjektu (Pobaltí), ale válce se obě strany vždy dokázaly vyhnout. Bezpochyby jedním z klíčových aspektů umožňujících vysvětlení daného jevu, byla znalost způsobu jednání a psychologie protivníka společná oběma stranám konfliktu. Tato znalost dovoluje oběma stranám jednání zachovat si vzájemně tvář a nevznášet požadavky, jaké protivník nebude moci za žádných okolností přijmout. Stejně tak fakt, že obě strany svého protivníka dobře znají, umocňuje důvěru ve vyplnění uzavřených dohod. Bohužel v důsledku absence této nacionalizované komunistické elity v Čečensku, nebyla výše popsaná kontinuita přechodu moci možná.

⁴⁵ Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 190

⁴⁶ - *tamtéž*, s. 189

2.5 Rozpad SSSR a cesta k čečenské nezávislosti

2.5.1 Počátky národního hnutí

Politická situace v Čečensko–Ingušské ASSR se začala radikálně měnit ještě před začátkem 90. let. Ihned po nástupu do funkce generálního tajemníka povolil Doku Zavgajev vydávání nezávislých novin a časopisů.⁴⁷ Uvolnění cenzury v atmosféře Gorbačovovy *Perestrojki* a *Glasnosti* okamžitě vedlo ke vzniku nových politických stran a hnutí. Masovou podporu získaly dvě z nich. První byla radikální Vajnachská demokratická strana vedená pozdějším vrchním ideologem Dudajevova režimu a druhým čečenským prezidentem Zelimchanem Jandarbievem. Druhou politickou stranou byl poněkud umírněnější Čečenský všenárodní kongres. Právě on na svůj ustavující sjezd přizval tehdejšího generálmajora letectva Džochara Dudajeva.

Při hodnocení osobnosti prvního čečenského prezidenta je nutné odhlédnout od mediálního obrazu, který kolem něj během první války v Čečensku vytvořila ruská oficiální propaganda. Dudajev nikdy nebyl pravým islamistou, spíše naopak, až do roku 1990 se projevoval jako typický produkt sovětského systému. Téměř 30 let sloužil v sovětské armádě, osobně se účastnil války v Afghánistánu a dle hodnocení svých nadřízených si přitom vedl příkladně.⁴⁸ Byl ženatý s ruskou ženou, své náboženské přesvědčení (pokud v té době vůbec nějaké měl) úzkostlivě tajil a na území Čečenska prakticky nepobýval.

Přesto, podle vzpomínek účastníků dokázal generál svým vystoupením a krátkými, leč brilantními poznámkami uchvátit členy Národního kongresu natolik, že ho zvolili svým předsedou. Je tak skutečně možné souhlasit s tvrzením Suzanne Goldenbergové, že se Dudajev stal čečenským národním vůdcem víceméně náhodou.⁴⁹ Ovšem nesmíme zapomenout ani na fakt, že výběr Dudajeva byl výhodný i díky tomu, že pocházel z malého a

⁴⁷ Panico, Ch.: *Russia's War in Chechnya*, Londýn 1995, s. 5; cit. dle: Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 192

⁴⁸ Rozhovor s bývalým ministrem obrany RF Pavlem Gračevem, in: *Trud-7*, č. 048, Moskva 15. března 2001,; dostupné z: http://www.trud.ru/article/15-03-2001/21092_pavel_grachev_menja_naznachili_otvetstvennym_za_vo.html (staženo 1.3. 2012)

⁴⁹ Goldenberg, Suzanne: *Pride of Small Nations: The Caucasus and Post-Soviet Disorder*, Londýn 1994, s. 184; cit. dle: Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 193

nepříliš významného tejpů Jalchoro, díky čemuž jej zástupci významnějších klanů nepokládali za nebezpečného svým vlastním zájmům.

Jako nově zvolený vůdce Dudajev neztrácel čas a již 27. listopadu 1990 požadoval na komunistickém vedení ASSR, aby vyhlásilo svrchovanost Čečenska. V této době se ještě nejednalo o vyhlášení nezávislosti, spíše šlo o přivlastnění si práva rozhodovat o výběru politické reprezentace v rámci republiky, na jakém legálním základě by ale měla být svrchovanost vyhlášena, zůstávalo otázkou. Nicméně Nejvyšší sovět Čečensko–Ingušské ASSR se v obavě ze silícího vlivu Národního kongresu podřídil a svrchovanost Čečenska vyhlásil. Právně značně sporné vyhlášení svrchovanosti ovšem v té době nebylo jevem nijak neobvyklým, stejným způsobem postupovaly i ostatní autonomní republiky, které se stejně jako tehdejší Čečensko snažily zajistit povýšení vlastního statusu na úroveň svazové republiky.

Když Dudajev viděl, že se svým požadavkem uspěl, vrátil se na základnu strategických bombardérů v estonském Tartu, jíž velel, a nic nenasvědčovalo tomu, že by plánoval svoji vojenskou kariéru v brzké době ukončit. Zlom přišel v lednu 1991, kdy hnutí za nezávislost v pobaltských republikách získalo na síle a Moskva se proti němu rozhodla zasáhnout silou. Podle plánu měla letadla s vojáky určenými pro potlačení estonského národního hnutí přistát právě na Dudajevově základně. Ovšem generál Dudajev jim zcela nečekaně odmítl udělit povolení k přistání, a tak se letadla i s vojáky vrátila zpět na své základny. Poté, dříve než mohl být z armády oficiálně propuštěn, Dudajev rezignoval a vrátil se zpět do rodného Čečenska. Estonci nikdy nezapomněli na úlohu, kterou pozdější čečenský prezident sehrál na počátku procesu obnovení jejich státnosti, čímž si nezávislé Čečensko získalo jednoho z mála spojenců na mezinárodním poli.

Mezitím na území Čečensko–Ingušské ASSR proběhlo, jako ostatně v celém Sovětském svazu, referendum, ve kterém se občané měli vyjádřit pro nebo proti dalšímu zachování SSSR. Za nejnižší účasti ze všech svazových subjektů (58%) se Čečenci tříčtvrtinovou většinou vyslovili pro zachování existence Sovětského svazu.⁵⁰

⁵⁰ - *tamtéž*, s. 195

2.5.2 Džochar Dudajev se stává prezidentem

Po návratu do Grozného se Dudajev ujal vedení Národního kongresu a začal jeho agendu postupně radikalizovat. Obklopil se lidmi, jako byl Zelimchan Jandarbijev, jenž se stal novým hlavním ideologem hnutí, Jaragi Mamodajev, který se díky svým kontaktům v ropném průmyslu staral o financování a Bislan Gantamirov, bývalý vězeň, jehož úkolem bylo zformovat pozdější prezidentskou gardu. S nyní zajištěnou mocenskou základnou se Dudajev pustil do boje proti komunistickému vedení Čečenska v čele se Zavgajevem. Prohlašoval, že vyhlášení svrchovanosti zbavilo Nejvyšší sovět legitimacy a požadoval jeho rozpuštění.

Mezitím události nabraly nečekaný spád v souvislosti s moskevským Srpnovým pučem. Doku Zavgajev se sice shodou okolností v inkriminovaný den nacházel přímo v centru dění, nicméně zaujal velmi opatrný postoj a nevyjádřil podporu ani jednomu z táborů. Džochar Dudajev na rozdíl od něj na nic nečekal a chopil se příležitosti. Ještě téhož dne oficiálně vyzval Čečence, aby podpořili Borise Jelcina. Kromě toho byl Dudajev během srpnových dní v přímém kontaktu se dvěma Jelcinovými spojenci čečenského původu, Ruslanem Chasbulatovem a Aslambekem Aslachanovem, který tou dobou bránil „Bílý dům“.⁵¹

Právě Ruslan Chasbulatov, někdejší předseda Nejvyššího sovětu RSFSR se stal tím, kdo Dudajevovi otevřel cestu k postu čečenského prezidenta. Chasbulatov považoval Dudajeva za méně nebezpečného, než byl komunista Zavgajev, a proto ve spolupráci s Jelcinem umožnil Dudajevovi Zavgajeva sesadit. Chasbulatov se patrně domníval, že zbavit se Dudajeva nebude nijak složité, proto ještě 7. září 1991 vyjádřil potěšení nad tím, že Zavgajev konečně opustil post generálního tajemníka komunistické strany Čečenska.⁵² V důsledku toho 15. září přešly oficiální pravomoci v Čečensku na dočasnou vládu a na 19. a 27. 10. byly naplánovány parlamentní, respektive prezidentské volby. V tu dobu začalo být více než jasné, že Chasbulatova sázka na Dudajeva byla špatným tahem. Podpora bývalého generála mezi čečenským obyvatelstvem byla mnohem větší, než Chasbulatov předpokládal. Dudajev navíc nemarnil čas a podnikal všechny možné kroky, aby svůj vliv ještě dále posílil. V Moskvě si sice hrozící nebezpečí uvědomili a pokusili se donutit Dudajeva, aby prezidentské volby

⁵¹ - *tamtéž*, s. 196

⁵² - *tamtéž*

přesunul alespoň na konec listopadu, ovšem jeho pozice již byla příliš silná, aby na takový krok přistoupil.

V prezidentských volbách, které se konaly v původním termínu, Dudajev jasně zvítězil. Ruští představitelé prohlásili volby za nelegitimní a Dudajeva jako nového prezidenta Čečenska neuznali. Západní pozorovatelé se však shodli na tom, že vzhledem k situaci, která tou dobou v zemi panovala, byly volby připraveny profesionálně a proběhly objektivně a demokraticky.⁵³

2.5.3 Nezávislost a konflikt s Moskvou

Pouhých pět dní po volbách, tedy 5. listopadu, Dudajev oficiálně vyhlásil nezávislost Čečenské republiky, čímž efektivně přerušil veškeré oficiální vztahy s Ruskem. Jednostranné vyhlášení nezávislosti také vyvolalo značnou nelibost u Ingušů. Ti, nejen že neměli jméno vlastního etnika obsaženo v názvu státu, ale stáli zcela mimo čečenské nacionalistické hnutí. Po právu se tak obávali toho, že ve společném státě by jejich zájmy mohly být odsunuty na druhou kolej. Nicméně, i když se Inguši nakonec rozhodli opustit svazek s Čečenci a vytvořit vlastní autonomní republiku, která zůstala součástí Ruské federace, obě strany dokázaly rozkol vyřešit smírně a vztahy mezi oběma etniky zůstaly prakticky bez sporů.

To samé se bohužel nedá říci o konfliktu mezi Grozným a Moskvou. Ruský prezident Jelcin od začátku odmítal uznat Čečensko jako nezávislý stát, což mu Dudajev později oplatil stejnou mincí, když odmítal nově vzniklou Ruskou federaci. Navíc Jelcin vzápětí po vyhlášení čečenské nezávislosti podnikl nepříliš úspěšný pokus o zvrácení situace silou. Již 9. listopadu 1991 ruský prezident vyhlásil na území Čečenska výjimečný stav. Tento, jak se později ukázalo, velmi nešťastný krok, stál Jelcina nejen prestiž, ale navíc umožnil Dudajevovi konsolidovat čečenský národ, do té doby poněkud zaskočený překotným vývojem událostí a zároveň zdiskreditovat opozici tím, že její představitele vykreslil jako pouhé figurky ovládané Moskvou. Vedení Čečenské republiky neopomnělo Jelcinovi za tuto „pomoc“ patřičně poděkovat, samozřejmě s notnou dávkou ironie.⁵⁴

⁵³ - *tamtéž*, s. 198

⁵⁴ Panico, Ch.: *Russia's War in Chechnya*, Londýn 1995, s. 7; cit. dle: Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 198

Současně s vyhlášením výjimečného stavu vyslal Jelcin do Grozného jednotky ministerstva vnitra s úkolem zatknout Dudajeva a vrátit Čečensko zpět do rámce RSFSR. Čečencům se ovšem podařilo špatně připravenou ruskou akci zhatit již na samém počátku, neboť zablokovali vojska MVD ještě na letišti. Těm pak nezbylo nic jiného než se vrátit zpět do Ruska.

Naneštěstí pro Jelcina jeho ponížení mělo dosáhnout ještě větších rozměrů. Vyhlášení výjimečného stavu na území Čečenska bylo totiž v rozporu s ruskou ústavou. Problém byl v tom, že Jelcin vědom si faktu, že by jeho dekret stejně nikdy neprošel, nepožádal parlament o potvrzení vyhlášení výjimečného stavu. A tak o dva dny později parlament prezidentův dekret potupně anuloval, poměrem hlasů 177 ku 4.⁵⁵ Tyto neúspěchy načas donutili Jelcina změnit strategii a pokusit se přimět Čečensko k návratu do Ruské federace za pomoci ekonomického nátlaku.

Právě zde, na počátku dlouhé řady ponížení, která Dudajev ušetřil svému ruskému protějšku, je možné najít kořeny jejich vzájemných antipatií, které tak tragicky ovlivnily další vývoj událostí. Tento stav s postupem doby vygradoval do takové míry, že Jelcin odmítal vůbec zasednout s Dudajevem k jednacímu stolu a prezident Čečenska byl naopak ochoten jednat pouze na nejvyšší úrovni, nikoli přes prostředníky, které mu nabízel Kreml. S přibývajícím časem bylo stále více evidentní, že cílem Jelcinovy politiky není ani tak vyřešení situace v Čečensku, jako snaha potrestat Dudajeva za porážky, které ruskému prezidentovi ušetřil. Pozice obou státníků se dostaly do fáze hry s nulovým součtem takovým způsobem, že možnost dalších konstruktivních politických jednání přinesla až fyzická likvidace Dudajeva na jaře roku 1996.

⁵⁵ - *tamtéž*

2.6 První válka v Čečensku

2.6.1 Cesta k válce

De facto nezávislé Čečensko se mezi lety 1991-94 nacházelo ve svízelné situaci. Dudajevova politika konfrontace s Moskvou způsobila rozkol ve vlastních řadách mezi radikály a umírněnými, kteří se snažili nalézt nějaký modus vivendi s Ruskou federací. Hlavním problémem, který působil rozkol, byla tehdejší ekonomická situace Čečenska a rozdílné názory na to, jak ji řešit. Bezprostředně po prohlášení nezávislosti se Čečensko ocitlo pod ruským embargem, které se téměř změnilo na blokádu poté, co Dudajev poskytl azyl svrženému prezidentovi Gruzie Zviadu Gamsachurdiovi.⁵⁶

Ještě větší problémy než blokáda samotná, způsobovala naprostá neschopnost čečenského prezidenta řešit ekonomické potíže. Slovy Fiony Hill: „*Dudajevova minulost... ho výborně připravila k úkolu vytvořit ozbrojené síly sovětského typu... ale neposkytla mu základní znalosti nutné pro vybudování nového státu.*“⁵⁷ Dudajevova radikální politika donutila k odchodu z Čečenska na 150 000 etnických Rusů, většinou vysoce kvalifikovaných odborníků, kteří řídili místní podniky. Následky byly zdrcující. Průmyslová produkce v Čečensku klesla jen v roce 1992 o 30% a v roce následujícím dokonce o 61%. Stav zemědělské produkce byl ještě horší, za rok 1992 poklesla o plných 46%. Uvedená čísla působí hrozivě dokonce i v kontextu transformujících se postsovětských ekonomik. V případě Ruské federace i většiny ostatních států SNS stejná odvětví vykazovala propad mezi 15-25 procenty.⁵⁸

Kolaps ekonomiky s sebou přinesl bouřlivý rozvoj černého trhu. Těžba ropy se stala spíše záležitostí jednotlivých čečenských klanů než Dudajevovy vlády v Grozném. Hlavním zdrojem obživy pro značné množství rodin se tak stala domácí výroba benzínu z ropy, kterou si samy opatřovaly „černými“ odběry přímo z ropovodu Baku – Novorosijsk. I když tyto nezákonné odběry byly velice častým jevem, Čečenci nicméně nikdy nedisponovali takovými

⁵⁶ - *tamtéž*, s. 200

⁵⁷ Hill, Fiona: *Russia's Tinderbox: Conflict in the North Caucasus and its Implications for the Future of the Russian Federation*, Harvard 1995, s. 78; cit dle Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 200

⁵⁸ - *tamtéž*, s. 201

kapacitami, aby mohli být zodpovědní z krádeže takového množství ropy, z jakého je Moskva obviňovala.⁵⁹

Velmi „volné“ právní prostředí panující v Čečensku přilákalo do země různé kriminální živly z celého SNS i dalších zemí. Ruští experti odhadují, že v době mezi léty 1992 až 1994 mířilo na letiště v Grozném sto až sto padesát neregistrovaných mezinárodních letů měsíčně.⁶⁰ Tato skutečnost hovoří o tom, že v té době bylo možné dostat do nebo z Čečenska naprosto libovolný náklad. Velké množství letů mířilo do Grozného i z území Ruské federace. To nemůže svědčit o ničem jiném, než že někdo v Kremlu nad touto činností přivíral oči. Odhaduje se, že do roku 1994 se do Grozného různými cestami dostalo na 150 000 kusů ručních zbraní,⁶¹ což je rozhodně úctyhodné množství, uvážíme-li, že v Čečensku tou dobou žilo asi 400 000 lidí.

Ačkoliv oficiální ruští představitelé nevynechali jedinou příležitost, aby poukázali na nezákonný převoz zbraní a drog přes čečenské území, bylo více než jasné, že operace tak masivního rozsahu by nemohly probíhat bez vědomí alespoň některých lidí na nejvyšších místech v Moskvě. Například běžnou praxí té doby bylo přesměrování části ruské ropy do čečenských rafinerií, odkud ji ruští ropní magnáti dopravovali na pobřeží Černého moře, kde ji prodávali za dolary na Západ, čímž samozřejmě připravovali Rusko o peníze na daních.

2.6.2 Dudajev autoritářským vůdcem

Politickou situaci v republice zhoršoval samotný fakt, že Dudajev jako bývalý voják, byl připraven spíše dávat rozkazy, než se účastnit kompromisních jednání. Vyjádřeno slovy Salambeka Chadžijeva, kterého se Dudajev pokusil v roce 1991 angažovat jako svého předsedu vlády: „[Dudajev] byl typickým vojákem: síla, rozkaz, podřízenost... držel se starých představ, že všechno by měl držet pevně v rukou velitel divize.“⁶² Jako takový se

⁵⁹ - *tamtéž*

⁶⁰ Handelman S.: *Comrade Criminal: The Theft of the Second Russian Revolution*, Londýn 1994, s. 200

⁶¹ - *tamtéž*, s. 204

⁶² Gall, Carlotta, de Waal, T.: *Chechnya: A Small Victorious War*, Londýn 1997, s. 107

bývalý generál jen těžko smířoval s opozicí, která záhy vznikla právě v důsledku rozkolu mezi zastánci nezávislosti – zosobňovanými samotným Dudajevem a podporovanými převážně vesnickým obyvatelstvem a zastánci dohody s Moskvou, kteří tuto dohodu hodlali prosazovat i za cenu opětovného připojení k Ruské federaci v rámci široké autonomie, á la Tatarstán. Tuto ideu hájenou parlamentem podporovalo městské obyvatelstvo a místní *inteligencia*.

Konflikt mezi prezidentem a parlamentem vyvrcholil na jaře 1993, kdy se Dudajev pokusil prosadit změnu ústavy, která by rozšířila prezidentské pravomoci na úkor těch parlamentních. Obyvatelé Čečenska se rozdělili přibližně na polovinu mezi oba znesvářené tábory. Situace došla tak daleko, že se Dudajev rozhodl 17. dubna rozpustit parlament a vyhlásit zákaz vycházení. Tímto krokem de facto ustanovil prezidentský režim, o což se pokoušel od začátku roku. K uklidnění situace ale v žádném případě nedošlo a centrum Grozného se na více než dva měsíce stalo dějištěm demonstrací obou znepřátelených táborů.

Stoupenci parlamentu se rozhodli vzniklou krizi vyřešit s pomocí referenda, ve kterém se měli Čečenci vyjádřit, zda stále důvěřují svému prezidentovi či nikoliv. K samotnému referendu, plánovanému na 5. června 1994 již ale nedošlo, neboť Dudajev se rozhodl vzít situaci do vlastních rukou. Nejprve rozehnal ústavní soud, který shledal jím provedené rozpuštění parlamentu nezákonným. Další den Dudajevovy jednotky násilím rozehnaly demonstraci na Divadelním náměstí v Grozném a obsadily centrálu opozice. V pouličních srážkách zahynulo podle různých zdrojů mezi 14 a 60 lidmi⁶³ a prezident Dudajev nyní již bez všech pochybností nastolil autoritářský režim. Celá akce svým provedením až nápadně připomínala způsob, jakým se s parlamentní opozicí vyrovnal sám Jelcin jen o pár týdnů později.

Hlavním důsledkem červnových násilností byl ovšem přechod opozice od mírových prostředků vyjádření nesouhlasu s vládou k prostředkům násilným. Ozbrojená opozice, která se do té doby skládala pouze z oddílů Umara Avturchanova, se po červnových událostech rozrostla o další jména. Tentokrát dokonce o bývalé Dudajevovy spojence. V opozici se tak ocitl Bislan Gantemirov, bývalý primátor Grozného a Ruslan Labazanov, bývalý šéf

⁶³ Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 204

prezidentské gardy. Svě vlastní zájmy proti prezidentovi hájily i další významné figury čečenské politiky, které se sice bojů osobně neúčastnily, ovšem podporovaly opozici finančně. Mezi tyto osobnosti patřil bývalý premiér Jragi Mamodajev, bývalý ředitel Ropného výzkumného institutu v Grozném Salambek Chadžijev a samozřejmě také Doku Zavgajev. Dudajevova neústupnost tak Čečensko přivedla na okraj občanské války.

2.6.3 Ruské zásahy do vnitřních záležitostí Čečenska

Vnitřní krize v Čečensku si samozřejmě nemohli nevšimnout v Moskvě, kde ihned začali plánovat, jak využít vnitřních rozbrojů ve svůj vlastní prospěch. Zde je na místě připomenout, že ačkoli byli všichni opoziční politici zobrazováni Dudajevskou propagandou jako pouhé figurky v rukou Kremlu, ve skutečnosti nikdo z nich (s výjimkou právě Avturchanova) nesouhlasil s ruským vměšováním, i když znamenalo příliv značných finančních prostředků a zbraní.⁶⁴ Tato pozice ještě dále umocňovala již tak značnou fragmentaci opozičních sil.

V létě 1994 se Avturchanovi podařilo zajistit si plnou podporu ruské FSK,⁶⁵ na základě čehož v červenci požádal Moskvu o pomoc s obnovením „ústavního pořádku“ na území separatistické republiky. O měsíc později již opozice deklarovala sesazení Dudajeva a tvrdila, že má pod kontrolou většinu čečenského území. Ve skutečnosti stále nedokázala splnit svůj hlavní úkol, kterým bylo dobytí Grozného. Hlavním důvodem soustavných nezdarů, se kterými se opozice potýkala, byla její naprostá nejednotnost. Jednotliví vůdci spolu spolupracovali pouze na ad hoc bázi, tak jak se žádný z lídrů nechtěl podřizovat tomu druhému. Změnu přinesla až katastrofální porážka opozičních jednotek v září 1994. Tehdy opoziční vůdci konečně spojili své síly a s vydatnou podporou ruských zbraní (včetně bojových vrtulníků, dělostřelectva a tanků) vytáhli na Groznyj. V listopadu se zdálo, že Dudajeva dělí od konečné porážky už jen dny. Ovšem v té době již byla ruská účast na povstání naprosto neoddiskutovatelná a opozice začala rapidně ztrácet domácí podporu.

Poslední naděje na vítězství opozice zhatilo zajetí 70 ruských vojáků Dudajevovými silami během opozičního útoku na Groznyj dne 26. listopadu 1994. Ruská oficiální místa se sice

⁶⁴ - *tamtéž*

⁶⁵ Federal'naja Služba Kontrarozvedki, v letech 1993-95 se tak nazývala dnešní FSB

zpočátku pokoušela popřít jakoukoli účast armády na dění v Čečensku s tím, že zajatí Rusové patří k žoldnéřské skupině bojující na straně opozice. Ruský ministr obrany Pavel Gračev šel dokonce tak daleko, že prohlásil: „*Pokud by se operace skutečně účastnila ruská vojska, byla by mnohem lépe naplánovaná... ve skutečnosti ruské armádě by stačil jediný výsadkářský pluk a do dvou hodin by dobyla Groznyj.*“⁶⁶ Ovšem ihned poté, co byly tváře zajatců ukázány v čečenské televizi, vyšlo najevo, že se ve většině případů jedná o ruské vojáky základní služby. Sami vojáci potvrzovali, že se akce v Čečensku zúčastnili na rozkaz FSK. Nakonec byl pravý stav věcí odhalen deníkem Izvěstija, který přinesl výpovědi nyní již ze zajetí propuštěných vojáků a jejich rodinných příslušníků.⁶⁷

2.6.4 První válka v Čečensku

Napětí mezi Moskvou a Grozným dále narůstalo. Již dne 30. listopadu 1994 bombardovalo ruské letectvo vybrané cíle na území Čečenska a plán pozemní operace byl již připraven.⁶⁸ Ponížení, které čečenští „bandité“ Moskvě uštedřili, se tentokrát zdálo být příliš velké na to, aby se s ním mohla smířit. Paradoxní na celém vývoji událostí je fakt, že Kreml si svého „Frankensteina“ v Dudajevově podobě vytvořil vlastně sám. Popularita čečenského prezidenta byla po většinu roku 1994 extrémně nízká, což dokládá i svědectví Anatola Lievena: „*Když jsem v srpnu a září 1994 navštívil Čečensko, bylo zjevné, že Dudajev je u většiny obyvatelstva extrémně nepopulární, obyčejní lidé v Grozném byli rozrušeni kolapsem vyplácení mezd, veřejných služeb a veřejného pořádku, takže jeho [Dudajevova] podpora byla nyní založena na konzervativních vesnických oblastech a na jeho vlastní prezidentské gardě.*“⁶⁹ Byla to právě ruská intervence, která sjednotila čečenský národ za Dudajevem. Cornell ve své knize dokonce vyjadřuje přesvědčení, že ruská intervence zabránila nevyhnutelnému pádu Dudajevova režimu.⁷⁰

⁶⁶ Tento výrok bude Gračevovi mnohokrát předhazován v souvislosti s naprostým debaklem Silvestrovského útoku na Groznyj na sklonku roku 1994, kdy si ruská armáda počínala natolik diletantsky, že to překvapilo i její nejzatvrzelejší kritiky. In: Izvěstija, 29. listopadu 1994

⁶⁷ In: Izvěstija, 2. prosince 1994

⁶⁸ Potapov, P.: *Čečenskij pojas*, Minsk 2010, s. 107

⁶⁹ Lieven, A.: *Chechnya: Tombstone of Russian Power*, Londýn 1998, s. 337

⁷⁰ Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 207

Na otázku, proč se nakonec Rusko rozhodlo eskalovat konflikt v Čečensku až do podoby války, není jednoduché najít jednoznačnou odpověď. Čečensko bylo formálně stále součástí Ruska (i když de facto mimo vliv Moskvy). Čečenský prezident Džochar Dudajev několikrát naznačil ochotu jednat s vrcholnými představiteli Ruska o budoucím statusu Čečenské republiky a nepochyboval o jejím setrvání v ruské sféře vlivu.⁷¹ Častokrát opakovaný argument, že ruská vojska musela v Čečensku zasáhnout, pokud nechtěla dopustit ztrátu všech kavkazských států, je rovněž pochybný. Čečensko existovalo jako de facto nezávislý stát od roku 1991 a do roku 1994 žádný z jeho sousedů neprojevil vážný zájem o následování jeho příkladu. Stejně tak problémy s tranzitem ropy, zemního plynu a zboží přes území nově osamostatněného Čečenska rovněž neobstojí. Těžba ropy na území Čečenska představovala pouhé jedno procento celkové ruské těžby a projekt ropovodu, který by spojil oblast Baku s ruskými terminály na březích Černého moře, byl v roce 1994 již rovněž připraven. Samozřejmě existovalo bezpečnostní riziko spojené s rozsáhlou kriminalitou v Čečensku, ovšem jak je vysvětleno v předchozí kapitole, z této činnosti profitovala také část ruské elity. Navíc, pokud bylo ruským cílem zabránit pronikání kriminálních živlů z Čečenska na vlastní území, proč se čekalo se zásahem až na konec roku 1994?

Zbývá tedy obrátit se k situaci panující v Rusku v předvečer čečenské války. Rozhodující motivací prezidenta Borise Jelcina mohla být snaha pomocí „malé vítězné války“ odvrátit pozornost veřejnosti od zhoršující se ekonomické situace, dozvuků parlamentního puče z podzimu předchozího roku a zvýšit svoji podporu mezi voliči. Tato teorie by dávala jistý smysl – ruská veřejnost si právě prožívala deziluzi z demokracie a ze stále klesající životní úrovně. Ovšem podpora silovému řešení situace v Čečensku byla mizivá (v parlamentu ji bez výhrad podpořili jen ultranacionalističtí Liberální demokraté Vladimíra Žirinovského, zbytek parlamentních stran byl proti). U nemalé části veřejnosti se dokonce projevil jisté sympatie k boji malého horského národa za samostatnost.

Podobně negativní přesvědčení ohledně možného silového řešení čečenské otázky panovalo i v armádě. Vojsko, dřívější pilíř sovětské společnosti, se po rozpadu SSSR náhle ocitlo bez cíle, zájmu i prostředků a jeho bojová připravenost den ode dne klesala. Sám

⁷¹ Souleimanov, E.: *Konflikt v Čečensku*, Praha 2007, s. 177

ministr obrany generál Pavel Gračev v tajném memorandu z listopadu 1994 Jelcina varoval, že armáda je neschopná jakýchkoli větších operací.⁷² Paradoxně to byl sám Gračev, kdo jen o několik týdnů později volal po nezbytnosti vojenského řešení čečenského problému. Důvodem takovéhoho názorového veletoce byla pravděpodobně jeho velmi nejistá pozice na ministerstvu obrany. Gračevovi, notně oslabenému korupčními skandály a nedůvěrou prezidenta k armádě jako takové (v důsledku pouze vlašné armádní podpory Jelcinovi během parlamentního puče v Moskvě), zbyly v podstatě jen dvě možnosti. Buďto podpořit plán kremelských jestřábů ohledně silového řešení situace v Čečensku i přesto, že věděl, že armáda na takový úkol nejspíše nestačí nebo rezignovat na post ministra obrany se všemi důsledky, které by toto rozhodnutí pro jeho kariéru mělo.⁷³

Ve vyšších vojenských kruzích se pochopitelně vědělo o nepřipravenosti armády k provedení operace podobného rozsahu. Množily se nesouhlasné reakce mnohých vysoce postavených generálů a někteří z nich se dokonce otevřeně postavili proti válce v Čečensku. Mezi nejvýznamnější kritiky patřili: někdejší hrdina afghánské války generálplukovník Boris Gromov, generálporučík Alexandr Lebed', generál Edvard Vorobjov - zástupce velitele pozemních sil a s nimi dalších cca. 500 nižších důstojníků.⁷⁴ Nehledě na rozpory v generálním štábu, ruský prezident 30. 11. 1994 podepisuje tajný dekret číslo 2137 „O prostředcích k obnovení ústavního pořádku a zákonnosti na teritoriu Čečenské republiky“, všeobecně považovaný za právní podklad čečenské války.⁷⁵

Strategii, kterou se Kreml snažil použít v počáteční fázi první čečenské války, by bylo možné charakterizovat předpokladem, že se Čečenci při pohledu na ruské tankové kolony

⁷² Jednalo se o zvláštní memorandum D-0010. Viz. Pain, E.; *Čečnja i drugije konflikty v Rossiji*. In: *Měždunarodnaja žizň*, 2. 10. 1999. Citováno dle: Souleimanov, E.: *Konflikt...*, s. 155

⁷³ Balabán, M.; *Vojenské, politické a ekonomické aspekty postavení Ruské armády v ruské společnosti v 90. letech*, disertační práce na Institutu mezinárodních studií FSV UK [rukopis], Praha 2000, s. 102 - 103

⁷⁴ Vorobjov, E.; *Nužnyje ne tol'ko vojennye rešenija*. In: *Nezavisimoje Vojennoje Obozrenije*, č.: 44 (167), listopad 1999. Citováno dle: Blandy, C.W.; *Chechnya: Two Federal Interventions An Interim Comparison And Assessment*, Defence Academy of The UK, 19.8. 2003, s. 42 viz: <http://www.defac.ac.uk/colleges/csdc/document-listings/caucasus/p29> [staženo 7. 9. 2006]

⁷⁵ Grochmalski, P.; *Czeczenia. Rys prawdziwy*, Wroclaw 1999, s. 165-167. Citováno dle: Souleimanov, E.: *Konflikt...*, s. 128

sami dobrovolně vzdají myšlenky na nezávislost. Ve prospěch této úvahy hovoří relativně malý počet vojáků a bojové techniky nasazených v prvních dnech operace. Dne 11. 12. 1994 v 7 hodin ráno se tak ve třech nástupních směrech dalo do pohybu pouhých 23 500 vojáků (19 000 patřilo do sestavy MO, 4500 do sestavy MVD), kteří byli podporováni cca. 80 tanky, 208 obrněnými transportéry a několika desítkami vrtulníků a bitevních letounů.⁷⁶

O naprostém podcenění protivníka vypovídala i prohlášení čelných představitelů armády, že cíle operace, tedy obnovení ústavního pořádku v Čečenské republice, se podaří dosáhnout do konce roku 1994. V kontextu je rovněž zajímavé zmínit, že jak přesně si kremelští jestřábové ono „obnovení ústavního pořádku“ představovali, se nikdy nezjistilo. Jak víme, do konce roku 1994 se vítězství rozhodně dosáhnout nepodařilo a ruská vojska zabředla do vleklé guerrilové války, na kterou nebyla připravena. S postupujícím časem začalo být stále více zřejmé, že armáda nedisponuje žádným dlouhodobým plánem, co v nastalé situaci dělat a pouze zmateně improvizuje.⁷⁷

Dalším velkým omylem, kterého se kremelští jestřábové ve vztahu k čečenské válce dopustili, byla představa, že nyní již svobodný ruský tisk bude zachovávat armádě loajalitu stejně, jako tomu bylo za sovětských časů. Nikdo tehdy nebral v potaz potřebu vypracování konzistentní propagandy a dokonce se nikdo ani nepokusil instruovat nižší velitele, jak by měli s novináři jednat. Tisková prohlášení ruských velitelů se omezovala pouze na nic neříkající fráze nebo hůře na jasně prokazatelné lži, které ruští novináři rozhodně nehodlali akceptovat.⁷⁸ Díky často až nepřátelskému vztahu mezi novináři a ozbrojenými složkami země se ruští (ale i zahraniční) reportéři stále častěji dostávali na čečenskou stranu fronty. Zde, celkem logicky, bombardování ruským letectvem a dělostřelectvem, přejímali pročečenské postoje. Reportáže, které v těchto podmínkách psali, přispívaly k ještě důraznějšímu odmítání čečenské kampaně v očích ruské i světové veřejnosti.⁷⁹

⁷⁶ - *tamtéž* s. 177

⁷⁷ Balabán, M.; *Vojenské...*, s. 105

⁷⁸ Například v průběhu leteckého bombardování Grozného přišla oficiální místa s tezí, „...že požáry a výbuchy jsou zinscenovány samotnými čečenskými povstalci, kteří se snaží zdiskreditovat federální vojska v očích veřejnosti.“ a nebo, že „... letadla útočící na Groznyj vzlétají z Ázerbájdžánu.“ Podrobněji viz: Souleimanov, E.; *Konflikt...*, s. 138

⁷⁹ U nás patří mezi nejznámější: Anna Politkovska, Petra Procházková, Carlotta Gall, Jaromír Štětina

2.7 Druhá válka v Čečensku

2.7.1 Dvě Ruska, dvě války

Ač by to na první pohled nemuselo být patrné, pět let, které uplynuly mezi začátkem první a druhé čečenské války, přineslo dramatické změny. Sice se moskevské elity opět pokusily využít „malé vítězné války“ ke svým cílům, ovšem díky souhře několika okolností, výsledek dopadl daleko více dle jejich představ. Předně pro dosluhujícího prezidenta RF a skupinu osob sdružených kolem něj (tzv. „rodinu“) vyvstala přímo existenční otázka, kdo nastoupí do úřadu prezidenta po Jelcinovi. Ten dle ústavy potřeby kandidovat nemohl, nehledě na to, že naděje na opakování zázraku z voleb v roce 1995 již neexistovala – podpora ruského prezidenta u veřejnosti se dlouhodobě držela na pouhých 2 %.⁸⁰ Pro „rodinu“ i Jelcina samotného bylo nutné pokusit se za nového prezidenta prosadit někoho, kdo by jim mohl zaručit bezpečnost a hlavně beztržnost. Jak známo, volba padla na tehdejšího ředitele FSB, Vladimira Putina. Právě jeho kandidatuře měla pomoci a ve výsledku také pomohla ona druhá čečenská válka.⁸¹

Snaha o politické využití „malé vítězné války“ je také v podstatě jediný styčný bod stojící na počátku obou válek. V létě roku 1999 již ve veřejném mínění, armádě i samotném Čečensku panovala zcela jiná situace než v roce 1994. Podpis Chasavjurských dohod zanechal Čečence značně nepřipravené. I když se nejednalo o mírovou smlouvu v pravém slova smyslu – většinu sporných otázek totiž jen odsouvala na pozdější dobu, a to včetně otázky oficiálního statusu Čečenské republiky, která měla být vyřešena referendem v roce 2001. Přesto bylo jasné, že válka skončila a Čečenská republika Ičkerija se stala nezávislou. To vše pouhé dva týdny potom, co ruský generál Pulikovaskij vyhrožoval, že naprosto vymaže z mapy město Groznyj, v té době znovu obsazené Čečenci a to včetně civilistů i vlastních vojáků, kteří tam zůstali obklíčeni.⁸²

⁸⁰ In: *Pravda* 23.4. 2007

⁸¹ Souleimanov, E.; *Konflikt...*, s. 215

⁸² Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 235

2.7.2 Vývoj směrem k občanské válce

Zpočátku se zdálo, že vše půjde nad očekávání hladce. V prezidentských volbách, které se konaly v lednu 1997, vyhrál umírněný a dialogu s Moskvou otevřený Aslan Maschadov. Ten s počtem 65% hlasů přesvědčivě porazil druhého prezidentského kandidáta Šamila Basajeva (24%) i úřadujícího prezidenta Zelimchana Jandarbijeva (10%).⁸³ Navíc byly v průběhu téhož roku uzavřeny doplňující dohody s Ruskem, na jejichž základě mělo Čečensko získat značné finanční kompenzace za válkou způsobené škody.

Brzy však začalo být zřejmé, že přílišný optimismus není na místě. Rusové začali podmiňovat vyplacení dohodnutých reparací tím, že Čečensko odvolá svoji deklaraci nezávislosti, což byl krok naprosto nepřijatelný i pro jinak velice konstruktivního politika Maschadova. Ovšem mnohem větší problém představoval fakt, že čečenský prezident nedokázal konsolidovat svoji moc. Jeho režim tak vlastně nikdy nedosáhl monopolu násilí na čečenském území,⁸⁴ což mělo katastrofální následky pro stabilitu země. Neformálním orgánem řízení státu zůstávala rada (šúra), složená z bývalých polních velitelů, kteří se za žádných okolností nehodlali Maschadovovi podřizovat. To vedlo k opětovnému rozvoji kriminality a celkové paralýze čečenské ekonomiky. Situace došla tak daleko, že státu neplynuly téměř žádné příjmy z prodeje ropy, vše zůstávalo v rukách jednotlivých polních velitelů a skupin na ně napojených. Vzhledem k nedostatku jiných příležitostí se v Čečensku etablovalo zcela nové odvětví kriminální činnosti, únosy lidí kvůli výkupnému. Různými bandami byli unášeni jak cizinci, tak Rusové a dokonce i místní. Riziko únosu bylo tak velké, že potom, co v roce 1998 byli popraveni čtyři britští občané, většina humanitárních organizací Čečensko opustila. Všechny Maschadovovy pokusy praktiku únosů vymýtit, skončily neúspěchem. Jak sám poznamenal: „...válku jsme vyhráli, ale prohráli jsme mír.“⁸⁵

Další zásadní problém, se kterým se musel nový čečenský prezident vyrovnat, byl rostoucí vliv zahraničních, převážně arabských bojovníků. Kontrolu nad jejich aktivitami neměl už vůbec nikdo a jejich aktivity hrozily rozštěpit celou čečenskou společnost. Arabští bojovníci

⁸³ - *tamtéž*, s. 236

⁸⁴ Chaefer, R.W.; *Insurgency...*, s. 173

⁸⁵ Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 237

byli většinou vyznavači salafistického (wahhabistického) pojetí islámu⁸⁶ a toto učení se v Čečensku snažili i šířit. Tím se dostávali do konfliktu s tradicionalistickým místním obyvatelstvem. Náboženská otázka se tak stala jednou ze stěžejních pro další existenci nezávislého čečenského státu. Takovýto vývoj událostí byl bezesporu značně paradoxní, uvážíme-li, že Dudajevův režim vznikl na čistě sekulárních základech a existující soustava zvykového práva, tzv. adatů, nedávala velkou naději na zavedení šariátu v Čečensku. Zlom v čečenském přístupu k islámu nastal v průběhu válečných let 1994-96 v souvislosti s postupnou radikalizací společnosti a všeobecnou touhou zpřetrhat všechny svazky s nenáviděným ruským státem.

Celkem existovaly tři možné cesty islamizace Čečenska. První možnost představovalo využití tradiční lidové islámské identity Čečenců, která byla ovšem ve značném rozporu se všemi tradičními islámskými školami a tedy pro stále více se radikalizující čečenskou společnost nepřijatelná. Druhou alternativu, ke které se nakonec přihlásila většina Čečenců, představoval sufismus, opírající se o dvě na Kavkaze nejrozšířenější větve nakšbandíji a kádíríi. Takovéto řešení s sebou nevyhnutelně neslo zavedení šariátského práva, v Čečensku k tomu došlo v roce 1998 a částečné obnovení některých aspektů státně-náboženské struktury, která existovala v době vlády imáma Šamila. Poslední variantou bylo převzít salafismus (wahhabismus), tak jak ho propagovali „čečenští“ Arabové. Salafismus nikdy nezískal masovou podporu v rámci Čečenska, hlásilo se k němu jen 5 - 10%⁸⁷ populace, ovšem jeho vyznavači byli výborně organizovaní, disponovali nejlépe vycvičenými i vyzbrojenými bojovníky a byli absolutně oddáni svým vůdcům. Co ale pozici Maschadova ohrožovalo nejvíce, k wahhabismu stále více inklinoval hrdina první čečenské války Šamil Basajev. Ve snaze zabránit občanské válce se prezident Maschadov koncem roku 1998 pokusil zahraniční bojovníky z Čečenska vyhnat, ovšem tou dobou již jeho postavení nebylo dostatečně silné k takovému kroku. Salafistická opozice odpověděla protiútokem, v němž označila

⁸⁶ Termín wahhabismus označuje islámské učení, vzniklé v polovině 18. století na území arabského poloostrova v rámci reformního hnutí sdruženého kolem Muhammada Abd al-Wahhaba. On a jeho učedníci volali po obnovení čistoty raného islámu, tedy islámu zbaveného všech pohanských vlivů či pozdějších „kacířských“ výdobytků. Používání termínu wahhabismus pro novodobá extremistická hnutí plně neodpovídá, teoreticky správnější by bylo označovat je termínem radikální salafisté eventuelně džihadisté. V ruskojazyčné literatuře se termín wahhabismus používá k označení fundamentalistického islámu, bez dalšího rozlišení. Podrobněji k této problematice viz: Souleimanov, E.; *Konflikt...*, s. 192

⁸⁷ - *tamtéž*, s. 198

Maschadova nelegitimní na základě neslučitelnosti pozice prezidenta s šariátem, který byl tou dobou v Čečensku již v platnosti, a situace přerostla do stadia občanské války.

2.7.3 Čečenská invaze do Dagestánu

Rusko z objektivních důvodů nemohlo takovou situaci na svých hranicích tolerovat, nicméně konečné ruské akci předcházela řetězec poměrně zvláštních událostí. Nejprve došlo v září 1999 k sérii útoků na obytné domy v Moskvě, Bujnaksku a Volgodonsku, ze kterých byli Čečenci promptně obviněni, ačkoli oficiální místa nikdy nepředložila přesvědčivé důkazy, které by je z provedení útoků usvědčovaly. Žádný z čečenských vůdců zodpovědnost za útoky nikdy nepřijal a oficiální vyšetřování prokázalo, že mezi útočníky nebyl jediný etnický Čečenec.⁸⁸ V souvislosti s útoky se vynořilo mnoho různých domněnek a spekulací.⁸⁹ Jisté je ovšem to, že právě tyto útoky radikálně změnily smýšlení ruské populace ve prospěch ozbrojeného zásahu v Čečensku. Hlavním důvodem, který nakonec vyvolal opětovný ruský vojenský zásah na Severním Kavkaze, byl útok skupiny čečenských bojovníků na Dagestán. O široké podpoře veřejnosti pro vojenský zásah v oblasti svědčí fakt, že proti němu se vyslovilo pouze kolem 20% respondentů a pouze jediná parlamentní politická strana – Jabloko. Jak se později ukázalo, tento nekompromisní protiválečný postoj ji stál mnoho voličských hlasů ve volbách do státní Dumy.⁹⁰

⁸⁸ Dle prohlášení generála Alexandra Zdanoviče, ředitele Střediska FSB pro styk s veřejností, byla za strůjce útoků označena mezinárodní skupina málo známých džihádistů, většinou původem ze Severního Kavkazu. Citováno dle: Souleimanov, E.; *Konflikt...*, s. 218

⁸⁹ Okolnosti výše zmíněných útoků lze přinejlepším označit za podivné. Předně, nikdy nebyla uspokojivě vysvětlena motivace skupiny, která byla za spáchání útoků nakonec odsouzena. Navíc je zde případ z Rjazaně, kde ve sklepě jednoho z obytných domů byla 22.9. 1999 objevena látka, kterou místní pyrotechnik označil za výbušninu Hexogen. Tedy tu samou, jejíž stopy byly nalezeny na místě všech předchozích výbuchů. Během operace s cílem dopadnout skupinu, která Hexogen do budovy uložila, byla zatčena trojice podezřelých, kteří, jak se ukázalo při osobní prohlídce, patřili mezi pracovníky FSB. Dle oficiální verze jejich úkolem bylo prověřit bdělost obyvatel zmíněného domu a na místě nebyl použit Hexogen, ale neškodný cukr. Nicméně, po Rjazaňské epizodě série útoků na obytné domy v celém Rusku zázračně ustala.

Stejně podivně působí i epizoda ze zasedání Dumy dne 13. září téhož roku, kdy její předseda přerušil jednání s tím, že právě dostal zprávu o výbuchu obytného domu ve městě Volgodonsk. Potíž byla v tom, že ten den sice k útoku skutečně došlo, ale odehrál se v Moskvě, Volgodonsk se stal terčem útoku až o tři dny později. Podrobněji viz: Anderson, S.: None Dare Call it Conspiracy, GQ Magazine 9/2009

⁹⁰ Pain, E.; *The Second Chechen War: The Information Component*, Foreign Military Studies Office, Fort Leavenworth USA, [datum nespecifikováno], viz:

<http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/secchech/secchech.htm> [staženo 1.3. 2008]

V současnosti existují tři hlavní teorie ohledně toho, co vůbec mohlo Basajeva s Chattábem vést k útoku na Dagestán. První teorie, v souladu s oficiální verzí, pracuje s tezí, že se oba povstalečtí vůdci pokusili uvést v život ideu Kavkazského emirátu, prosazovanou již imámem Šamilem v druhé polovině 19. století, přičemž předpokládali, že se jim v Dagestánu podaří zopakovat úspěch z první čečenské války. S touto teorií pracuje ve své knize například Svante Cornell.⁹¹ V její neprospěch hovoří nízký počet bojovníků, kteří se útoku na Dagestán účastnili. Dle odhadů se jednalo o oddíl o celkové síle 1500 až 2000 mužů, což vzhledem k tomu, že rozloha Dagestánu je přibližně 3x větší než rozloha Čečenska, od počátku nedávalo příliš velké naděje na úspěch. Zároveň tato teorie neobstojí konfrontaci s tvrzením bývalého ruského premiéra Sergeje Stěpašina, který v rozhovoru pro list *Nezavisimaja gazeta* uvedl: „*Plán [vojenské] operace v této republice byl připravován od března [1999]. Plánovali jsme vytáhnout a dosáhnout Těreku [řeka] v srpnu nebo v září. Takto by to proběhlo, i kdyby k žádným výbuchům v Moskvě nedošlo. Já sám jsem aktivně vedl práce na posílení hranice s Čečenskem v rámci příprav na ofenzivu. Z tohoto hlediska Vladimir Putin nezačal nic nového.*“⁹²

Druhá verze, se kterou operuje například Robert Schaefer,⁹³ spočívá v tvrzení, že ruské tajné služby Čečence do Dagestánu vylákaly. Ve prospěch této verze svědčí mimo jiné záznam telefonátu mezi Borisem Berezovským, tehdy ještě jedním z nejmocnějších mužů v Kremlu, a Movladi Udugovem, členem opoziční protimaschadovské šúry. Ze zveřejněného odposlechu tohoto telefonátu vyplývá, že Berezovskij sliboval Udugovovi poměrně velkou finanční částku určenou na nákup zbraní. Otázkou ovšem zůstává, pod záminkou čeho dokázala FSB Basajeva a Chattába do Dagestánu vylákat a proč dva z nejzkušenějších čečenských polních velitelů sebou nechali takto manipulovat.

⁹¹ Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 271

⁹² Pravosudov, S.; Bloka OVR voobšče moglo i ne byt', in: *Nazavisimaja gazeta*, 14.1. 2000

⁹³ Chaefer, R.W.; *Insurgency...*, s. 184

Třetí verze, která se objevuje v příspěvku Michaila Roškina,⁹⁴ se zakládá na předpokladu, že krizi v Dagestánu způsobil návrat původně dagestánských islamistů z Čečenska, odkud byli vyhnáni Maschadovem. Islamisté se po svém nuceném návratu pokusili v odlehlých horských vesnicích Dagestánu ustanovit nezávislé samosprávné celky, řídící se pouze šariátským právem. Autor ve své práci tvrdí, že ruská armáda začala bojovat s těmito entitami na dagestánském území již dříve, než je oficiálně uváděno a Basajev s Chattábem vstoupili na scénu až později, když se pokusili útokem na *Auchovskij rajon* odlehčit svým dagestánským spolubojovníkům, kteří byli drženi v šachu ruskou armádou. Ať tak či onak, neuvážený útok na Dagestán poskytl Kremlu více než dostatečný důvod k úderu na Čečensko.

2.7.4 Druhá válka v Čečensku

Strategie, kterou zvolil premiér a později prezident RF Putin během druhé čečenské války, byla zcela odlišná od strategie použité ruskou armádou v první čečenské válce. Zprv, s ohledem na nepředvídatelnou reakci domácího veřejného mínění byl přijat způsob „postupného dávkování informací“. Krátce po útoku čečenských bojovníků na Dagestán Moskva deklarovala, že cílem bojových operací bude pouze vyhnání těchto útočníků z Dagestánu. O další, v pořadí druhé válce v Čečensku se vůbec nemluvílo. Federální operace v Dagestánu skončily úspěchem a Kreml deklaroval nový cíl, tentokrát vytvoření „cordonu sanitaire“ v severním Čečensku. Oficiálním důvodem byla snaha o předcházení útokům ozbrojených band z území zhroutené republiky. Dokonce se objevily spekulace, že by mohlo dojít ke vzniku dvou čečenských republik s tím, že hranicí by se stala řeka Těrek. Severní část měla být opět připojena k Ruské Federaci a jižní ponechána svému osudu. Jedním ze známých propagátorů této myšlenky byl i Alexandr Solženicyn.⁹⁵

Úspěšný vstup do války umožnily Rusku i další faktory – hospodářská krize z roku 1998 již kulminovala a ekonomická situace se zvláště vlivem rostoucích cen surovin začala pomalu zlepšovat. I když kompletní reforma armády byla stále ještě v nedohlednu, podařilo se snížit početní stavy vojsk spadajících pod ministerstvo obrany ze 2,5 mil v roce 1994 na 1,2 mil

⁹⁴ Roškin, M.: *Islam in the Northern Caucasus: The Case of Dagestan*; in Howard, G.(ed.); *Volatile Borderland: Russia and the North Caucasus*, Washington DC 2011, s. 174

⁹⁵ Souleimanov, E.; *Konflikt...*, s. 228

v roce 2000⁹⁶, což umožnilo mnohem efektivnější distribuci finančních prostředků. V neposlední řadě se zvýšil i samotný vojenský rozpočet. Jen pro srovnání, na počátku druhé čečenské války vrhlo Rusko do bojů 93 000 mužů (57 000 MO, 36 000 MVD), kteří byli podporováni 1650 tanky a obrněnými transportéry, 480 dělostřeleckými a raketovými systémy, 68 vrtulníky a několika desítkami letounů různých typů.⁹⁷

Jestliže první čečenská válka měla kopírovat americké vojenské operace na Haiti a v Perském zálivu, ve druhé čečenské kampani se Rusové poučili z minulých chyb. Snažili se aplikovat podobnou strategii, jakou použilo NATO během kosovské krize. To znamená pomocí masivních leteckých útoků rozvrátit komunikační a zásobovací linie nepřítele a znemožnit mu tak vedení efektivní bojové činnosti. Uskutečňování této strategie v nížinných oblastech severního Čečenska se ruským vojenským silám poměrně dařilo, problémy nastaly ve chvíli, kdy se boje přenesly na hornatý jih.⁹⁸

Nesporným důkazem, svědčícím o tom, že druhá čečenská operace byla mnohem promyšlenější než ta předchozí, je taktické přesunování zodpovědnosti za průběh bezpečnostních operací na teritoriu Čečenska z jednoho federálního orgánu na druhý. Nejprve z Ministerstva obrany (MO) na Federální bezpečnostní službu (FSB) v únoru 2001 a následně z FSB na Ministerstvo pro vnitřní záležitosti (MVD) v srpnu 2006.⁹⁹ Prezident Putin chtěl přesuny vrchního velení dát jasně najevo, že situace v Čečensku nestagnuje, ale naopak stabilně se zlepšuje. V prvním případě se jednalo o poselství, že válka je u konce a přichází doba protiteroristických operací, které bude provádět FSB. Ve skutečnosti se jednalo pouze o

⁹⁶ Balabán, M.; *Vojenské...*, s. 127

⁹⁷ de Haas, M.; *The Use Of Russian Airpower In The Second Chechen War*, Defence Academy of The UK, 08.7. 2003, str. 12, dostupné z: <http://www.defac.ac.uk/colleges/csdc/document-listings/russian/b59> (staženo 7. 9. 2006) a Souleimanov, E.; *Konflikt...*, s. 231

⁹⁸ Grau, L.W.; *Technology and the Second Chechen Campaign: Not All New and Not That Much*, Defence Academy of The UK, 27.8. 2003, s. 102, dostupné z: <http://www.defac.ac.uk/colleges/csdc/document-listings/caucasus/p31> (staženo 7. 9. 2006)

⁹⁹ Coffey, M.; *Military Learning Between the Chechen Wars*, The School of Russian and Asian Studies, 24.10. 2006, dostupné z: http://www.sras.org/military_learning_between_the_chechen_wars (staženo 7. 5. 2009) a McGregor, A.; *Russia Reorganizes its War on Terrorism*, The Jamestown Foundation, Washington DC, 21.9. 2006, dostupné z: http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=32066 (staženo 7. 5. 2009)

gesto, neboť vojska MO nadále zůstávala v zemi a používání těžkých zbraní v bojích se skupinami povstalců rozhodně nebylo mezi lety 2001 až 2003 výjimkou. Předání vrchního velení pod MVD pak neznalo nic jiného než formální ukončení protiteroristických operací (časově koresponduje s likvidací posledního z řady starých polních velitelů – Šamila Basajeva) a degradaci zbývajících povstalců na pouhé kriminální živly.

2.7.5 Čečenizace

Na rozdíl od prvního čečenského konfliktu Kreml rezignoval na využití čečenské opozice z počátku 90. let, která již zcela ztratila jakýkoli vliv. Naopak vrcholným představitelem proruského Čečenska byl pro mnohé velmi překvapivě vybrán muž, který během první války aktivně bojoval proti ruským vojskům, bývalý čečenský muftí Achmed Kadyrov. Jeho cesta od nesmiřitelného boje k aktivní spolupráci s Kremlem byla velmi spletitá. Mezi válkami patřil A. Kadyrov mezi zaryté odpůrce wahhabistického učení a snažil se potírat jejich vliv kdekoli se k tomu naskytla příležitost. Po invazi do Dagestánu se kategoricky odmítl účastnit nové války s Ruskem, což vedlo k tomu, že ho v říjnu 1999 Maschadov zbavil funkce muftiho a šariátský soud nad ním vynesl rozsudek smrti. A. Kadyrov se stáhl do oblasti východního Čečenska, které prohlásil za zónu prostou wahhabismu.¹⁰⁰ Počátkem listopadu pak spolu s bratry Jamadajevovými umožnil federálním vojskům vstup do města Gudermes a jeho obsazení bez boje. Do funkce proruského čečenského prezidenta byl uveden 12. 6. 2000 a až do atentátu dne 9.5. 2004¹⁰¹ v souladu s přáním V. Putina aktivně prosazoval politiku čečenizace.

Politika čečenizace není ničím jiným než předáváním odpovědnosti za situaci v zemi domácím klanům více či méně loajálních Moskvě. Výsadního postavení se samozřejmě dostává klanu Benoj, ze kterého pochází Kadyrovové. Ti dostávají největší část peněz z federálního rozpočtu a podařilo se jim také vytvořit početně nejsilnější ozbrojené složky, nyní již totožné s ozbrojenými složkami proruské Čečenské republiky. S čečenizací též úzce

¹⁰⁰ Šamil Basajev vypsál odměnu na hlavu A. Kadyrova, která postupně dosáhla výše 1 milionu USD. Podrobněji o osobě Achmeda Kadyrova viz: Souleimanov, E.; *Konflikt...*, s. 293-298

¹⁰¹ K atentátu došlo během vojenské přehlídky u příležitosti Dne vítězství na stadionu Dinamo v Grozném. Exploze zabila nejen Achmeda Kadyrova, ale spolu s ním zemřelo i dalších 30 diváků, dalších 56 bylo zraněno. Mezi zraněnými byl i tehdejší velitel uskupení vojsk na Severním Kavkaze generálplukovník Valery Baranov, který kvůli explozi přišel o nohu. AFP 29.8. 2008

souvisí rozsáhlá amnestie, vyhlášená roku 2002, která slibovala beztrestnost všem bojovníkům, kteří složí zbraně do rukou Kadyrovových vojenských oddílů. Nejednalo se o první pokus tohoto typu, amnestie byla vyhlášována několikrát i během první čečenské války, ale ruská vojska podmínky amnestie nikdy příliš nedodržovala, Čečenci ruským vojákům nevěřili¹⁰² a amnestie tak stěží mohly přinést kýžený efekt. Amnestie vyhlášená v červnu 2003 však byla zcela jiná. Čečenští bojovníci se měli vzdát do rukou proruských čečenských ozbrojených složek a beztrestnost jim zaručil sám prezident Achmed Kadyrov. Jak se ukázalo, důvěra Čečenců mezi sebou navzájem byla mnohem vyšší, a tak relativně významné množství povstalců zbraně skutečně složilo. Bylo mezi nimi i několik výše postavených povstaleckých velitelů. Poměrně zarážející je ale fakt, že ty samé osoby se o několik týdnů později objevily v politických a bezpečnostních strukturách Čečenské republiky¹⁰³. Je velkou neznámou, nakolik budou tito rehabilitovaní rebelové v budoucnu Moskvě loajální.

Poslední novinkou oproti první čečenské kampani byla zcela přehodnocená strategie Kremlu ohledně vedení informační války. V prvé řadě se Vladimíru Putinovi a jeho nejbližším spolupracovníkům podařilo zcela ovládnout domácí média. Novináři, kteří do té doby psali kritické články vůči situaci na Kavkaze nebo politice ruského prezidenta, byli donuceni změnit styl psaní nebo byli rovnou propouštěni. Aby bylo možné kontrolovat informace, které se z prostoru bojiště dostávají na veřejnost, došlo dne 26. ledna 2000 v Severokavkazském vojenském okruhu k vytvoření Jednotného informačního centra. Toto centrum je zapovězeným územím pro zahraniční novináře a pod plnou kontrolou ruských vládních institucí. Podařilo se tak téměř zastavit proud „propagandisticky nevhodných“ zpráv vycházejících z čečenského válčiště a výrazně usnadnit situaci jednotlivým velitelům, kteří již nemusí každou svoji akci dlouze obhajovat v tisku. O tom, že tím byla ztížena veřejná kontrola případných excesů, netřeba se dále rozepisovat.

¹⁰² Známy je případ Turpal-Aliho Atgerijeve, který se dle předchozí dohody dostavil k vyjednávání s tehdejším ředitelem FSB v Čečensku, ovšem po příchodu na smlouvané místo byl okamžitě zatčen a později odsouzen k 15 letům vězení. Dále viz: Souleimanov, E.; *Konflikt...*, s. 311

¹⁰³ - *tamtéž*, s. 312

Poslední ránu na bojišti informační války si Čečenci zasadili sami. V přímém kontrastu s pohostinným chováním vůči novinářům, tak známým z první čečenské války, se začaly množit případy únosů a někdy i vražd zahraničních novinářů na územích ovládaných čečenskými bojovníky. Stěží proto překvapí, že se novináři většinou spokojili s oficiálními kremelskými stanovisky a neriskovali své životy ve snaze tato stanoviska ověřovat. Moskvě se tak na rozdíl od předchozí situace podařilo získat téměř úplný informační monopol.

2.8 Epilog

2.8.1 Ruská protipovstalecká strategie a konec války v Čečensku

V současné době se nabízí otázka, zda lze válku v Čečensku považovat za ukončenou a pokud ano, tak odkdy. Odpověď na tuto zdánlivě jednoduchou otázku představuje větší akademický problém, než by se na první pohled mohlo zdát. Jak již bylo uvedeno, oficiální ruští představitelé deklarovali konflikt jako ukončený při různých příležitostech. Naposledy o tom svědčilo ukončení Režimu protiteroristické operace v Čečensku z 16. dubna 2009.¹⁰⁴ Naproti tomu někteří autoři hovoří o tom, že válka v Čečensku nikdy neskončila a trvá, byť v pozměněné podobě, do dnešních dnů. Jedním z hlavních důvodů obtížnosti dosažení konsenzu v této otázce, je snaha většiny autorů aplikovat západní model protipovstaleckého boje (COIN) na taktiku prováděnou Rusy v Čečensku. Pokud toto dopustíme, zjistíme, že ruská COIN naprosto odporuje západním zvyklostem a tedy prakticky v žádném ze západních kritérií efektivity neobstojí. Velmi zjednodušeně, ruská COIN staví hlavně na represii a boji s ideologií protivníka. Prakticky se nevěnuje na Západě tak prosazované Hearts and Minds taktice, nesnaží se civilní obyvatelstvo od guerilly chránit, zato v případě, že se objeví důkazy o spolupráci civilního obyvatelstva s nepřítelem, Rusové jsou připraveni „potrestat“ viníky všemi prostředky až do srovnání jejich vesnice se zemí raketometry. Chaefer tuto metodu nazývá „metodou většího a menšího biče“¹⁰⁵ kdy obyvatelstvo je na jednu stranu ponecháno zcela bez ochrany vůči guerillovým bojovníkům, na druhou stranu, pokud s nimi spolupracuje, vystavuje se riziku brutální odvety ze strany armády.

Přes zcela očividnou brutalitu ruského přístupu ke COIN je těžké nepřiznat mu určité výsledky. Čečensko vedené Ramzanem Kadyrovem se jeví jako relativně stabilní útvar, alespoň dokud je Vladimir Putin stále u moci. Přestože na jeho území stále dochází k teroristickým útokům, počet povstalců, kteří se jich účastní, stále klesá.¹⁰⁶ Zatímco do roku 2005 bylo možné na Severním Kavkazu zaznamenat ozbrojené útoky prováděné skupinami, které čítaly až několik stovek ozbrojenců, v dnešní době jsou to maximálně desítky. Stejně tak

¹⁰⁴ *Rusko po 10 letech ukončilo konflikt v Čečensku*, ČT24, 16.4. 2009; dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/51838-rusko-po-10-letech-ukoncilo-konflikt-v-cecensku/> (staženo 30.4. 2012)

¹⁰⁵ Chaefer, R.W.; *Insurgency...*, s. 197

¹⁰⁶ Data ze serveru *Kavkazskij Uzel* [online], dostupné z: <http://www.kavkaz-uzel.ru/> (stav z 10. 5. 2012)

od krize s rukojmími v Beslanské základní škole číslo 1, Čečenci již nikdy nezorganizovali teroristický útok vyžadující tak pečlivé plánování a hlavně množství finančních a lidských zdrojů. Jestliže lze alespoň část těchto výsledků přičíst na vrub ruské represivní COIN, ukazuje to, že i ona může být za jistých podmínek účinná a není tak možné tvrdit, že jedinou strategií, která vede k úspěchu v protipovstaleckém boji, je ta, založená na západním Hearts and Minds.

2.8.2 Čečenský terorismus

Možné řešení problému s ukončením druhé čečenské války nabízí Robert Chafer.¹⁰⁷ Ten ve své knize *Insurgency in Chechnya and the North Caucasus* rozděluje konflikt do pěti fází. První z nich, konvenční válka, probíhala v Čečensku od konce září 1999 do března 2000. V době jejího skončení již ruská armáda kontrolovala většinu čečenského území (s výjimkou horských oblastí) a prakticky všechna důležitá města. Druhá fáze, kterou Chafer nazývá ruským termínem „*bez preděl*“, tedy jako ničím neomezenou, trvala od března 2000 do května 2002. V tomto období válka přešla v brutální guerillový konflikt, kdy se obě strany dopouštěly těžkých válečných zločinů. Brutalita ruských vojáků vůči místnímu obyvatelstvu způsobila takovou vlnu nenávisti vůči ruským vojákům, že čečenští polní velitelé (podle svých vlastních slov) museli odmítat nové rekruty, neboť pro takové množství neměli potřebné kapacity.¹⁰⁸

Třetí, „teroristická“ fáze, trvající od května 2002 po říjen 2005, souvisí se změnou strategie čečenského velení, kterou prokazatelně prosadil Šamil Basajev. Ten totiž pochopil, že podpora veřejného mínění pro pokračování ve válce i postavení samotného ruského prezidenta jsou neporovnatelně silnější, než jak tomu bylo v 90. letech. Dosavadní čečenská strategie odvozená od té, která přinesla vítězství v předchozí válce, a která byla založena na snaze způsobit ruské armádě dostatečně velké ztráty, aby ruská veřejnost při pohledu na vracející se mrtvé a zraněné vojáky ztratila vůli podporovat válečné úsilí, tak nemohla mít naději na úspěch. Z tohoto důvodu se Basajev rozhodl pro změnu strategie ve prospěch působení na ruské veřejné mínění přímo, pomocí spektakulárních teroristických útoků. Tento

¹⁰⁷ Chafer, R.W.; *Insurgency...*, s. 193

¹⁰⁸ - *tamtéž*

krok plně zapadal do letité čečenské představy, že stačí dostat cenu za ovládnutí Severního Kavkazu do takové výše, kterou již Rusové nebudou ochotni zaplatit a oni sami odejdou.¹⁰⁹ Basajev sám během několika rozhovorů nepřímou potvrdil, že jeho hlavním cílem je provést teroristický útok dostatečně velký na to, aby se pokračování ve válce v Čečensku stalo pro ruské veřejné mínění nepřijatelným.¹¹⁰

Po neúspěchu s divadlem Dubrovka se měl takovýmto rozhodujícím teroristickým útokem stát právě Beslan. Basajev kalkuloval s tím, že pokud se mu podaří zajmout dostatečné množství dětí, nezbude Kremlu nic jiného než přistoupit k vyjednávání. Bohužel pro Basajeva, ale i pro rukojmí držené v beslanské škole, Putin se rozhodl držet imperativu o nevyjednávání s teroristy.¹¹¹ Při nezdařeném pokusu o vysvobození rukojmích, který vypukl po té, co v prostorách školy došlo k dosud neobjasněnému výbuchu, zahynulo nejméně 330 osob, z toho 186 dětí.¹¹²

2.8.3 Soumrak etnopolitického konfliktu v Čečensku

Paradoxně dopad beslanského teroristického útoku na čečenské povstalce byl ještě vážnější než jeho dopad na Rusko. Basajev po útoku pochopil, že jím proklamovaná teroristická kampaň skončila neúspěchem. Nyní bylo zcela jasné, že ruské vedení nebude s Čečenci vyjednávat za naprosto žádných podmínek. Když ani tak strašlivý teroristický útok nedokázal přimět ruskou veřejnost k tlaku na odchod ruské armády z Čečenska, nebylo již nadále opodstatněné domnívat se, že něco podobného dokáže nějaký pozdější teroristický akt. Navíc po Beslanu povstalci ztratili i poslední zbytky podpory ze strany Západu (byť se většinou jednalo o podporu pohříchu virtuální). Útok samotný přinesl rozkol mezi sekulárním a

¹⁰⁹ - *tamtéž*, s. 75

¹¹⁰ - *tamtéž*, s. 216

¹¹¹ V souladu s oficiální verzí teroristé v Beslanu nikdy nesdělili své požadavky. Ovšem vyskytla se celá řada svědectví přímých účastníků zářijových událostí, kteří hovořili o opaku. Například bývalý prezident Inguška, generál Ruslan Aušev, který se vyjednávání s beslanskými teroristy přímo účastnil, později před vyšetřovací komisí vypověděl, že od teroristů obdržel seznam požadavků, napsaný na listu papíru. Jak sám vypověděl, Aušev postoupil tyto požadavky výše, kde jejich stopa končí. Podrobněji viz webové stránky Pravda Beslana; <http://www.pravdabeslana.ru/index.htm> (stav ze dne 10.5. 2012) nebo Milašina, Jelena; Jest' ljudi, kotorim izvestno vsjo, in: Novaja gazeta, 28.8. 2006; dostupné z <http://old.novayagazeta.ru/data/2006/65/00.html> (staženo 20.4. 2012)

¹¹² Putin meets angry Beslan mothers, BBC News, 2.9. 2005; dostupné na: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4207112.stm> (staženo: 1.5. 2012)

islamistickým křídlem čečenských separatistů. Pro sekularisty útok znamenal naprostou ztrátu legitimacy a většina z nich se následně začala vzdávat Kadyrovovi.

O míře, s jakou teroristický útok v Beslanu zasáhl vlastní čečenské řady, svědčí útlum, do kterého se celé povstání dostalo v době mezi říjnem 2005 a prosincem 2007. Chafer tuto fázi povstání označuje jako latentní. Během ní došlo v oblasti k prudkému snížení počtu útoků a organizační struktura čečenských povstalců doznala zásadních změn. Stejnými změnami prošly i cíle povstání. Z hnutí s konečnou platností vymizel sekulární aspekt a s ním i definice konečných cílů, která se omezovala pouze na znovuoživení nezávislosti Čečenska. Hlavním cílem nové fáze, probíhající od konce roku 2007 do současnosti, se stalo vytvoření islamistického Kavkazského emirátu. Samotné Čečensko již v povstalecké rétorice přestalo hrát výsadní roli.

Na základě výše uvedených zjištění je možné říci, že to, co na začátku 90. let začalo jako etnopolitický konflikt mezi Čečenskem a Ruskem, skončilo po beslanských událostech ideologickou porážkou čečenských povstalců. Tímto autor samozřejmě nechce tvrdit, že v současné době panuje na Severním Kavkaze klid. Ovšem současný konflikt je kvalitativně zcela odlišný od toho, který započal Dudajev a etnicita v něm hraje již jen minimální roli.

3. Etnopolitický konflikt na Severním Kavkaze a jeho faktory

3.1 Úvod

Jak bylo naznačeno v úvodu, úkolem této části práce bude najít odpověď na otázku, proč krize kolem čečenské nezávislosti postupně eskalovala až do podoby válečného konfliktu, zatímco zbylá část Severního Kavkazu zůstávala, navzdory předpovědím mnohých autorů, po dlouhou dobu klidná. A také hrozí-li dnes opakování čečenského scénáře, tedy vypuknutí etnopolitického konfliktu, v případě některé z dalších muslimských autonomních republik na Severním Kavkazu.

Odpovědi na tyto otázky budou hledány s pomocí faktorů způsobujících vznik etnického konfliktu, tak jak je definuje Svante E. Cornell¹ (blíže viz úvod). Tyto faktory budou konfrontovány s empirickými daty, která poskytuje případová studie čečenského konfliktu v předcházející kapitole. Přítomnost, eventuelně nepřítomnost těchto faktorů u ostatních muslimských autonomních republik bude zkoumána metodou *Process Tracingu*. Získaná data budou následně kvantitativně zpracována systémem, kde bude přítomnost či absence daného faktoru ohodnocena bodovým koeficientem. Předpokladem je, že autonomní republika s nejvyšším skóre představuje útvar s největší pravděpodobností vzniku etnopolitického konfliktu a naopak.

Jak již bylo řečeno v metodologické části úvodu, v rámci řešení výzkumné otázky budou pro Čečensko považovány za legitimní pouze ty faktory, které vedly k vypuknutí první čečenské války. Je tomu tak z toho důvodu, že faktory vedoucí ke vzniku druhé války v Čečensku jsou do velké míry zcela specifické. Ruské straně v ní totiž šlo hlavně o odčinění potupné porážky z roku 1996, zatímco Čečenci byli příliš opojeni svými předchozími vojenskými úspěchy, než aby se snažili hrozící intervenci Moskvy odvrátit (podrobněji viz předchozí kapitola). Lze tak poměrně s jistotou říci, že hlavním faktorem zodpovědným za

¹ Cornell, S.: *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*, dizertační práce na Department of Peace and Conflict Research univerzity v Upsale, Upsala 2002, s. 21-58

vypuknutí druhé čečenské války byla sama existence konfliktu z let 1994-1996.² Vzhledem k tomu, že žádná z autonomních republik Severního Kavkazu se dosud neocitla v podobném postavení jako Čečensko mezi lety 1996 až 1999, nemá porovnávání procesů vedoucích ke druhé čečenské válce s procesy přítomnými v ostatních republikách praktický smysl.

² Zurcher, CH.: *Post-Soviet Wars: Rebellion, Ethnic Conflict, and Nationhood in the Caucasus*, New York 2007, s. 119

3.2 Přítomnost kulturních rozdílů

Hypotéza: Čím větší jsou kulturní rozdíly mezi dvěma skupinami, tím větší je riziko vzniku konfliktu.

Pro účely této práce budou uvažovány rozdíly panující v etnosociální a náboženské oblasti mezi ruskou společností na jedné straně a společnostmi jednotlivých severokavkazských národů na straně druhé. Tradičně nejdůležitějším ruským spojencem v oblasti je bezesporu Severní Osetie. V tomto ohledu se zajisté nejedná o nijak překvapivé zjištění, uvážíme-li, že většina jejích obyvatel se hlásí k pravoslavnému náboženství. Muslimů je v republice kolem 15%³. Již jen z tohoto důvodu potřebovaly severoosetinské elity udržet dobré vztahy s Ruskem, které přinášely tolik potřebnou protiváhu vlivu jejich muslimských sousedů. O tom, že ani Rusové nebrali spojenectví se Severní Osetií na lehkou váhu, svědčí skutečnost, že podporovali osetinské zájmy i v případech, kdy to pro Rusko nebylo příliš výhodné.

Tak tomu bylo i v případě konfliktu o *Prigorodnyj rajon* mezi Severní Osetií a Inguškem v roce 1992. V té době by bezpochyby bývalo pro Rusko výhodnější postavit se za zájmy Ingušů a ukázat tak schopnost postarat se o zájmy muslimů, kteří se rozhodnou zůstat v rámci Ruské federace. Koneckonců očekávání ruské podpory bylo také hlavním důvodem, proč Inguši odešli ze svazku s Čečenci a rozhodli se i nadále zůstat součástí Ruska. Ovšem ani tehdy Rusové nehodlali ohrozit své zvláštní vztahy se Severní Osetií a nároky Ingušů na *Prigorodnyj rajon* nepodpořili. Výsadní postavení Severní Osetie v rámci politiky Kremlu na Severním Kavkazu je zároveň tím, co ji z hlediska této studie diskvalifikuje, neboť žádná z okolních republik podobnými předpoklady pro dobré vztahy s Moskvou nedisponuje.

Po Osetincích představují Rusům nejbližší národ na Severním Kavkaze Kabardinci. Již v dobách začátků ruského pronikání na Kavkaz existovala u Kabardinců rozvinutá feudální společnost. Právě z tohoto důvodu bylo pro Rusy poměrně jednoduché její feudální elitu kooptovat. Kabardinci tak dosáhli na severozápadním Kavkaze výsadního postavení, byli

³ Olejnikova, Olga; Dzeranov, T.: *Religioznaja situacija v Respublike Severnaja Osetija-Alanija*, Rossijskaja akademija nauk, Moskva 2009 dostupné z: http://krotov.info/libr_min/17_r/osch/in.htm (staženo 5. 5. 2012)

dosazování do správních struktur, měly otevřeny cesty k vyššímu vzdělání a někteří z nich dokonce konvertovali k pravoslaví a stali se příslušníky kozáckých jednotek.⁴ Do jisté míry stejné tvrzení je možné použít i pro ostatní národy čerkeské jazykové skupiny, pro Adygejce a Čerkesy. I tyto národy stejně jako Kabardinci dosáhly feudálního stupně vývoje společnosti a společně dokázaly vytvořit silný nezávislý stát, který na území rozkládajícím se od ústí řeky Kubáně, přes pobřeží Černého moře až k řece Psou a hranicím Severní Osetie⁵ existoval do roku 1864.

Rusům se nepodařilo adygejské a čerkeské elity kooptovat tak, jako se jim to podařilo v případě Kabardinců a velká část příslušníků těchto národů tak raději volila nucený exil v Turecku a na Blízkém východě. Přesto je možné tvrdit, že ty národy Severního Kavkazu, které dosáhly feudalismu a alespoň nějaké formy vlastní státnosti, byly pro Rusy mnohem pochopitelnější než ty bez státu, založené na klanové struktuře. Pro takové národy neměli Rusové jiné označení než primitivní a považovali za svůj dějinný úkol je civilizovat. Na základě výše uvedeného je možné tvrdit, že kulturní rozdíly mezi čerkeskými národy a Rusy byly mnohem menší než například mezi Rusy a Čečenci.

Specifické postavení držely na severozápadním Kavkaze turkické národy Balkarů a Karačajců. Tyto národy se již od počátku nacházely v nevýhodném postavení Kabardinských vazalů.⁶ Jako takové samozřejmě nemohly pomýšlet na vytvoření vlastního státu a za primitivní je považovali již sami Kabardinci, Rusové pak tento jejich názor pouze převzali. Postavení Balkarů a Karačajců ztěžoval ještě navíc jejich turkický původ. Během častých rusko-tureckých válek v 19. a na začátku 20. století byli totiž vnímáni jako turecká pátá kolona. Velmi podobně jako tomu bylo v případě Arménů v Turecku, kteří byli tamějšími obyvateli vnímáni zase jako pomocníci Rusů.⁷ Z těchto důvodů byly i kulturní rozdíly mezi

⁴ Tlisova, Fatima.: *An Inside Look at Karachaevo-Cherkessia*; in Howard, G.(ed.); *Volatile Borderland: Russia and the North Caucasus*, Washington DC 2011, s. 300

⁵ Smirnov, A.: *The Republic of Adygea: An Overview*; in Howard, G.(ed.); *Volatile Borderland: Russia and the North Caucasus*, Washington DC 2011, s. 358

⁶ Cornell, S.: *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical conflict in the Caucasus*, Londýn 2001, s. 273

⁷ Chaefer, R.W.; *Insurgency in Chechnya and the North Caucasus: From Gazavat to Jihad*, Westport 2010, s. 82

Balkary a Karačajci na jedné straně a Rusy na straně druhé využívány k propagandistickým účelům i jinak uměle zveličovány.

Jak již bylo naznačeno, v severovýchodních oblastech Kavkazu panovala situace zcela odlišná. Na území Dagestánu i Čečenska se nacházely nestátní, velmi tradicionalistické společnosti, založené na klanovém uspořádání a kladoucí velký důraz na čest. A také, jak tomu bylo v případě Čečenska, společnosti velmi bojovného charakteru, zakládající se na *džigitstvi*⁸ a kultuře tzv. *naběgů*⁹. Tedy na tom, co bylo z hlediska tehdejší ruské morálky, založené na křesťanských ideálech a kultuře práce v zemědělství jakožto nejčestnějším zdroji obživy, pokládáno za primitivní a nemorální chování. Severovýchodní Kavkaz tak pro Rusy představoval zcela jiný svět, než na jaký byli doposud zvyklí.

Zůstává ironií osudu, že čím více se generál Jermolov a jeho nástupci snažili obyvatele Dagestánu a Čečenska civilizovat, tím více u nich upevňovali tradiční klanovou strukturu. Jak ve své knize tvrdí Robert Chaefer,¹⁰ pokud by Jermolov nevyháněl Čečence z úrodných oblastí severního Čečenska, je docela dobře možné, že by jejich společnost sama opustila tejpovou strukturu a postupně se feudalizovala.

Dalším vážným kulturním aspektem je bezesporu náboženství. V dnešní době lze za nejvíce islamizovanou autonomní republiku na Severním Kavkaze označit Čečensko.¹¹ Ovšem v jeho případě došlo k náboženské radikalizaci až následkem válečných událostí 1994-1996. Vzhledem ke kritériím představeným v úvodu této kapitoly to znamená, že válečná a poválečná radikalizace čečenské společnosti nepředstavuje z hlediska této práce relevantní faktor. Pomyslnou druhou příčku na stupni náboženské radikalizace v oblasti drží Dagestán. Dagestán vždy představoval centrum muslimského učení na Severním Kavkaze a jako první

⁸ Označení pro neženatého mladého muže, používané v souvislosti s osobní odvahou a/nebo uměním jízdy na koni.

⁹ Naběg – krátkodobý ozbrojený výpad do podhorských oblastí za účelem obohacení.

¹⁰ Chaefer, R.W.; *Insurgency...*, s.60

¹¹ Roškin, M.: *Islam in the Northern Caucasus: The Case of Dagestan*; in Howard, G.(ed.); *Volatile Borderland: Russia and the North Caucasus*, Washington DC 2011, s. 166

zde také zapustil kořeny wahhabismus.¹² Islámský radikalismus je rovněž velmi silně přítomen v Ingušsku, což je dáno zejména jeho geografickou i etnickou blízkostí k Čečensku a de facto neexistující hranicí mezi oběma republikami.

Naopak Adygejsko spolu s Karačajsko-Čerkeskem patří mezi nábožensky nejvíce inertní autonomní celky na Severním Kavkaze. To je způsobeno zejména přítomností velkého množství etnicky ruského obyvatelstva na území obou republik (63,6% v případě Adygejska a 31,6% v Karačajsko-Čerkesku)¹³ a také dostatečnou vzdáleností od problémového Čečenska. V této souvislosti speciální postavení zaujímá Kabardsko-Balkarsko, kde došlo v letech 2002 až 2005 ke značné náboženské radikalizaci. Událostí, která tento proces dostala do povědomí světové veřejnosti, byl útok na Nalčik v říjnu 2005. Ovšem od té doby se zdá, že se ruským bezpečnostním složkám podařilo organizátora zmíněného útoku, militantní Kabardinsko-Balkarský džamaat, zasáhnout natolik, že již není schopen podobných velkých akcí.¹⁴

Z výše uvedených důvodů vyhovují kritériu velkých kulturních rozdílů oproti Rusku Dagestánská AR, Čečenská AR, Ingušská AR a samostatně hodnocené národy Balkarů a Karačajů. Naopak kulturní rozdíly mezi Ruskem, Adygejskou AR, Kabardinci a Čerkesy jsou v severokavkazském kontextu považovány za poměrně malé.

Tab. 1: Přítomnost zásadních kulturních rozdílů mezi RF a severokavkazskými AR:

	AD	DR	ČR	IR	Balk.	Čerk.	Kab.	Kar.
ano		X	X	X	X			X
ne	X					X	X	

¹² - *tamtéž*, s. 167

¹³ *Itogi vs Rossijskoj perepisi naselenija 2010 goda*, ROSSTAT, Moskva 2012; dostupné na http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm (staženo 5.5. 2012)

¹⁴ Dunlop, J.: *Putin, Kozak and Russian Policy Toward the North Caucasus*; in Howard, G.(ed.); *Volatile Borderland: Russia and the North Caucasus*, Washington DC 2011, s. 65

3.3 Existence předchozích konfliktů

Hypotéza: Existence minulých konfliktů a mýtů o nich zvyšuje riziko vypuknutí konfliktů nových.

Pro začátek je nutné rozlišit dva typy konfliktů. První typ zahrnuje konflikty odehrávající se mezi jednou ze zkoumaných muslimských autonomních republik a moskevským centrem. Tyto konflikty skutečně přispívají k růstu odstředivých tendencí a nestability v oblasti. Druhý typ konfliktů se odehrává mezi jednotlivými republikami a ve většině případů jejich odstředivé tendence naopak tlumí.

Mezi konflikty spadajícími do první kategorie bezesporu patří konflikty vyvolané ruským pronikáním na Kavkaz během 18. a 19. století. Vzhledem k faktu, že všechny zainteresované národy kladly postupujícím carským vojskům zuřivý odpor, neposkytují tyto události žádné vysvětlení ohledně toho, proč některé z podrobených národů usilovaly začátkem 90. let 20. století o získání nezávislosti a jiné nikoli. Pokud se podíváme na historii konfliktů mezi centrem a severokavkazskými republikami v průběhu právě 20. století, lze mezi nimi již najít podstatné rozdíly. Jak je patrné z předchozí kapitoly, obzvláště aktivními byli v tomto ohledu Čečenci. Což bylo v přímém kontrastu s Dagestánem, kde poslední povstání proběhlo mezi lety 1920 až 1922.¹⁵ Republiky severozápadního Kavkazu byly v tomto ohledu dokonce ještě pasivnější. Na jejich území nedošlo za celou dobu trvání SSSR k jedinému významnějšímu povstání, což nepochybně souviselo s masovým exodem většiny jejich obyvatel do Osmanské říše ve druhé polovině 19. století. Naopak Čečenci vedli spolu s Inguši až do 40. let takřka nepřetržitě odboj proti sovětské moci.

Zásadní konflikt mezi Ruskem (Sovětským svazem) a národy Severního Kavkazu ovšem nepředstavují války či povstání, ale deportace z let 1943/1944. Během několika málo měsíců byly odsunuty celé národy Karačajců (68 000 lidí), Čečenců (387 229 lidí), Ingušů (91 250

¹⁵ Broxup, Marie.: *The Russian Experience with Muslim Insurgencies*; in Howard, G.(ed.); *Volatile Borderland: Russia and the North Caucasus*, Washington DC 2011, s. 95

lidí) a Balkarů (37 713 lidí). Uvádí se, že až 1/3 Karačajců a Balkarů a 1/4 Čečenců a Ingušů zahynula během prvních pěti let v deportaci.¹⁶ Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, celkové ztráty čečenského národa, včetně propadu porodnosti, představují zhruba 200 000 lidí.¹⁷ Je důležité připomenout, že deportace se netýkaly všech národů Severního Kavkazu. Celkem logicky lze předpokládat, že z deportací byli vyjmuti pravoslavní Osetinci. Ale již méně je jasné, na základě jakých kritérií byly vybírány další národy, kterých se deportace nedotkly. Ve svých domovech tak mohli zůstat Adygejci a Čerkesové, ovšem Karačajci již nikoli. Stejně tak se deportace nevztahovaly na Kabardince ani na obyvatele Dagestánu, zatímco Balkaři, Čečenci a Inguši byli donuceni odejít.

Na uvolněná místa po deportovaných byli stěhováni příslušníci jiných etnik, často i s použitím násilí. Autonomní republiky, které ztratily své titulární národy, byly rušeny a jejich území rozdělováno mezi sousední správní celky. Tato situace vydržela až do roku 1957, kdy po odhalení kultu osobnosti a následné částečné rehabilitaci Chruščov povolil návrat deportovaných národů do jejich původních domovů.

Návrat deportovaných neodvratně vedl ke vzniku konfliktů spadajících do druhé kategorie, tedy mezi příslušníky odsunutých národů a těmi, kdo byli přesídleni na jejich místo. Často docházelo k situacím, kdy navrátilci nacházeli své domy obývané cizími osobami a jim samotným pak nezbývalo nic jiného než živořit v zemlankách vystavěných v sousedství.¹⁸ Co je ale důležitější, konflikty související s návratem deportovaných zpět do vlasti ve většině případů změnilы dosavadní dynamiku konfliktů na Severním Kavkaze. Již nešlo primárně o konflikt místních obyvatel s ruskými vetřelci, ale o konflikt jednoho místního etnika s druhým. V některých případech vedly tyto změny dokonce k potlačení původních separatistických tendencí daného etnika.

¹⁶ Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 187, a Bugaj, N., ed.: *Josif Stalin - Lavrentiju Berii: "Ich nado deportirovat'": Dokumenty, fakty, kommentarii*, Moskva 1992, s. 279.

¹⁷ Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 187

¹⁸ - *tamtéž*, s. 189

Zmíněný proces je nejlépe patrný na příkladu konfliktu o *Prigorodnyj rajon*. *Prigorodnyj* znamená v ruském jazyce „příměstský“, což také přesně označuje podstatu věci. Jedná se o předměstí hlavního města Severní Osetie Vladikavkazu, historicky obývané Inguši. Toto území představuje celou jednu třetinu nížinného území Inguška a současně také jeho hospodářské centrum. Po odsunu Ingušů připadlo toto území Severoosetinské ASSR. Když pak byla v roce 1957 obnovena Čečensko–Ingušská ASSR, zůstal *Prigorodnyj* rajon na území Severní Osetie. Inguško bylo sice kompenzováno za tuto ztrátu získáním nového území na severu, přesto se Inguši se ztrátou *Prigorodného* rajonu nikdy nedokázali smířit.

K občasným třenicím mezi Inguši a Osetinci docházelo v 60. i 80. letech, ale konflikt se naplno rozhořel až v letech devadesátých. Roku 1990 byla sovětskou vládou ustanovena komise, která měla rozhodnout o dalším osudu sporného území. Komise shledala ingušské nároky oprávněnými a doporučila vrátit *Prigorodnyj* rajon zpět do rámce Čečensko–Ingušské ASSR. Prezident RSFSR Boris Jelcin taktéž vyjádřil podporu Ingušům, což mu mezi nimi vyneslo obrovskou popularitu. Ve stejné době nabírala stále více konfrontační směr politika Džochara Dudajeva a Inguši, do té doby žijící s Čečenci ve společné autonomní republice, se museli rozhodnout, kterou z cest se vydají. Vzhledem k okolnostem bylo jasné, že v případě následování čečenského příkladu a vyhlášení nezávislosti budou Inguši nuceni na *Prigorodnyj* rajon rezignovat, což spolu s faktem, že neměli ve vznikajícím nezávislém Čečensku žádné politické zastoupení, znamenalo, že jediným racionálním krokem bylo opustit svazek s Čečenskem a vytvořit samostatnou autonomní republiku v rámci Ruské federace.

Inguši zcela očividně spoléhali, že si tímto krokem zajistí vděk Moskvy. Bohužel pro ně, ta se v té době nacházela v hluboké vnitřní krizi způsobené srpnovým pučem a její vliv na Kavkaze značně zeslábl.¹⁹ Za těchto okolností v roce 1992 eskalovala dosavadní válka slov mezi Inguši a Osetinci v regulérní ozbrojený konflikt, trvající s přestávkami až do roku 1994. Celkově si ozbrojené střety vyžádaly 644 mrtvých na obou stranách.²⁰ Tento případ ilustruje, jak konflikt se sousední autonomní republikou zcela odvrátil separatistické tendence Ingušů, které se v počátku příliš nelišily od těch čečenských.

¹⁹ - *tamtéž*, s. 244

²⁰ - *tamtéž*, s. 248

Velice podobná situace panovala i v případě Karačajců a Balkarů. Jejich autonomní republiky sice žádné teritorium neztratily, nicméně jimi původně obývaná území obsadili přesídlenci z řad Kabardinců, Čerkesů a hlavně Kozáků. O tom, že konflikt nebyl do dnešních dnů plně vyřešen, svědčí skutečnost, že zejména Balkaři se na Moskvě stále domáhají kompenzací za škody, které deportacemi utrpěli.

Lokální mezietnické konflikty hrají roli i v případě Dagestánu, kde zvláště lezgingské komunity, žijící na obou stranách dagestánsko–ázerbajdžánské hranice, na počátku 90. let deklarovaly snahu o vytvoření vlastního státu. Tento konflikt se zdá být v současné době pod kontrolou díky společnému postupu Moskvy a Baku, který umožnil vytvoření speciálního příhraničního režimu pro Lezginy.²¹

Potenciál pro etnický konflikt existuje dokonce i mezi Čečenskem a Dagestánem. Dagestánu totiž po likvidaci Čečensko–Ingušské ASSR na jaře 1944 připadl *Auxovskij* rajon, do kterého byli následně nedobrovolně přesídleni příslušníci laského²² národa. Po návratu Čečenců zpět z deportace vyvolala tato skutečnost podobné problémy jako v případě Ingušů a Osetinců. Ovšem během čečenského boje o nezávislost Dudajev nikdy nevznesl požadavky směřující k připojení *Auxovského* rajonu zpět k Čečensku. Pravděpodobně si byl vědom problémů, které by takovýto čin s sebou nesl a navíc nutně potřeboval zachovat dobré vztahy s okolními republikami. Situace se změnila až po Dudajevově smrti, kdy se někteří čečenští politici včetně prezidenta Maschadova nechávali slyšet, že osvobodí všechna „svatá čečenská území“, což samozřejmě v Dagestánu vyvolalo mnoho otázek.²³ Otázka *Auxovského* rajonu může také vysvětlovat minimální podporu, které se Basajevovi a Chattábovi od obyvatel Dagestánu dostalo během bojových operací v roce 1999.

²¹ - *tamtéž*, s. 260

²² Jedná se o národ původně z centrální části Dagestánu, kde také většina z jeho příslušníků do dnešních dnů žije.

²³ Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 233

Z výše uvedených zjištění vyplývá, že signifikantní konflikty, které přetrvaly z minulosti a do současnosti ovlivňují vztahy mezi centrem a severokavkazskými národy, existují v případě Čečenců a Balkarů. V případě Ingušů byly všechny jejich minulé konflikty upozaděny současným konfliktem se Severní Osetií.

Tab. 2: Existence konfliktů mezi RF a AR s potenciálem ovlivňovat vzájemné vztahy:

	AD	DR	ČR	IR	Balk.	Čerk.	Kab.	Kar.
ano			x		x			x
ne	x	x		x		x	x	

3.4 Národní koncept

Hypotéza: Čím více se národní koncept přibližuje konceptu etnickému, tím větší je riziko konfliktu.

V tomto případě se jedná o otázku, zda se daný národní koncept zakládá na etnickém, nebo politickém principu. Tedy, zdali je příslušnost k národu dána příslušností k jedné konkrétní etnické skupině, či zda se odvíjí od příslušnosti k určitému politickému útvaru.

V případě Dagestánu je situace poměrně jednoduchá. Vzhledem k tomu, že na jeho území žije více než 30 různých etnik,²⁴ je jasné, že dagestánský národní koncept musí být založen právě na politickém základě. I když v tomto případě se mohou vyskytnout legitimní pochybnosti o tom, do jaké míry je možné vůbec mluvit o existenci společného dagestánského národního konceptu. Rozhodně platí, že loajalita vůči klanu či etniku je u obyvatel Dagestánu vyšší než loajalita k autonomní republice jako celku. Přesto ovšem existuje množství důkazů poukazujících na to, že obyvatelstvo alespoň do určité míry přijalo „dagestánskou“ národní identitu. Dokonce část z nich o sobě referuje jako o „Dagestáncích“ v sociologických průzkumech, zaměřených právě na otázku národní identity.²⁵ Dalším důkazem existence společné identity občanů Dagestánu byla bezpochyby snaha zachovat v republice status quo i po rozpadu Sovětského svazu. V průběhu let je možné najít určité výjimky z tohoto trendu, jakým byl například pokus o vytvoření Lezginského státu v roce 1990, který se měl rozkládat na území Dagestánu i Ázerbajdžánu. Ovšem v tomto případě šlo spíše o sebezáchovný pokus, kterým se příslušníci lezginského národa pokoušeli zvrátit nepříznivý vývoj událostí, když byl jejich národ takřka přes noc rozdělen státní hranicí.

Stejně nesporné jako v případě Dagestánu je i určení podoby národního konceptu v případě Čečenců. Čečenský národ se od počátku konstitoval na etnickém základě, což mělo v mnoha ohledech určující dopad na vývoj pozdějších událostí. V důsledku čistě etnické konstrukce

²⁴ - *tamtéž*, s. 262

²⁵ - *tamtéž*

čečenského národního hnutí nebylo v pozdějším nezávislém Čečensku místo ani pro početnou ruskou menšinu, i když v sovětském období představovala ekonomickou páteř republiky. Do roku 1994 Čečensko opustilo na 150 000 etnických Rusů,²⁶ což se velmi negativně projevilo na celkovém stavu čečenské ekonomiky. Poněkud překvapivě čečenská národní koncepce nepočítala ani s Inguši. Jejich zájmy nebyly ani v minimální míře zastoupeny v Čečenském národním kongresu a ani sami Čečenci nejevili žádnou snahu Inguše do procesu vzniku nového státu nějak zapojit. Ve svých důsledcích chování Čečenců pouze utvrdilo přesvědčení Ingušů, že je třeba ze společného svazku s Čečenci vystoupit. Vlastní národní koncepce Ingušů je taktéž založena na etnickém základě, což je dáno výše zmíněnou roztržkou s Čečenci a také konfliktem o *Prigorodnyj* rajon.

Naproti tomu určení podoby národního konceptu u autonomních republik v severozápadní části Kavkazu představuje komplikovanější problém. Kabardinsko-Balkarsko i Karačajsko–Čerkesko jsou, jak už z názvu vyplývá, dvounárodností republiky, tudíž jediný národní koncept, který pro ně připadá v úvahu, je koncept politický. Ovšem situace je komplikovaná, alespoň v případě Kabardinsko–Balkarské AR, snahou Balkarů o získání vlastního autonomního celku nebo alespoň o připojení balkarských území k území jejich blízkých turkických příbuzných, Karačajců.²⁷ Tento fakt jednoznačně prokazuje existenci etnického národního konceptu alespoň u části obyvatel KBR.

Poněkud jiná situace panuje v Karačajsko–Čerkesku, kde kromě titulárních národů důležitou roli hraje i ruská (kozácká) menšina. Příslušníci této menšiny jsou sdružováni do politicky velmi aktivních celků a jejich hlavním politickým cílem je udržení stávající podoby Karačajsko–Čerkeska.²⁸ Vzhledem k tomu, že Karačajci mají již nyní v republice majoritní postavení a demografické trendy ukazují, že jejich podíl na obyvatelstvu se bude v příštích letech spíše zvyšovat, lze říci, že zachování KČR je i v jejich zájmu a z toho důvodu bude pro potřeby této práce národní koncept považován za politický. Podobná situace panuje i

²⁶ - *tamtéž*, s. 200

²⁷ Tilsova, Fatima: *Sleeping Beauty and the Awakening of the Circassian Heartland*; in Howard, G.(ed.); *Volatile Borderland: Russia and the North Caucasus*, Washington DC 2011, s. 313

²⁸ Tilsova, Fatima: *An Inside...*, s. 300

v Adygejsku, jehož národní koncept již jen z hlediska toho, že v republice žije více Rusů než příslušníků titulárního národa, nemůže být jiný než politický.

Výše uvedená zjištění ukazují, že etnický národní koncept je možné najít v Čečensku, Ingušsku a u Balkarů.

Tab. 3: Existence národního konceptu založeného na etnicitě:

	AD	DR	ČR	IR	Balk.	Čerk.	Kab.	Kar.
ano			x	x	x			
ne	x	x				x	x	x

3.5 Etnická dominance

Hypotéza: Čím větší je dominance jednoho etnika na území, které obývá, tím větší je riziko konfliktu.

Hypotéza implikuje, že u autonomních republik s výraznou převahou jednoho etnika nad ostatními hrozí vyšší riziko konfliktu. Dalo by se říci, že právě tímto pravidlem se řídil Josif Stalin při provádění administrativních změn na Severním Kavkaze v souvislosti s přijetím nové sovětské ústavy v roce 1936.

Následkem těchto změn byla na Severním Kavkaze ponechána pouze jediná monoetnická ASSR – Severní Osetie. Jak již bylo řečeno dříve, pravoslavný osetinský národ nepředstavoval pro ruskou (sovětskou) politiku na Severním Kavkaze žádné nebezpečí. Ostatní autonomní celky byly přetransformovány tak, aby jejich území nově zahrnovalo území obývané minimálně dvěma různými národy. Pokud to geografická situace dovolovala, hranice těchto autonomních celků byly ještě dále upravovány tak, aby zahrnuly i další oblasti s převážně ruským (kozáckým) obyvatelstvem.²⁹ Tímto způsobem vznikly Kabardinsko–Balkarská a Karačajsko–Čerkeská ASSR.

Naproti tomu Adygejce již nebylo možné sloučit s žádným dalším ze severokavkazských etnik, proto byla do jejich ASSR inkorporována i značná část Krasnodarského kraje, obývaného převážně ruskojazyčným obyvatelstvem. Došlo tak k paradoxní situaci, kdy se Adygejci stali ve vlastní autonomní republice menšinou.³⁰ Příklad Adygejska ukazuje, že riziko konfliktu nemusí souviset jen s dominancí titulárního etnika v autonomní republice. Vzhledem k tomu, že titulární národ představuje výraznou menšinu, již několikrát došlo ze strany většinového ruského obyvatelstva k pokusu o zrušení autonomního statusu Adygejska a

²⁹ Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 2

³⁰ Rusové představují plných 63,6%, kdežto samotní Adygejci pouhých 25,2% - zdroj: *Itogi vsrossijskoj perepisi naselenija 2010 goda*, ROSSTAT, Moskva 2012; dostupné na http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm (staženo 5.5. 2012)

připojení jeho území do rámce Krasnodarského kraje. Etničtí Adygejci proti tomuto záměru podali tvrdý protest a zdá se, že se jim podařilo Moskvu přesvědčit, aby od něj prozatím upustila. Přesto tento případ může sloužit jako důkaz, že riziko konfliktu je spojeno s dominancí jakéhokoli národa na daném území, ne jen toho, který je centrem pokládán za „nespolehlivý“.

Zcela odlišná situace panovala v případě Dagestánu. Tato autonomní republika představuje konglomerát více než 30 národů, z nichž čtyři³¹ jsou považovány za dominantní. Už při letném pohledu na národnostní složení obyvatel Dagestánu je jasné, že v otázce etnického štěpení republika plně odpovídala Stalinovým záměrům a do zdejší situace prakticky nebylo nutné nijak zasahovat.

Jedinou problematickou oblastí tak zůstávalo Čečensko. I když bylo sloučeno s Ingušskem ve společné ASSR, Čečenci nadále představovali daleko nejpočetnější složku obyvatelstva. V tomto ohledu se situace ještě dále zhoršovala po příchodu Dudajeva k moci, kdy republiku opustila většina etnických Rusů a ze společné autonomní republiky odešli i Inguši. V dnešní době Čečensko představuje prakticky jediný stát na Severním Kavkaze, ve kterém nejsou signifikantně zastoupeny žádné národnostní menšiny.

Tab. 4: Etnická dominance:

	AD	DR	ČR	IR	Balk.	Čerk.	Kab.	Kar.
ano	x		x	x			x	
ne		x			x	x		x

³¹ Jedná se o Avary, kteří tvoří 29,4% z celkového počtu obyvatel Dagestánu, dále o Dargy (17%), Kumyky (14,9%) a Lezginy (13,3%). Zdroj: *Itogi vsereossijskoj perepisi naselenija 2010 goda*, ROSSTAT, Moskva 2012; dostupné na http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm (staženo 5.5. 2012)

3.6 Politická diskriminace

Hypotéza: Politická diskriminace daného etnika zvyšuje riziko konfliktu.

Bezpochyby nejvíce politicky diskriminovaným etnikem na Severním Kavkaze byli Čečenci a Inguši. Od obnovení jejich ASSR v roce 1957 až do konce 80. let všechny vysoké politické funkce vždy zastávali etničtí Rusové. Tato skutečnost způsobila, že v republice prakticky nevznikl aparát domácích stranických funkcionářů, což mělo dalekosáhlé následky pro budoucí vývoj situace. Čečenci (a Inguši) nebyli diskriminováni jen v politické oblasti, ale i v oblasti vzdělání, což dále snižovalo stupeň identifikace elit se Sovětským svazem. Uvádí se například, že pozdější čečenský prezident, generálmajor letectva Džochar Dudajev, musel předstírat osetinský původ, aby byl vůbec přijat na leteckou akademii.³²

Situace se začala měnit až v roce 1989, kdy byl na post prvního tajemníka komunistické strany Čečenska zvolen zástupce domácího etnika, Doku Zavgajev. Tento krok ale přišel příliš pozdě na to, aby mohl kritickou situaci v republice jakkoli ovlivnit. Absence místní komunistické elity se naplno projevila v okamžiku, kdy se Čečensko začalo vydávat na cestu nezávislosti. Noví nacionalističtí lídři totiž neměli žádné zkušenosti se stranickou byrokracií, kvůli čemuž značně utrpěla efektivita jednání s Moskvou. Pokud k tomu přičteme vzájemnou nedůvěru a absenci individuálních vazeb z dřívějška, těžko překvapí, že vztahy obou stran rychle dospěly do podoby hry s nulovým součtem.

Naproti tomu ve všech ostatních autonomních republikách nejvyšší funkce byly garantovány pro příslušníky místních etnik. Jak dokázal pozdější vývoj, byla to právě existence nacionalizovaných komunistických elit v jednotlivých autonomních republikách, která byla základem kontinuity a tedy i zárukou setrvání těchto republik v rámci nově vzniklé Ruské federace. V mnoha případech tito bývalí komunističtí funkcionáři dokázali do svého středu inkorporovat i zástupce nově vznikající post-sovětské elity a díky tomu si udržet moc v některých případech až do 21. století.

³² Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 189

Za podrobnější zmínku stojí unikátní systém dělby moci v Dagestánu. Obyvatelstvo Dagestánu je etnicky velmi roztržité, proto jedinou možností, jak autonomní republiku řídit a zároveň zabránit jejímu rozpadu na základě mezietnických třenic, představuje komplikovaný systém dělby moci. Tento systém zaručuje, že každé z etnik disponuje právem veta v zásadních politických otázkách, a že nejvyšší funkce v republice nemohou zastávat příslušníci jednoho jediného etnika, ale že musí být obsazovány podle přísného národnostního klíče. Celý systém je velmi podobný systému dělby moci, který funguje v Libanonu.³³

Další oblastí, ve které panují problémy s politickou diskriminací, je Kabardinsko–Balkarská autonomní republika. Zde jsou nejvyšší politické posty historicky obsazovány etnickými Kabardinci. Ústava sice zaručuje Balkarům jako kompenzaci většinu středních a nižších politických funkcí, přesto nejsou se stávající situací spokojeni. Hlavním problémem se zdá být rozdělování příjmů plynoucích z turistických středisek, nacházejících se na jihu republiky, tedy v oblastech tradičně obývaných Balkary.³⁴ Značné problémy způsobil rovněž návrh na změnu hranic některých správních jednotek, který vyděloval některá teritoria z kompetencí místních správ a předával je pod správu centrálních orgánů republiky.³⁵ Balkaři tento návrh považovali za pokus o odebrání jejich území a vynutili si jeho stažení.

Poslední autonomní republikou, o které je možné mluvit v souvislosti s politickou diskriminací, je Adygejsko. Adygejci, kteří jak již bylo řečeno, představují ve své titulární republice menšinu, již několikrát čelili pokusům ruské většiny i Krasnodarského kraje o zrušení autonomního statutu republiky. Až dosud byl odpor Adygejců vůči těmto snahám úspěšný, ovšem potencionální konflikt nebyl dosud uspokojivě vyřešen.

³³ - *tamtéž*, s. 269

³⁴ Tliso, Fatima: *Sleeping...*, s. 315

³⁵ - *tamtéž*, s. 314

Na základě výše uvedených informací byla prokázána přítomnost politické diskriminace jako důležitého faktoru v případě Čečenska, Inguška, Adygejska a národa Balkarů.

Tab. 5: Přítomnost politické diskriminace:

	AD	DR	ČR	IR	Balk.	Čerk.	Kab.	Kar.
ano	x		x	x	x			
ne		x				x	x	x

3.7 Obtížný terén

Hypotéza: Přítomnost obtížného terénu, zvláště hor či hlubokých lesů na území autonomní republiky zvyšuje pravděpodobnost konfliktu.

Hypotéza vychází ze široce přijímaného faktu, že obtížný a nepřehledný terén výrazně zvyšuje možnosti vedení guerillové války. Povstaleckým jednotkám poskytuje dostatek příležitostí k ukrytí, přípravě léček a současně výrazně ztěžuje nasazení konvenčních sil protivníka. Ovšem přímý vliv horského terénu na riziko vypuknutí konfliktu by měl být posuzován s velkou opatrností.

Christoph Zurcher³⁶ v tomto ohledu výstižně poznamenává, že obě čečenské války se ve své počáteční fázi vždy koncentrovaly na boj o hlavní město Groznyj, které se tak jako většina hlavních měst nachází v nížině. Hory se staly významným faktorem až poté, co povstalci boj ve městě prohráli. Těžko dostupný horský reliéf jim následně poskytl relativně bezpečné útočiště, kde mohli své zdecimované jednotky přeskupit a úspěšně tak uskutečnit přechod ze III. do II. fáze guerillové války.³⁷

Druhý problém při zkoumání vlivu horského reliéfu na riziko vzniku konfliktu představuje fakt, že s výjimkou Adygejska lze všechny zkoumané autonomní republiky označit za horské. I když většina z nich ve svém území zahrnuje i velký podíl nížin (například Dagestán více než 50%), bylo by značně zavádějící označit tyto republiky jako oblasti, ve kterých horský reliéf nehraje významnou roli.

³⁶ Zurcher, CH.: *Post-Soviet Wars: Rebellion, Ethnic Conflict, and Nationhood in the Caucasus*, New York 2007, s. 36

³⁷ Chaefer, R.W.; *Insurgency...*, s. 24-30

I přes očividné teoretické nedostatky bylo rozhodnuto terénní faktor do této studie nakonec zařadit. Hlavně z toho důvodu, aby byla zdůrazněna potřeba dalšího výzkumu v oblasti korelací mezi horským terénem a potenciálem pro vznik konfliktu.

Tab. 6: Převaha horského terénu:

	AD	DR	ČR	IR	Balk.	Čerk.	Kab.	Kar.
ano		x	x	x	x	x	x	x
ne	x							

3.8 Ekonomická životaschopnost

Hypotéza: Ekonomická životaschopnost autonomní republiky jako celku zvyšuje riziko konfliktu – zvláště pokud z ní místní obyvatelstvo přímo neprofituje.

V případě Čečenska se jako korektní jeví oba předpoklady, se kterými hypotéza pracuje. Čečensko bylo od konce 19. století v porovnání se svými sousedy vždy poměrně bohatou republikou. Za tuto skutečnost vděčí zejména zásobám velice kvalitní ropy a samozřejmě také na tato naleziště napojenému petrochemickému průmyslu. Z tohoto hlediska Čečensko disponovalo (alespoň na přelomu 80. a 90. let) dostatečnými zdroji, které zaručovaly jeho ekonomickou soběstačnost, a to i v případě nezávislosti na Rusku. Stejně tak platilo, že v době existence Sovětského svazu neměli Čečenci z těžby „jejich“ ropy žádné výhody. V petrochemických závodech pracovali hlavně Rusové a Arméni a veškerý zisk z těžby putoval přímo do Moskvy.³⁸

Bohužel pro Čečence počáteční výhodné ekonomické podmínky se po získání nezávislosti nepodařilo zachovat. Odchod většiny ruských i arménských odborníků z republiky způsobil, že značná část petrochemických závodů byla nucena zastavit výrobu a závody, které zůstaly v provozu, generovaly zisk spíše jednotlivým lokálním kriminálním vůdcům než centrální vládě v Grozném.

Dalšími potencionálně ekonomicky životaschopnými republikami na Severním Kavkaze jsou Kabardino-Balkarsko a Karačajsko-Čerkesko. Oběma republikám plynou značné příjmy z turismu, zvláště v souvislosti s horskými a termálními rezorty. Zároveň, i když se obě republiky stále potýkají s vysokou nezaměstnaností, na jejich území funguje řada průmyslových závodů celoruského významu. Naopak nepříznivá situace panuje v oblasti těžby a zpracování nerostných surovin. A to z toho důvodu, že jeden z nejvýznamnějších těžebních závodů, Tyrnyauzskij gorno-obogatitelnyj kombinat (Kabardino-Balkarie), zabývající se těžbou wolframo–molybdenových rud, ukončil v roce 2001 svoji činnost.

³⁸ Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 200

Někteří autoři vyjadřují názor, že právě ukončení činnosti zmíněného závodu způsobilo prudký růst nestability v Kabardino-Balkarsku na počátku 21. století.³⁹

Značně odlišná situace panuje v Dagestánu. Ten, ačkoli disponuje územím téměř 4x větším než Čečensko a i přesto, že se na něm rovněž nacházejí zásoby ropy a zemního plynu, nelze řadit do skupiny ekonomicky životaschopných republik. Problém Dagestánu spočívá v tom, že většina nalezišť nacházejících se na jeho území, nebyla dosud náležitě rozpracována a navíc republika nedisponuje téměř žádným průmyslovým potenciálem. Jedinou výjimkou je závod na výrobu dieselových motorů a vybavení pro ponorky Dagdizel. Až 85% rozpočtu Dagestánu tak tvoří dotace z Moskvy,⁴⁰ což samotné činí perspektivu jeho odtržení od Ruska dosti nevěrohodnou. Stejně tak nepředstavuje ekonomicky životaschopný celek ani Adygejsko, které postrádá téměř jakýkoli průmysl i nerostné bohatství. Ekonomicky životaschopné není ani Ingušsko, které sice disponuje určitými zásobami ropy, ale ve všech ostatních ohledech je zcela závislé na ruských subvencích.

Z výše uvedených zjištění vyplývá, že jedinými ekonomicky životaschopnými celky na Severním Kavkaze jsou Čečensko, Kabardino-Balkarsko a Karačajsko-Čerkesko.

Tab. 7: Ekonomická životaschopnost:

	AD	DR	ČR	IR	Balk.	Čerk.	Kab.	Kar.
ano			x		x	x	x	x
ne	x	x		x				

³⁹ Krupnov, J.: *Osada Soči*, KM.RU 21.2. 2009; dostupné z: <http://www.km.ru/news/osada-sochi> (staženo 8.5. 2012)

⁴⁰ Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 264

3.9 Radikálně nacionalistické vedení

Hypotéza: Přítomnost radikálně nacionalistického vedení výrazně zvyšuje riziko konfliktu.

Do dnešní doby jediný případ, kdy politická moc přešla zcela do rukou radikálně nacionalistického vedení, představuje na Severním Kavkaze právě Čečensko. V ostatních autonomních republikách byla zachována kontinuita místních komunistických vlád, které neměly zájem experimentovat s národním sebeurčením a spíše se soustředily na zachování status quo. Jak již bylo řečeno v kapitole o politické diskriminaci, tyto vlády složené z bývalých komunistů nezářka dokázaly do svého středu inkorporovat i příslušníky nově vznikajících post-komunistických elit, což jim garantovalo vedoucí mocenské postavení v republikách ještě dlouhá léta po rozpadu vlastního Sovětského svazu. Například de facto původní komunistická vláda představovaná předsedou státní rady republiky Dagestán a jejím pozdějším prezidentem Magomedali Magomedovem, vydržela u moci až do roku 2006 a po čtyřleté přestávce byl v roce 2010 na nejvyšší dagestánský post jmenován jeho syn, Magomedšalam Magomedov. Podobným způsobem vládli (post)komunističtí prezidenti Valerij Kokov v Kabardinsko-Balkarsku až do roku 2005, Vladimir Chubijev v Karačajsko-Čerkesku do roku 1999 a Aslan Džarimov v Adygejsku do roku 2002.⁴¹

Samozřejmě nelze tvrdit, že se tyto (post)komunistické elity nesetkaly ve svých autonomních republikách s žádnou opozicí. Různá nacionalistická hnutí byla a jsou aktivní v Dagestánu. Jedná se například o lezginské hnutí Sadval, usilující o sjednocení Lezginů, žijících po obou stranách dagestánsko–ázerbájdžánské hranice nebo kumycké hnutí Tenglik snažící se o restrukturalizaci Dagestánu na národnostní kantony způsobem ne nepodobným tomu, jaký funguje ve Švýcarsku.⁴²

⁴¹ Kavkazskij uzal: *Dejатели Kavkaza* [online], 17.5. 2001; dostupné z: <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/11567/> (staženo 8.5. 2012)

⁴² Cornell, S.: *Small Nations...*, s. 269

Problémy působí i situace v Kabardinsko-Balkarské autonomní republice. Na začátku 90. let zde působily dvě kabardinské organizace usilující o vyhlášení nezávislosti – Adyge Chase a Kabardinský národní kongres. Ovšem díky zásahu tehdejšího prezidenta republiky Valerije Kokova byly obě organizace zlikvidovány dříve, než mohla situace eskalovat do podoby ozbrojených střetů.⁴³ Podobné nebezpečí představovala i balkarská nacionalistická organizace Alan, která pod vedením bývalého sovětského generála Sufijana Beppajeva požadovala rovněž nezávislost, tentokrát pro balkarské etnikum. Situace v autonomní republice eskalovala do té míry, že respektovaná ruská média začala na svých stránkách přinášet zprávy jako: „Konflikt v Kabardinsko-Balkarsku – bude Beppajev druhým Dudajevem?“⁴⁴ Konflikt byl vyřešen o několik let později, když generál Beppajev poněkud překvapivě přešel na stranu svého bývalého úhlavního nepřítele, prezidenta Kokova, čímž způsobil rozklad balkarského nacionalistického hnutí.

Poněkud odlišná situace panovala v Ingušsku. To se po odtržení od Čečenska ocitlo prakticky bez politického vedení. Tento stav trval až do jmenování generála Ruslana Auševa do čela dočasné ingušské administrativy v listopadu 1992. Tato skutečnost je velice důležitá, protože vypovídá o tom, že konflikt o *Prigorodnyj* rajon nebyl vyprovokován radikálně nacionalistickým ingušským vedením, jak by se na první pohled mohlo zdát. Konflikt samotný samozřejmě měl hluboký nacionalistický podtext, ovšem probíhal živelně, za naprosté absence centralizovaného velení na ingušské straně. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že ve všech autonomních republikách, s výjimkou Čečenska, byla radikálně nacionalistická hnutí poražena, či alespoň držena v mezích vládnoucími proruskými elitami.

Tab. 8: Radikálně nacionalistické vedení:

	AD	DR	ČR	IR	Balk.	Čerk.	Kab.	Kar.
ano			X					
ne	X	X		X	X	X	X	X

⁴³ Tlisova, Fatima: *Sleeping...*, s. 312

⁴⁴ - *tamtéž*, s. 313

3.10 Interpretace výsledků výzkumu

Úkolem této kapitoly je sumarizovat předchozí výsledky a uvést je do kontextu s reáliemi Severního Kavkazu. V této souvislosti je důležité si uvědomit, že se v žádném případě nejedná o úplný výčet faktorů, které mohou ovlivňovat riziko vzniku etnopolitického konfliktu. Stejně tak se již kvůli omezenému počtu zkoumaných faktorů nejedná, a ani nemůže jednat o komplexní statistické šetření. Naopak hlavním cílem této práce je testovat platnost faktorů ovlivňujících vznik etnopolitického konfliktu, tak jak je ve své práci *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus* definoval Svante Conell a prozkoumat jejich aplikovatelnost v prostředí Severního Kavkazu. Přičemž základní premisou je, že výsledky aplikace výše uvedených faktorů pomohou odpovědět na dvě stěžejní otázky této práce, kterými jsou: Proč se etnopolitický konflikt nerozšířil z Čečenska i do dalších muslimských autonomních republik na Severním Kavkaze a existuje-li v současné době nebezpečí, že by v některé z těchto republik mohlo dojít k opakování čečenského scénáře?

Tab. 9: Výsledky výzkumu:

	AD	DR	ČR	IR	Balk.	Čerk.	Kab.	Kar.
1.kult.roz.	0	1	1	1	1	0	0	1
2.konf.	0	0	1	0	1	0	0	1
3.nar.konc.	0	0	1	1	1	0	0	0
4.etn.dom.	1	0	1	1	0	0	1	0
5.pol.disk.	1	0	1	1	1	0	0	0
6.terén	0	1	1	1	1	1	1	1
7.ek.živ.	0	0	1	0	1	1	1	1
8.rad.nac.	0	0	1	0	0	0	0	0
skóre	2/8	2/8	8/8	5/8	6/8	2/8	3/8	4/8

Výsledky, sumarizované v tabulce číslo 9 přinášejí některá zajímavá zjištění. Přitom platí, že čím větší bodového skóre ten který zkoumaný subjekt dosáhl, tím větší je u něj riziko vypuknutí etnopolitického konfliktu. V této souvislosti z tabulky jasně vyplývá, že největšího skóre a tedy i nejvyššího rizika vzniku etnopolitického konfliktu dosáhlo Čečensko. Jedná se o velice důležité zjištění, neboť Čečensko představuje jedinou ze severokavkazských autonomních oblastí, kde etnopolitický konflikt přerostl do podoby regulární války (a to dokonce dvakrát). V kontextu této práce to znamená potvrzení, že testované faktory jsou pro vznik konfliktu opravdu relevantní. Současně je důležité připomenout, že použitá data, vztahující se k Čečensku, odpovídají situaci před první čečenskou válkou, tedy do prosince 1994. Je tomu tak proto, že Čečensko v této části práce plní úlohu kontrolního subjektu a výše uvedené výsledky tak v žádném případě nelze interpretovat ve smyslu, že současné Čečensko představuje nejvyšší riziko konfliktu na Severním Kavkaze! Právě naopak, existuje velmi silný předpoklad, že pokud na nejvyšších místech v Moskvě či Grozném nedojde k nějaké radikální změně, Čečensko bude jednou z nejklidnějších oblastí na Severním Kavkaze. Tedy alespoň z kremelského pohledu.

Na třetím místě, co se míry rizika konfliktu týče, se umístilo Ingušsko. V této souvislosti se nejedná o příliš překvapivé zjištění. Ingušsko je nejmladší a také strukturálně nejslabší ze všech severokavkazských AR. Sdílí společnou hranici s Čečenskem, již se do dnešních dnů nepodařilo uspokojivě demarkovat, natož aby bylo možné mluvit o její efektivní kontrole. Do dnešních dnů nebyl vyřešen ani status *Prigorodného* rajonu, v důsledku čehož na klid v republice musí stále dohlížet vojska MVD. Proto nepřekvapí, že někteří autoři⁴⁵ považují Ingušsko za mnohem méně stabilní, než ve sdělovacích prostředcích často skloňovaný Dagestán. Stejní autoři také upozorňují na skutečnost, že se situace v Ingušsku začala dramaticky měnit k horšímu poté, co v roce 2002 Vladimir Putin vyměnil oblíbeného, ale Kremlu nepřilíživě loajálního Ruslana Auševa na postu prezidenta Inguška, za sice loajálního, ale značně neschopného Murata Zjazikova⁴⁶

⁴⁵ Dunlop, J.: *Putin...*, s. 54

⁴⁶ Baev, P.: *The Russian Military Campaign in the North Caucasus*; in Howard, G.(ed.); *Volatile Borderland: Russia and the North Caucasus*, Washington DC 2011, s. 118

Jestliže umístění Inguška na třetím místě míry rizika vzniku konfliktu bylo relativně očekávané, potom skutečnost, že balkarský národ figuruje na místě druhém, je jednoznačně překvapivý. Přesto při interpretaci tohoto výsledku bude nutné postupovat s opatrností. Do hry totiž vstupují faktory, kterými se tato práce z prostorových důvodů zabývat nemohla. Jedná se o faktory jako je nemožnost jednoznačného rozdělení Kabardinsko-Balkarské AR na čistě balkarskou a kabardinskou část, ztráta finančních dotací z Moskvy v případě vyhlášení nezávislosti a také těžko zodpověditelná otázka, jak by případná samostatnost ovlivnila turistický ruch, na kterém jsou Balkaři značně závislí. Zdá se tedy pravděpodobné, že i přes vysoké skóre, které Balkaři získali, nestojí KBR jako celek na prahu etnopolitického konfliktu podobného tomu, jaký vypukl začátkem 90. let v Čečensku.

Přesto nelze výsledek u Balkarů, tak jak je uveden v tabulce číslo 9, odmítnout jako falešně pozitivní. Vysoké skóre, kterého dosáhli, může pomoci vysvětlit, proč došlo k nečekané radikalizaci situace v Kabardinsko-Balkarsku na počátku 21. století, jež vyvrcholila událostmi v Nalčiku v říjnu 2005. Stejně tak poskytuje varování, že v republice existuje vysoký potenciál pro etnopolitický konflikt, který by mohl dále eskalovat, pokud mu nebude věnována náležitá pozornost ze strany Moskvy.

Druhým překvapivým údajem je bezesporu velice nízké skóre, kterého dosáhl Dagestán. Stejně jako v případě Balkarů, i zde je na místě opatrnost při interpretaci daných výsledků. V žádném případě tato zjištění nelze interpretovat ve smyslu, že Dagestán je stabilní republikou, ve které panuje klid a mír. Pravidelné zprávy o teroristických útocích jsou toho jasným důkazem. Ovšem nízké riziko etnopolitického konfliktu, které tento výzkum Dagestánu přisuzuje, je možné vysvětlit tím, že kořeny zdejších konfliktů leží někde jinde. Autoři, jako je například John Dunlop, míní, že problémy v Dagestánu jsou částečně náboženského původu, ale hlavně souvisí s kriminalizací místní politické scény.⁴⁷ Tuto teorii zdá se podporují nejen výsledky této práce, ale i samotný fakt, že prezidentem Dagestánu je Magomedsalam Magomedov, syn Magomedali Magomedova, politika, který od roku 1983 spolu se svou juntou vládl Dagestánu dlouhých 23 let.

⁴⁷ Dunlop, J.: *Putin...*, s. 57

Z ostatních zkoumaných subjektů všechny podle očekávání vykazují pouze malou míru rizika vzniku etnopolitického konfliktu. Jedinou výjimku představují Karačajci, u nichž je možné hovořit o přítomnosti jistého latentního potenciálu, což plně odpovídá problematickým vztahům, které v KČR panují mezi Karačajci, Kozáky a Čerkesy.

3.11 Závěr

Závěrem je možné konstatovat, že obavy některých expertů z toho, že válka v Čečensku způsobí celou vlnu etnopolitických konfliktů, byly liché od samého počátku. Při podrobnějším zkoumání vychází jasně najevo, že k podobnému vývoji na Severním Kavkaze počátkem 90. let jednoznačně neexistovaly předpoklady. Na základě provedeného výzkumu lze usuzovat, že na vznik etnopolitického konfliktu má největší vliv kombinace demografické dominance daného etnika na jím obývaném území s radikálně nacionalistickým vedením. Přítomnost kombinace těchto dvou faktorů lze na Severním Kavkaze vysledovat jedině a pouze v případě Čečenska na počátku 90. let.

Ze stejného důvodu lze zavrhnout možnost eskalace problémů v regionu do podoby etnopolitického konfliktu, podobného tomu čečenskému, i v současné době. V Kabardino-Balkarsku a Ingušsku sice existuje jistý latentní konfliktní potenciál, ovšem tento konflikt (v případě, že by k němu skutečně došlo), by se odehrával pouze na místní úrovni, mezi Balkary a Kabardinci, respektive mezi Inguši a Osetinci, nikoli mezi centrem a periferií, jako tomu bylo v případě Čečenska. Proto by eventuelní konflikt pro Rusko znamenal značně menší riziko a mohl by být také mnohem snadněji regulován.

V souvislosti s tím je důležité si uvědomit, že etnopolitický konflikt je dnes na celém Severním Kavkaze na ústupu, částečně i díky poměrně velké efektivitě ruské politiky v tomto ohledu. Paradoxně ale ruské úspěchy v regulaci etnopolitických konfliktů vedly ke vzniku konfliktů nových, ještě závažnějších. Tyto konflikty, pramenící částečně z náboženských, ale hlavně ze sociálně-politických příčin, vyžadují ze strany Kremlu radikální přehodnocení celé dosavadní ruské politiky na Severním Kavkaze. Zdá se, že Moskva si tuto skutečnost plně uvědomuje a snaží se podniknout potřebné kroky v tomto ohledu.⁴⁸ Ovšem nová ruská strategie na Severním Kavkaze není zatím dostatečně konzistentní na to, aby dokázala prokázat svoji skutečnou efektivitu a tak nezbyvá než čekat, jak se Rusku podaří s novými hrozbami vyrovnat.

⁴⁸ Svědčí o tom například jmenování bývalého plnomocného zástupce prezidenta pro Jižní federální okruh Dmitrije Kozaka na post prvního vicepremiéra v roce 2008.

4. Seznam použitých zkratk

AD – Adygejská autonomní republika

AO (*Avtonomnaja Oblast'*) – autonomní oblast

AR (*Avtonomnaja Respublika*) – autonomní republika

ASSR (*Avtonomnaja Sovetskaja Socialističeskaja Respublika*) – autonomní sovětská socialistická republika

Balk. – Balkaři

BMP (*Bojevaja Mašina Pěchoty*) – bojové vozidlo pěchoty

COIN (*COunter-INSurgency*) – strategie protipovstaleckého (protipartyzánského) boje

Čerk. – Čerkesové

ČR – Čečenská autonomní republika

DR – Dagestánská autonomní republika

FSB (*Federalnaja Služba Bězopasnosti*) – Federální bezpečnostní služba

FSK (*Federalnaja Služba Kontrrazvědky*) – Federální služba kontrarozvědky

IR – Ingušská autonomní republika

Kab. – Kabardinci

Kar. – Karačajci

KBR – Kabardinsko-Balkarská autonomní republika

KČR – Karačajsko-Čerkeská autonomní republika

MO (*Ministěrstvo Oborony*) – Ministerstvo obrany

MVD (*Ministěrstvo Vnutrennich Děł*) – Ministerstvo pro vnitřní záležitosti

NKVD (*Narodnyj Komissariat Vnutrennich Děł*) – Lidový komisariát vnitřních záležitostí

OZAKOM (*Osobyj ZAKavkazskij KOMitět*) – Speciální komise pro Zakavkazsko

RF (*Russkaja Federacija*) – Ruská federace

RSFSR (*Rossijskaja Sovetskaja Federativnaja Socialističeskaja Respublika*) – Ruská sovětská federativní socialistická republika

5. Seznam použité literatury

5.1 Knihy

Balabán, M.; *Vojenské, politické a ekonomické aspekty postavení Ruské armády v ruské společnosti v 90. letech*, disertační práce na Institutu mezinárodních studií FSV UK, Praha 2000, 149 s. [rukopis]

Baranec, V.; *Potěrjannaja armija*, Moskva 1998, 541 s.

Bugaj, N., (ed.): *Josif Stalin - Lavrentiju Berii: "Ich nado deportirovat?": Dokumenty, fakty, kommentarii*, Moskva 1992, 286 s.

Bugaj, N.: *Čečenskaja respublika: konfrontacija, stabil'nost', mir*, Moskva 2006, 476 s.

Cornell, S.: *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia*, dizertační práce na Department of Peace and Conflict Research, Upsala 2002, 260 s. [rukopis]

Cornell, S.: *Small Nations and Great Powers: A Study of ethnopolitical conflict in the Caucasus*, Londýn 2001, 509 s.

Dunlop, J.; *Russia Confronts Chechnya: Roots of a Separatists Conflict*, Cambridge 1998, 252 s.

Gall, Carlotta, de Waal, T.: *Chechnya: A Small Victorious War*, Londýn 1997, 416 s.

Handelman S.: *Comrade Criminal: The Theft of the Second Russian Revolution*, Londýn 1994, 360 s.

Howard, G.(ed.); *Volatile Borderland: Russia and the North Caucasus*, Washington DC 2011, 431 s.

Chaefer, R.W.; *Insurgency in Chechnya and the North Caucasus: From Gazavat to Jihad*, Westport 2010, 318 s.

Jenkinson, B.C.; *Tactical Observation from The Grozny Combat Experience*, dizertační práce na Faculty of the US Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas USA, 120 s. [rukopis]

Lieven, A.: *Chechnya: Tombstone of Russian Power*, Londýn 1998, 448 s.

Potapov, P.: *Čečenskij pojas*, Minsk 2010, 288 s.

Souleimanov, E.; *Konflikt v Čečensku*, Praha 2007, 472 s.

Usmanov, L.: *Nepokorennaja Čečnja*, Moskva, 414 s.

Zurcher, CH.: *Post-Soviet Wars: Rebellion, Ethnic Conflict, and Nationhood in the Caucasus*, New York 2007, 281 s.

5.2 Odborné články

Blandy, C.W.; *Chechnya: Centre of Unabated Instability & Konflikt*, Defence Academy of The UK, 20.5. 2004, viz: <http://www.defac.ac.uk/colleges/csdc/document-listings/caucasus/04%2811%29-CWB.pdf> [staženo 7. 9. 2006]

Blandy, C.W.; *The End of Ichkeria?*, Defence Academy of The UK, 05.4. 2005, viz: <http://www.defac.ac.uk/colleges/csdc/document-listings/caucasus/05%2817%29-CWB.pdf> [staženo 7. 9. 2006]

Blandy, C. W.; *Chechnya: Two Federal Disasters*, Defence Academy of The UK, 27.8. 2003, 27 s., viz: <http://www.defac.ac.uk/colleges/csdc/document-listings/caucasus/p29> [staženo 7. 9. 2006]

Blandy, C.W.; *Chechnya: Two Federal Interventions An Interim Comparison And Assessment*, Defence Academy of The UK, 19.8. 2003, 48 s. viz: <http://www.defac.ac.uk/colleges/csdc/document-listings/caucasus/p29> [staženo 7. 9. 2006]

Blandy, C.W.; *Moscow's Failure to Comprehend*, Defence Academy of The UK, 27.8. 2003, 9 s. viz: <http://www.da.mod.uk/colleges/arag/document-listings/caucasus/p31/P31.ch3/> [staženo 12. 4. 2009]

Blandy, C.W.; *North Caucasus: Problems of Helicopter Support in Mountains*, Defence Academy of The UK, 22.8. 2007, 22 s. viz: <http://www.da.mod.uk/colleges/arag/document-listings/caucasus/07%2824%29CWB.pdf> [staženo 7. 4. 2009]

Coffey, M.; *Military Learning Between the Chechen Wars*, The School of Russian and Asian Studies, 24.10. 2006, viz: http://www.sras.org/military_learning_between_the_chechen_wars [staženo 7. 5. 2009]

de Haas, M.; *The Use Of Russian Airpower In The Second Chechen War*, Defence Academy of The UK, 08.7. 2003, 25 s., viz: <http://www.defac.ac.uk/colleges/csdc/document-listings/russian/b59> [staženo 7. 9. 2006]

Dvořák, L: *Rusko: Moskva, nebo regiony?*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 2/2006

Facon, Isabelle; *The Modernisation of the Russian Military: The Ambitions & Ambiguities of Vladimir Putin*, Defence Academy of The UK, 01.9. 2005, viz: <http://www.defac.ac.uk/colleges/csdc/document-listings/russian/05%2819E%29-IF.pdf> [staženo 12. 9. 2006]

Felgenhauer, P.; *Russia's Forces Unreconstructed*, Institute for the Study of Conflict, Ideology and Policy, 2000, viz: <http://www.bu.edu/iscip/vol10/Felgenhauer.html> [staženo

7. 4. 2009]

Felgenhauer, P.; *The Chechen Campaign*, [datum ani místo vydání neuvedeno], viz:
<http://amina.com/article/chapter3.html> [staženo 7. 4. 2009]

Gilda, K.; – *Russian Regional Commands*, Defence Academy of The UK, 24.3. 2006, viz:
<http://www.defac.ac.uk/colleges/csdc/document-listings/russian/06%2819%29KG.pdf>
 [staženo 15. 9. 2006]

Grau, L.W.; *Changing Russian Urban Tactics: The Aftermath of the Battle for Grozny*, Military Studies Office, Fort Leavenworth USA, 1995, viz:
<http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/grozny.htm> [staženo 1.3. 2008]

Grau, L.W.; *Technology and the Second Chechen Campaign: Not All New and Not That Much*, Defence Academy of The UK, 27.8. 2003, viz:
<http://www.defac.ac.uk/colleges/csdc/document-listings/caucasus/p31> [staženo 7. 9. 2006]

Grau, L.W., Thomas, T. L.; *The “Soft Log” and Concrete Canyons: Russian Urban Combat Logistics in Grozny*, Military Studies Office, Fort Leavenworth USA, 1999, viz:
<http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/softlog/softlog.htm> [staženo 1.3. 2008]

Itogi vsrossijskoj perepisi naselenija 2010 goda, ROSSTAT, Moskva 2012; dostupné na
http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm [staženo 5.5. 2012]

Main, S. J.; *North Caucasus Military District: Defending Russia`s Interests in the Caucasus*, Defence Academy of The UK, 27.8. 2003, viz:
<http://www.defac.ac.uk/colleges/csdc/document-listings/caucasus/p31> [staženo 15. 9. 2006]

Main, S. J.; *Russia`s Military Doctrine*, Defence Academy of The UK, 8.4. 2000, viz:
<http://www.da.mod.uk/colleges/arag/document-listings/russian/OB77> [staženo 15. 4. 2009]

Olejnjkova, Olga; Dzeranov, T.: *Religioznaja situacija v Respublike Severnaja Osetija-Alanija*, Rossijskaja akademija nauk, Moskva 2009 dostupné z:
http://krotov.info/libr_min/17_r/osch/in.htm [staženo 5. 5. 2012]

Orr, M.; *Better Or Just Not So Bad? An Evaluation Of Russian Combat Effectivness In The Second Chechen War*, Defence Academy of The UK, 27.8. 2003, viz:
<http://www.defac.ac.uk/colleges/csdc/document-listings/caucasus/p31> [staženo 7. 9. 2006]

Orr, M.; *Second Time Lucky? Evaluating Russian Performance in the Second Chechen war*, Defence Academy of The UK, 2.4.. 2007, viz:
<http://www.da.mod.uk/colleges/arag/document-listings/caucasus/SECOND%20TIME%20LUCKY.pdf> [staženo 7. 4. 2009]

Pain, E.; *The Second Chechen War: The Information Component*, Foreign Military Studies Office, Fort Leavenworth USA, [datum nespecifikováno], viz:
<http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/secchech/secchech.htm> [staženo 1.3. 2008]

Plater-Zyberk, H.; *The Russian Decisionmakers in the Chechen Conflict*, Defence Academy of The UK, 27.8. 2003, viz: <http://www.defac.ac.uk/colleges/csrc/document-listings/caucasus/p31> [staženo 12. 9. 2006]

Sarkees, Meredith Reid and Frank Wayman (2010). *Resort to War: 1816 - 2007*. CQ Press, dostupné na The Correlates of War Project <http://www.correlatesofwar.org/> [staženo 15. 4. 2012]

Stepenin, M.: *Mne ne dali pojmat' Xattaba i Basajeva*, in: *Vlast' č.*: 6 (408), Moskva 13. 2. 2001

5.3 Články v novinách

Anderson, S.: *None Dare Call it Conspiracy*, GQ Magazine 9/2009

Historical Fate of Chechens inside Russia, The North Star Compass [online], dostupné z: <http://www.northstarcompass.org/nsc0003/chechen1.htm> [staženo 20.4. 2012]

Krupnov, J.: *Osada Soči*, KM.RU 21.2. 2009; dostupné z: <http://www.km.ru/news/osada-sochi> [staženo 8.5. 2012]

Milašina, Jelena; *Jest' ljudi, kotorim izvestno vsjo*, in: *Novaja gazeta*, 28. 8. 2006; dostupné z <http://old.novayagazeta.ru/data/2006/65/00.html> [staženo 20. 4. 2012]

Pavel Gračev: „Menja naznačili otvetstvennym za vojnu“ in: *Trud-7*, č. 048, Moskva 15. března 2001, dostupné z: http://www.trud.ru/article/15-03-2001/21092_pavel_grachev_menja_naznachili_otvetstvennym_za_vo.html [staženo 1. 3. 2012]

Pravosudov, S.; *Bloka OVR voobšče moglo i ne byt'*, in: *Nazavisimaja gazeta*, 14.1. 2000

Putin meets angry Beslan mothers, BBC News, 2.9. 2005; dostupné z: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4207112.stm> [staženo: 1.5. 2012]

Rusko po 10 letech ukončilo konflikt v Čečensku, ČT24, 16.4. 2009; dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/51838-rusko-po-10-letech-ukoncilo-konflikt-v-cecensku/> [staženo 30.4. 2012]

5.4 Webové stránky

Kavkazskij Uzel [online], <http://www.kavkaz-uzel.ru> [stav ze dne 15. 5. 2012]

Pravda Beslana [online], <http://www.pravdabeslana.ru/index.htm> [stav ze dne 10.5. 2012]